

Radu Ciobanu

EUROPA DIN NOI

Excelsior Art

RADU CIOBANU
EUROPA DIN NOI

Pe copertă: foto arhivă autor
Prezentare grafică: Leo Cicos

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CIOBANU, RADU

Europa din noi / Radu Ciobanu. - Timișoara:
Excelsior Art, 2008
ISBN 978-973-592-204-7

94(498)(04)
821.135.1-94(047.53)
821.135.1-4

 Ne puteți vizita pe
www.excelsiorart.ro

 Pentru achiziție carte aveți la dispoziție:
e-mail: editura@excelsiorart.ro
sau
telefon / fax 0256/201078

Editura Excelsior Art
CP. 262, OP. 1, Timișoara

© Radu Ciobanu

2008 Editura EXCELSIOR ART
300011 – Timișoara, Str. Proclamația de la Timișoara, nr. 7, et. I, camera 9b

Tipărit în ROMÂNIA

RADU CIOBANU

EUROPA DIN NOI

Editura EXCELSIOR ART

I

PORTUL ROZELOR

Răstimpul de relaxare și relativă prosperitate început în 1964, odată cu *Declarația din aprilie*, a intrat în faza crepusculară în 1971, imediat după *Tezele din iunie*. Pentru cei tineri care n-au de unde să știe ce însemna asta, trebuie spus că, în comunism, viața tuturor era decisă de declarații, teze și hotărâri emise de sus, dintr-un centru unic. Ele nu puteau fi dezise decât de același centru, care era Partidul (întotdeauna cu majusculă) „în frunte cu secretarul său general”. Ceea ce se și întâmpla periodic, declarațiile, tezele sau hotărârile fiind înlocuite cu altele, de obicei din două motive: fie pentru că „s-au comis și unele greșeli, tovarăși”, fie fiindcă „am pășit într-o nouă etapă...”

În 1974 „situațiunea” se afla de acum într-o foarte rapidă degradare, iar liberalizarea, de altfel doar aparentă, care ne euforizase în deceniul trecut, devenea tot mai evident o amintire. De aceea, ieșirea peste hotare, fie și ca membru într-o delegație oficială într-una din „țările vecine și prietene”, nu era un eveniment de toată ziua și trebuia prețuit ca atare. Ceea ce, în ce mă privește, am și făcut când mi s-a oferit ocazia primei călătorii în străinătate. Aveam pe atunci 34 de ani, mă documentam pentru romanul *Nemuritorul albastru* și speram ca voiajul să fie profitabil și sub acest aspect. Regăsesc momentul în jurnal:

Veste-șoc de a pleca în delegație la Piran; „întâlnire literară”, zice în scrisoare Anghel D. Sunt puțin alarmat și mă bucur că nu trebuie să plec singur. Mă neliniștește de pe acum cutremurul – mai

mare decât cel al mutatului – pe care-l va însemna acest voiaj, dar odată tot trebuia s-o fac și pe asta. De Piran aud acum pentru prima dată. Pentru început, mă văd nevoit să apelez la atlase și enciclopedii. Aflu că e pe litoralul adriatic, în peninsula Istria, la sud și foarte aproape de Trieste. În linie dreaptă, mai puțin de o sută de km. de Veneția. Distanța Belgrad-Piran, tot în linie dreaptă, e mai mare decât Belgrad-București. Se pare că e stațiune turistică. Munți calcaroși. Lămâi, măslini, viță-de-vie. Probabil și capre. Sper să fie și chiparoși. Mă bucur de distanța mică până la Veneția, oraș care mă interesează acut. Voi avea prilejul măcar să adulmec briza dintr-acolo. De asemenea mă bucură traversarea Serbiei și Croației, pentru că reia unul dintre cele trei itinerarii de odinioară ale drumului Veneția-Suceava, și anume Veneția-Raguza, traversarea Serbiei și Bulgariei-Silistra-Brăila-Suceava. Profitând de ocazie, acesta va fi probabil și drumul pe care se va întoarce Toma acasă. (Celelalte două itinerarii erau unul pe mare, până la Cetatea Albă și, de acolo, pe drumul cel mare al țării, până la Suceava, celălalt prin Buda și Cracovia.)

Se pare că vom poposi oarecâtva și la Belgrad și sper în taină să ne ofere posibilitatea de a vedea tot ce se poate vedea din Mestrovici.

Împrejurări stupide m-au împiedecat până la vârsta asta să văd marea noastră și acum mi se pare ciudat și oarecum rușinos să cunosc întâi Adriatica.

Cele de mai sus datează de prin mai. Însemnările propriu-zise de voiaj încep abia la sfârșitul lui septembrie:

Plecăm cu vagon de dormit, la ora 23:23, în 29 septembrie. După un somn agitat, neodihnit, mă trezesc la Timișoara. Apar grăniceri și vameși, din fericire, politicoși, care-și fac datoria surprinzător de discret. Pe urmă ajungem – hodoronca-tronca – la Stamura-Moravița și mai stăm iar vreo jumătate de ceas. E o dimineață blândă de toamnă, gara e aproape pustie, se desprind lent frunzele, ca în versul acela care-mi place atât de mult, din Rilke, și câmpul se vede

gol până departe, acoperit de pâcle diafane. Pe culoar se vorbește încet, în toate limbile. Un englez din aceia cu care ne-a obișnuit o anumită literatură dinaintea războiului, înalt, uscat, distins, cu părul argintiu, mă găsește tocmai pe mine să mă întrebe cum se cheamă gara din Belgrad de unde trebuie el să ia trenul spre Split. Nu știu engleza, dar ne înțelegem, e vorba de Central Station, amănunt pe care din întâmplare l-am aflat și eu cu puțin înainte pentru că acolo va trebui să ajungem și noi. În sfârșit, „rapidul” se urnește alene și conductorul ne invită să ne dăm ceasurile cu o oră înapoi.

Sunt puțin neliniștit și trist. Poate și din cauza soarelui melancolic, cu lumina lui stranie, dulce și fără vlagă. Aștept să surprind momentul acela unic al trecerii frontierei, semnul pe care-l presupun, despărțind două istorii, două mentalități, două destine colective, dar trenul înaintează prin pustă domol, tăcut, ca și cum s-ar furișa cu grijă, să nu tulbure liniștea imensă. Nici o bornă, nici un pichet. Din loc în loc, câte un țăran solitar. De la o vreme, presupun că evenimentul s-a produs și că ne aflăm mai de mult pe teritoriul Jugoslaviei. Așa și este. Vreun semn trebuie să fi fost, dar, neavertizat, mi-a scăpat. În depărtare apar munți singuratici, ciudați, cum stau așa, decupați pe cerul limpede, cu câmpia goală în jur, ca și cum ar fost scăpați acolo din greșeală. Ne oprim la Vârșeț. O gară ca multe de la noi. Aproape pustie și asta. Apoi grănicerii și vameșii vecinilor, ceva mai repeziți decât ai noștri, bruneti, mustăcioși, dar tot politicoși și neinsistenți. După o altă jumătate de oră ne urnim și de aici. Înaintăm cu regim de personal, stăm fără rost aparent prin gări mărunte pierdute prin porumbiști nesfârșite pe care le aud foșnind calm în pacea dimineții. Ne încrucișăm cu trenuri locale, automotoare cu câte trei, patru vagoane. Peisajul și atmosfera îmi amintesc de melancolia sfârșiturilor de vacanțe petrecute la Periam, când hoinăream cu bicicleta în neștire pe drumeaguri anonime ce se pierdeau prin cucurușiți nemărginite, terorizat de apropierea inexorabilă a primei zile de școală. Întotdeauna am fost un singuratic, dar poate nicicând ca în anii aceia, când, parcă răsucit cu vrăjmășie în mine însumi, devoram primele cărți de seamă și nu suportam în

preajmă fără iritare decât prezența lui Mircea – idolul, prietenul, fratele meu. Contemplând acum din tren băgrinii din jurul gărilor, nemărginirea pusti, înălțimea nostalgică și îngăduitoare a acestei zile de toamnă, retrăiesc într-un timp foarte concentrat, într-un mod neașteptat și cu mare acuitate, acei ani inițiativi. János are marea calitate de a nu fi vorbăreț. „Delegația” noastră e formată din noi doi. Alergătura bestială din București, pentru a ne obține documentele de voiaj, ca și împrejurarea că și el e la întâia ieșire, ne-a apropiat. Trăim amândoi frisonul plonjării în necunoscut.

Ne oprim iar, de data asta la Pancevo-Aerodrom, ceea ce înseamnă că trebuie să ajungem. La puțin după asta traversăm Dunărea. Toată pacea bucolică a peisajului de până acum dispare subit. Fierăria podului vuieste sub noi; paralel, pe podul autostrăzii, sute de mașini aleargă în ambele sensuri. Dunărea e grandioasă, scapără orbitor în soarele dimineții și mișună de vase, remorchere, șlepuri șalupe, care lasă în urma lor dâre subțiri, ondulate, argintii. Pe colinele de pe celălalt mal, printre multă verdeață, stă adunat (sau răsflat?) Belgradul. Sunt vag emoționat, dar totul – priveliște și emoție – durează foarte puțin, căci, odată ieșiți de pe pod, ne despărțim de autostradă, ne angajăm într-o curbă largă și intrăm în gara Dunav.

Ne luăm și noi după toată lumea și, în graba trecerii, gara mi se pare insignifiantă și murdară. În fața ei, încă înainte de a apuca să spunem ceva, suntem pur și simplu sechestrați de un șofer intrepid, deprins să recunoască de la o poștă ageamiii. Ne cere 50 de dinari până la gara cealaltă și n-avem încotro, acceptăm. Traversăm orașul asemănător Bucureștiului, doar că mai deluros. Perspective frumoase se deschid din vârful câte unei pante de unde bulevardul larg, străjuit de copaci bătrâni și de blocuri stil „interbelic”, se întinde drept în vale, până departe. Ne încrucim cu tramvaie verzi pe linii înguste, cu autobuze și troleibuze verzi. Circulația e nebună, am impresia că fiecare merge cum îl taie capul, se depășește și pe dreapta și pe stânga, în orice clipă stăm să ne frecăm de alte mașini și scopul nimănui nu pare a fi altul decât de a goni pentru a ocupa un loc cât mai avantajos la următorul semafor.

Gara Centrală mult în urma București Nord-ului. Arhitectură familiară, asemănătoare celei a vechilor gări din Imperiu, Timișoara, Cluj, Arad... Nu există ideograme, toate inscripțiile și anunțurile la megafoane sunt în sârbă. Pierdem vremea căscând gura prin jur. Incinta gării și peroanele neîngrijite, trenuri puține, neîngrijite și ele. Scriem câte o vedere acasă, pe colțul unei tonete de înghețată.

Se apropie încet și vremea plecării. Trenul de Liubliana-Zürich e tras la peron. Aud vorbă românească. Români din Banatul sârbesc. Are loc un moment de fraternizare. „Dar dumneavoastră unde *drumiți?*” mă întrebă. N-au auzit de Piran.

Plecăm la 12:10. În compartiment cu noi, un șofer tânăr ce fusese în Capitală după o piesă de schimb și o pereche între două vârste, cu aparență de intelectuali, care, de cum se așază, se adâncește în lectura unor reviste voluminoase, fără să mai schimbe nici o vorbă. Pe culoar, două fete și un băiat, cam rusticani, nici unul mai mult de 18 ani, se hârjonesc agasant. Pe urmă intră în compartimentul de alături și se apucă de cântat. Cântă frumos și cu convingere – și doar convingerea, nu-i așa, e cheia succesului în toate cele – melopeic, cu inflexiuni vag orientale, aducând oarecum și cu doinele noastre. Bănuiesc că trebuie să fie de prin Muntenegru. Ies pe culoar și privesc în treacăt în compartimentul lor. Am surpriza să-l regăsesc pe englezul din trenul de București. Stă impasibil, cu pipa între dinți, picior lungan peste picior lungan și privește neclintit pe fereastră. Vizavi, țepăună, gravă, la fel de imperturbabilă, tot cu ochii pe geam, iat-o și pe *Mrs.* Alături, adolescenții aceia cântă din ce în ce mai dezlănțuit și mai patetic, dar ei suportă cu stoicism, în admirabile atitudini hieratice, ca și când n-ar mai fi nimeni acolo.

De la Belgrad la Liubliana sunt 572 de km. Trenul aleargă nebun peste întinderi nesfârșite și pustii, ore în șir, sub o ploaie continuă, pornită de îndată ce am părăsit Belgradul. Lumina devine tot mai cenușie, deprimantă. De la o vreme ni se perindă prin fața ochilor sute de hectare aflate sub ape stătătoare, bălți întinse, încrețite de vânt, case solitare înconjurate de ape – probabil, niște „hodăi” – rar câte un sat de câmpie cu ulițele inundate. Ceasurile se târăsc, treptat

ne încovoiaie oboseala și monotonia, ațipim, mă trezesc tresărind alarmat fără motiv, amorțit. Mă simt lipicios, nespălat și, odată cu asta, se insinuează o tristete stupidă, un fel de deprimare, și mă întreb ce caut eu acolo și mă duce gândul *la locuințele lacustre*. La Slavskje Brod, perechea coboară. Între timp, a aflat că suntem români și – deși nu e chip să ne înțelegem – ne copleșesc cu zâmbete de simpatie și ne arată cu mândrie, ca pe un succes personal, un amplu reportaj cu frumoase fotografii în culori, despre București. La plecare, ne lasă nouă revista. Adolescenții cântăreți au coborât și ei pe undeva. Sunt curios ce fac englezii mei. Îi regăsesc în exact aceleași poziții. Până la urmă coboară și ei la Zagreb, după ce tot la mine vin să întrebe dacă acolo e Zagrebul. Coboară și șoferul tocmai când, de bine, de rău, începusem s-o rupem cu el pe ungurește.

Rămânem singuri, afară s-a întunecat, în tren s-au aprins luminile, o lumină gălbuie care mă întristează și mai mult. Conducătorul ne spune că avem aproape o oră întârziere. După Zagreb, peisajul se schimbă. Prin întuneric se ghicesc munții, iar după balansul vagonului deduc că linia șerpuiește de-a lungul unei văi. Într-o gară mărunță stăm vreo jumătate de ceas. Beznă și tăcere adâncă. Curios, trenul acesta e un expres internațional și totuși în vagonul nostru nu mai e nimeni.

Pe măsură ce ne apropiem, mă simt tot mai epuizat, încercat totodată de noi neliniști: dar dacă nu ne așteaptă nimeni? János măcar a amuțit, prăvălit în fotoliu, cu ochii pe jumătate închiși, într-o stare de prostrație.

Liubliana se anunță prin cartiere vaste de blocuri cu peste zece etaje. Mii de ferestre luminate, reclame scâpărătoare, bulevarde largi pe care se scurge fluviul luminos a sute de mașini nebune. Dintr-o lume legată parcă printr-o vrajă malefică, cenușie, cotropită de ape monotone, am pătruns fără nici o tranziție într-un univers frenetic care ne revigorează subit. Traversăm autostrăzi peste viaducte vuitoare, ne încrucișăm cu un tren alb. La sutele de ferestre ale acelor blocuri imense întrezăresc siluete, perdele fluturând, lumini voalate. Am sentimentul reconfortant și puțin înduioșător că redescopăr omenirea

cu grijile și iluminările ei, cu adormitul copiilor, cu ceasul cititului și al dragostei, cu zilele și înserările ei, aceleași aici ca pretutindeni. Dintr-o dată nu m-am mai simțit singur și niciodată, din clipa aceea a intrării în Liubliana, nu m-am mai simțit altfel decât acasă.

La capătul peronului ne întâmpină un tânăr blond, cu o barbă scurtă, rotundă. Privire loială. Simpatice din prima clipă. Îl însoțește o fată delicată pe care o prezintă ca prietena lui, Anca, dar constatăm că ea și nu el e, de fapt, reprezentanta Asociației ai cărei oaspeți suntem. Ne invită la barul gării, liniștit la ora asta, dar mai ales de o curățenie care-i dă aspect de farmacie. Prietenul J. nu dorește decât apă minerală, eu, mai pretențios, coca-cola. Asta pentru că-mi amintesc de anii caricaturilor vitriolante cu capitaliști borțoși, femei cu aluri de vampă, soldați imperialiști înarmați până-n dinți, toți purtând ca pe un semn de recunoaștere a apartenenței lor la o lume infamă, sticla de coca-cola. Și acum iată-mă și pe mine, în sfârșit, cu coca în față, gata să mă arunc în brațele perdiției, mort de sete după zece ore de drum fără apă. Nu fiindcă n-am fi putut bea în tren orice, de la băiatul care străbătea la intervale regulate culoarul cu căruciorul lui bine garnisit, ci fiindcă nu știam dacă vom primi la destinație vreo sumă și ne era teamă să cheltuim ridicol de puținii dinari pe care ni s-a îngăduit să-i avem. Și atunci îmi scăpă mie exclamația euforică „Vai ce bine e aici!” La care Anca mi-a răspuns prompt, cu o ireprimabilă mândrie: „Până aici a fost Orientul, de aici e Occidentul.” De altfel, încă din prima zi am perceput clar o adversitate obscură a slovenilor față de celelalte republici iugoslave, orgoliul lor de a se considera (și chiar sunt) altfel decât ceilalți „compatrioți”.

Hotelul e foarte aproape, puteam merge și pe jos, dar politețea gazdelor nu ne-a îngăduit. Singurul nemulțumit e șoferul taxiului. În hol ne despărțim de temporarii noștri amfitrioni, după ce ne-au prevenit că dimineață, la opt, scriitoarea Nada Kraigher ne va duce la Portorož, se pare, un fel de cartier turistic al Piranului. Cam cum e Mamaia față de Constanța. Am convingerea că n-am să-i mai întâlnesc și-mi pare rău. Sunt primele suflete din această țară, cu care am reușit să comunic. Vorbeau amândoi o franceză la fel de oribilă

ca și a mea: asta ne-a apărat de complexe de inferioritate. Ea mi-a mărturisit oarecum jenată, ca și când s-ar fi scuzat, că scrie versuri; el ne-a povestit cum a călătorit cu autostopul până la Istanbul. Înainte de a se pierde în întunericul orașului, ne mai facem semne, ca într-o gară.

Ne luăm în primire camerele, după care J. vine cu ideea să dăm o raită prin oraș. Sunt de acord, mai ales că în zori va trebui să-l părăsim fără a-l fi văzut. Jos însă suntem dezamăgiți. Străzile sunt în întuneric total, două, trei vitrine mari, luminate, în imediata vecinătate a hotelului. Nu îndrăznim să ne aventurăm mai departe. De-a lungul trotuarelor, mașinile nemișcate lucesc stins în beznă. Tot orașul e adormit. La un colț, ne încurcăm printre măturile unor lucrători de la salubritate. Oamenii ne privesc suspicioși. De undeva de departe, un orologiu bate solemn și rar, firește, miezul nopții. Pe cer se alungă nori printre care se străvede în răstimpuri o lună albă și rece. Ne întoarcem resemnați. Fac un duș și mă văr în patul imaculat. E liniște de parcă n-ar mai fi nici un suflet în tot acest hotel. Închid ochii, mi-e bine, nemaipomenit de bine, alunec ușor pe un văzduh întunecos, cald și catifelat, mi se pare teribil de ciudat, incredibil să mă aflu într-un oraș complet necunoscut, într-o altă țară, la mai bine de o mie de kilometri de ai mei. O mie de kilometri? Dar e ridicol! Ce să mai spună atunci atâția cunoscuți care au bătut drumuri într-adevăr amețitoare, până în Cuba, până în Coreea, până la San Francisco?! Totu-i relativ, dragul meu, mai apuc să aud un glas șoptit înainte de a aluneca în somn, ceea ce simți tu în clipa asta e singurul lucru autentic, fiindcă-l trăiești tu însuși: la o mie sau la zece mii de kilometri, întâiul contact cu străinătatea e, foarte probabil, același.

Marti, 1 octombrie. Peste noapte a plouat și vremea e încă mohorâtă. Coborâm în hol și exact la opt apare Nada K. O femeie cu părul aproape complet alb, scundă, uscată, cu alură sportivă, mobilă, energetică, practică. Ne propune franceza, engleza, italiana și rusa. J. necunoscând nici una, aleg eu franceza. Ne invită la mașină, un Moskvici cam hârbuit, se așază la volan și pornește în trombă.

Traversăm orașul ca și când am fi urmăriți. Conduce cu aplomb în timp ce vorbește, își caută ochelarii, încearcă fără succes să pună în funcțiune încălzirea, îi apostrofează pe colegii de trafic ce îndrăznesc să ne depășească. Recunosc cuvântul *ciortî*, care devine un soi de laitmotiv. Nu reușesc să văd nimic din oraș, crispat, așteptând carambolul din clipă în clipă, obsedat că stau pe locul mortului, atent mereu la franțuzeasca ei fluentă – care alternează imprezvizibil cu slovena adresată celorlalți șoferi – străduindu-mă să-i și răspund și să-i și traduc lui J. Pe când reușesc să mă adaptez oarecum acestui ritm, am și ieșit din oraș și gonim ca din praștie pe autostradă într-un suvoi de alte mașini. Până la Piran-Portorož sunt vreo sută douăzeci de kilometri. Stau cu toată atenția încordată la vorbăria non-stop a Nadei K, dar ochii îmi aleargă peste tot în jur. Cerul s-a mai luminat și până la urmă biruie definitiv soarele. Peisajul devine magnific, curat, strălucind încă de apă. Munți, brazi, stâncării, viaducte, pășuni, ceva foarte asemănător peisajului din Bucovina. După Postojna, arhitectura caselor, așezarea satelor – de fapt, mici orășele, cu restaurante, cofetării, pensiuni, magazine moderne (pe firma cărora scrie *market*) – devin tot mai evident de nuanță italiană. Ne oprim să bem o cafea la un bar mic, cochet, așezat la marginea autostrăzii. Totul scapără de curățenie, fata care servește are un surâs de stewardesă, e foarte blondă și poartă o uniformă croită cu fantezie, foarte albă și foarte apretată. Espresso-ul excelent augmentează aerul de prospețime al acestui popas.

Pornim mai departe și Nada K. îmi povestește despre soțul ei care a fost doctor și partizan și a murit într-o ambuscadă cu nemții iar ea, văduvă de atâția ani, are nevoie de o slujbă, nu ca să aibă din ce trăi, ci ca să fie mereu printre oameni, pentru că altfel n-ar putea să scrie. Cu un gest circular, îmi spune plină de mândrie: în toți munții aceștia au luptat partizanii! Munți, partizani, sânge, familii distruse, multă suferință, multă dăruire, multă credință în biruința dreptății, toate astea le știam, le citisem, le văzusem în filme, dar iată, femeia aceasta cu emfaza ei sinceră și emoționantă le-a cunoscut din realitate, le-a trăit ea însăși, sângele a fost al omului ei, lacrimile ale ei, credința în dreptate a amândurora, iar ea a supraviețuit ca să vadă că toate

astea n-au fost în zadar. Nu îndrăznesc s-o întreb care e situația la ei azi. De altfel, oricare ar fi situația reală, răspunsul e ușor de presupus. Oricum, pare totalmente sinceră când înjură urât „societatea de consum” care, zice, e un simptom de abjecție și decădere a umanității, dar are încredere în rațiune și în socialism, aceștia sunt zeii cărora li se închină și e convinsă că omul va ieși până la urmă biruitor și din acest secol bulversat. O entuziasmează ideea mea de a medita asupra condiției artistului scriind despre un zugrav din *cinquecento*, dar nu e de acord cu asociația pe care o fac între veacul nostru și acela, amândouă la fel de contradictorii, pendulând între abjecție și sublim, la fel de crude, la fel de îndrăznețe în descoperirea de noi drumuri, la fel bântuite de viziuni și credințe absurde, la fel înnobilate de epocale creații. Secolul nostru e infinit superior, zice ea, și înțeleg că se referă la cuceririle științei, ale gândirii, detaliu cu care sunt de acord, dar eu când fac această analogie mă refer întâi de toate la felul de a fi al oamenilor, care s-a schimbat prea puțin, ba, dacă stai să te gândești bine, chiar deloc. Sunt un sceptic, asta e, pe când ea, în ciuda vârstei și a dramelor pe care le-a trăit, a rămas o entuziastă de neclintit în optimismul ei. Mă simt dintr-o dată mai bătrân și puțin rușinat, dar asta nu i-o mai spun.

Am ajuns undeva sus, la o cumpănă a apelor, și ne spune că aici e hotarul dintre zona continentală și cea mediteraneană. Pe urmă ne anunță simplu: „Uite marea și orașul de colo e Trieste.” După asta tace subit, pentru prima dată de când am pornit din Liubliana, iar eu o binecuvântez că intuiește măreția clipei.

Prima mea întâlnire cu marea echivalează cu un șoc. Rămân interzis, sufocat de emoție, ca în fața unei imense fericiri. Niciodată n-am să pot descrie clipa aceea unică. (Iată totuși neputința cuvintelor: când ai avea mai multă nevoie de ele, te lasă. Dacă spun că e o nesfârșită oglindă verde, ale cărei nuanțe se schimbă în irizări, în fiecare clipă, ca apele mătăsurilor, cu așezările răsfirate pe țărni – căci pe lângă Trieste se mai ivesc și altele, grămăjoare de pietricele albe și roșii, cu turnuri minuscule și zvelte de biserici – n-am spus chiar nimic. N-am spus nimic pentru că mi-a scăpat tocmai ceea ce

e în primul rând copleșitor, ceea ce cred că provoacă în fond șocul: armonia desăvârșită a acelei imensități privită de la înălțimea la care ne aflăm, îngemănarea între cer și ape întru gloria soarelui îngăduitor de octombrie, orizontul care cheamă, nemărginirea vegheată de munți și de așezările oamenilor. Dar chiar și așa: cuvinte sărace. Neputincioși suntem, incapabili de a fixa unicitatea clipei, osândiți să ne sfârșim năzuind, iremediabil captivi în ghearele efemerului, bântuiți de nostalgii fără leac.

Coborâm. Marea dispare după culmi și mă cuprinde o spaimă absurdă: dar dacă n-am s-o mai revăd? Vegetația a devenit cu totul alta: s-au ivit dafinii, smochinii, castanii. Chiparoșii însă, mai ales chiparoșii mă cuceresc irezistibil cu verdele lor întunecat, eleganți, singuratici, meditativi. Nu mai știu cine scria că nu se poate apropia afectiv de chiparoși pentru că au într-înșii ceva funerar. E adevărat, am văzut și multe cimitire mici, înconjurată de garduri scunde de piatră albă, aceeași piatră calcaroasă din care sunt cioplite și monumentele mărunte risipite prin iarba de un verde gras, și întotdeauna stăteau de față în veghea lor înaltă de făclii întunecate și câțiva chiparoși. Cu toate astea n-am putut asocia chiparosul de funerar. Chiparosul e un copac solemn cu tandrețe, e o prezență la fel de greu de ignorat ca prezența unei ființe: când îl vezi, nu te îndoiești că gândește ca și tine, că protejează, că își îndeplinește o menire acolo unde se află. Chiparosul și marea te pot nenoroci sau te pot ferici, azvârlindu-ți întreaga viață sub steaua albastră a nostalgiei, asemenea unei mari iubiri.

Localitățile se înmulțesc. Case intime, zugrăvite în culori pastel de o incredibilă varietate, fiecare altfel, asemănătoare doar prin obloanele cu jaluzele albe. Prăvălii cochete, restaurante și cafenele mici, puzderie, unele cu mesele afară, sub umbrare de pânză colorată sau de viță. Pretutindeni curățenie și o lumină limpede, fragedă, cinstită, ca și când omenirea n-ar mai avea nimic de ascuns. Lăsăm în dreapta Koper, căruia prefer, pentru sonoritatea latină, să-i zic Capodistria, după numele vechi: ne aflăm pe o fâșie de litoral adriatic care a stat sute de ani sub stema Serenissimei Republici. În

stânga avem muntele și în dreapta, din nou, marea. Suntem acum la nivelul ei. Alergăm de-a lungul țărmului și nu mă pot sătura privind. Perspectiva e acum alta, dar nu mai puțin copleșitoare. Orizontul e mai apropiat, se disting încrețiturile valurilor, scâpărările soarelui în fiecare undă, iar schimbările de nuanță – de la albastru strălîmpede, ca al cerului, până la movul pal, de la vernilul greu, până la verdele smarald care îngăduie să se vadă până foarte departe peștii și pietrele din adânc – sunt aici de-a dreptul fascinante.

Părăsim din nou marea, lăsăm în dreapta și Izola, aglomerare pitorească pe o insulă legată de țărm printr-un istm – de fapt, un promontoriu, care doar în trecut a fost probabil insulă – și urcăm iar.

.....
(Aflându-mă odată într-o nenorocită pasă neagră, la câțva timp după întoarcerea acasă, neputând rezista unui moment de rigoare, poate nu tocmai excesivă, față de mine însumi, am distrus restul însemnărilor. S-au mai păstrat din întâmplare câteva foi răslețe. Majoritatea lor, rupte din context cum sunt, nu mai au nici un sens. Unele însă mi s-a părut că mai păstrează o oarecare semnificație și pe acestea le transcriu în continuare.)

Deși e un oraș aproape în totalitate nou și modern, Portorož (=Portul Rozelor) se pare că a preluat, ducând mai departe, nu fără un anumit orgoliu, tradiția orfevrilor, celebri odinioară, de aici până jos, pe țărmul dalmatin. Dăm la tot pasul de mici prăvălioare cu firme invariabile – *Zlatar-Filigran* – dar cu vitrine ce-ți iau ochii prin inimaginabila lor diversitate. Prefer piesele de argint, într-o revărsare de forme de o fantezie debordantă, brățări, broșe, inele, brelocuri, bibelouri, toate filigranate cu o finețe de păianjen, cu pietre semiprețioase superb șlefuite, opale, agate, jaspuri, cristaluri de stâncă, chihlimbare în culori și nuanțe atât de neașteptate încât îți taie respirația. Sunt și bijuterii de aur, dar acestea nu mă solicită atât, mi se pare că sunt purtătoare ale unui soi de ostentație, că un fel de lubrică opulență, dragă parveniților, sticlește în luciul lor galben. Podoabele de argint sunt mai umanizate, patina lor vorbește de trecerea timpului,

ele împrumută ceva din personalitatea celui ce migălește și au darul de a participa la destinul celui de le poartă. Piese de aur rămân exterioare, cu lucirea lor rece, distantă.

.....
E o seară de cunoaștere reciprocă, ne aflăm pentru prima oară împreună, în formație completă. Constat cu surprindere că „recepția” la atât se va reduce, fiind adică ceea ce, mi se pare, la noi, se cheamă „cocteil”. La un moment dat, cu franceza ei impecabilă, Elsa Jereb, care se pare că și-a asumat misiunea maestrului de ceremonii, mă invită să-l cunosc pe indianul Lokenath Bhattacharya care intenționează să plece la București cu vreo două zile mai devreme decât noi. Mă roagă să-i schițez câteva itinerarii românești: îl interesează îndeosebi istoria, artele, religiile. Stau apoi îndelung de vorbă cu indianul despre condiția artistului. Se aprinde, ochii i se dilată în timp ce vorbește, ca și când ar avea vedenii, parcă invocă sau se roagă. Am impresia ușor neliniștitoare că a uitat de mine. Crede în artistul-demiurg, a cărui creație, ca și cea divină, s-a făcut din nimic, din neant. Socotește umanismul nostru, ca stare de spirit specific europeană, o arie prea restrânsă pentru un artist: artistul trebuie să aibă o stare de spirit cosmică, să-și pună creația nu doar în slujba omului, ci a universului *tout entier*, în slujba animalelor, a plantelor, a elementelor. Îl obsedează ideea de a descoperi momentul unic și totodată mecanismul prin care, în procesul de creație, limbajul cotidian se metamorfozează, devenind limbaj artistic, unicat. Aici vede el factorul de esență divină. Așadar, cum am zice noi, cu alte cuvinte, în nașterea stilului.

Criticii maghiari Koczkás Sándor și Somlyó György, cu care stătusem de vorbă până atunci, mă întreabă ce am putut perora atât în tandem cu indianul. Ne-am făcut fiecare cunoscut punctul de vedere, zic, și încerc să le redau cât mai fidel convorbirea. Se amuză: „Asta e deja șamanism” râde Koczkás. E președintele Uniunii Scriitorilor din Ungaria, îl însoțește și doamna și alcătuiesc o pereche de o aristocratică distincție, comunicativă și prietenoasă în același timp. La fel de simpatic și Somlyó, redactor-șef al elegantei reviste „Arion”.

.....
Joi, 3 octombrie. Înainte de amiază, reuniunea. Se remarcă

deocamdată francezii. Jean Rousselot: „Scriitorul nu este nici om politic, nici preot.” Și concluzia: „Scriitorul trebuie să fie un cetățean.” Rămâne întrebarea dacă cetățeanul nu este, implicit, și om politic măcar în momentele opțiunilor sale civice. Pe urmă, contradicția sau, mai bine zis, paradoxul relevat de Roger Caillois *à propos* de condiția scriitorului în lumea contemporană: pe de o parte universalizarea literaturii – *la mondialisation*, zice el – iar, pe de altă parte, incapacitatea cărții de a dura mai mult de unul, trei, cinci, cel mult zece ani. Dacă ții seama și de amănuntul că, atunci când vorbește de *la mondialisation de la littérature*, el se referă doar la marile literaturi care știu să se propage, reflecția lui e nesfârșit de amară și de alarmantă. Cu atât mai mult cu cât vine apoi Jean De Beer și zice că azi a devenit de neconceput scriitorul nefamiliarizat cu tehnica, având față de ea reacții de ostilitate, în loc să și-o însușească, neutralizându-i în felul acesta eventualele efecte dezumanizante; de neconceput scriitorul care nu știe să folosească magnetofonul, aparatul de filmat, care nu știe să conducă o mașină. Deduc cu o secretă înfiorare că un asemenea scriitor este un retardat. Exact ceea ce îmi spunea și Nada Kraigher în drum spre Portorož: „Noi (scriitorii, adică) suntem niște arierăți.”

Înseamnă oare toate astea că trebuie să ne adaptăm mijloacele, să renunțăm la *creație*, la munca solitară și artizană și să ne dedicăm reportajului, literaturii de nonficțiune, să adoptăm mijloacele tehnicilor audio-vizuale? Dar atunci nu mai suntem scriitori, pentru că un scriitor e un om care scrie cărți. S-ar putea ca profesiunea noastră să mai supraviețuiască doar prin câțiva rari și obstinați reprezentanți, ca o profesiune de altădată, despre care nimeni nu mai știe prea bine cu ce se ocupă. Precum cea de ebenist, bunăoară.

.....

[...] Mi-a venit azi rândul, conform unei cutume a acestor reuniuni, de a sta la masa de prânz de-a dreapta doamnei Mira Mihelič care e, de fapt, amfitrioana colocviului. Alură de matroană romană, de o gentilețe constantă, dar strict protocolară, e în același timp oarecum constant crispată, poate din teama de a nu comite sau de a oblädui

fără voie vreo „greșeală politică”. Ori, poate, pur și simplu, din acea tendință a celor lipsiți de umor de a le lua pe toate prea în serios. Fac greșeala de a încerca să aflu de la ea câte ceva despre istro-românii noștri. Abia rostesc întrebarea, că se crispează și mai mult, se întunecă de-a dreptul și-mi spune că nu a auzit de o asemenea populație, la ei nu există așa ceva. Dându-mi parcă de înțeles că nu agreează subiectul. Ca îndătinat gafeur însă, insist: cum se poate, doar sunt atestați documentar aici, pe Monte Maggiore?! Dar numele italian al muntelui e o nouă gafă de care îmi dau seama prea târziu. Amintirea Serenissimei provoacă aici mici alergii. Am observat mai târziu și pe stradă, când am încercat să cer o informație în italiană și, în loc de răspuns, am primit doar o privire ostilă. Așa și doamna Mira Mihelič, când am rostit numele Monte Maggiore, mi-a răspuns scurt: „Nu, nu cunosc” și s-a întors spre vecinul din stânga. De atunci până la plecare n-am reușit să mai schimb vreo vorbă cu ea. Naționalismele balcanice, xenofobe, crâncene, primitive, stupide, de nedomolit...

.....

În ultima zi, tur al împrejurimilor, cu autocarul. A fost o zi senină și molcomă de toamnă, cu o lumină de-a dreptul extraordinară, în care cea mai mare desfătare mi-au oferit-o priveliștile mării, mereu din alte unghiuri, de la alte înălțimi, la alte ceasuri ce și-au avut, fiecare, nuanțele lor. Printre paginile pierdute sunt și impresiile acestei zile. Voi încerca să reconstitui din memorie și cu ajutorul câtorva fotografii și fișe un singur popas – cel de la Hrastovlje – pentru că ceea ce am văzut acolo a fost asimilat peste scurt timp într-unul din capitolele *Nemuritorului albastru*.

Hrastovlje e un sat mărunț nu departe de Koper, așezat însă în munți, pe o vale de unde nu se mai vede marea. Am ajuns acolo dimineața, în jurul orei zece, când se risipeau ultimele pâcle albastrui, diafane. Satul e adunat, cu case albe de piatră și acoperișuri roșii, aproape plane. O arhitectură asemănătoare celei a satelor italiene, așa cum o știm din filmele neorealiste. Atmosfera e însă alta, îndeosebi datorită livezilor și pădurilor din jur. Locul chiparosului a fost luat aici de pin. Satul pare pustiu. Nici un curios, nici o gospodină, nici măcar

vreun copil. Autocarul se strecoară cu dificultate pe ulițe strâmte și sinuoase.

Ceea ce ne-a adus aici e biserica, monument celebru, unic în istoria artei slovene. Datarea exactă nu s-a putut face, dar stilul e romanic, păstrând evidente elemente caracteristice arhitecturii paleocreștine. Pictura interioară aparține goticului târziu și datează din 1490. Este opera meșterului Janez din Kastar, din apropiere de Rjeka. Se zice că meșterul Janez și ceilalți meșteri care au lucrat aici ar fi avut ca model opera pictorului tirolez Jakob Sunter, dar că, depășind această influență tutelară, și-au configurat pas cu pas un stil propriu și propria lor școală. Două momente sunt îndeosebi remarcabile în bogăția acestei picturi murale: ciclul lunilor anului înfățișat prin muncile specifice, sezoniere ale țăranilor istrieni și – cu același realism popular, nu lipsit de o undă de umor – celebrul *Dans al Morții*, în care un șir de schelete sinistre au prins în inexorabila lor horă pe împărat și pe sărac, pe cămătar și pe cărturar și așa mai departe, tristul șir încheindu-se cu un copilaș ce – nici măcar el, vrea să zică zugravul – n-are scăpare.

Biserica domină împrejurimile, așezată pe un deluț din apropierea satului. Am urcat pe jos, pe o cărare pietroasă, printre vii și smochini. Sus a trebuit să așteptăm venirea custodelui cu cheile. Deluțul e pleșuv, așternut cu o iarbă măruntă, de un verde gras, intens și moale ca un covor care e însă presărat peste tot cu pietrele albe, calcaroase ale locului. Priveliștea e bucolică, liniștea neverosimilă. Biserica e, de fapt, o bisericuță, dar e înconjurată cu zid masiv din blocuri albe, printre care, din loc în loc, s-au păstrat deschideri înguste pentru arme. În timpul expansiunii turcești a servit și ca fortăreață sau tabără de apărare, în slovenă *tabor*.

Îmi amintesc că am rămas mult în urma celorlalți, contemplând fresca. Ea aparține, așadar, goticului, dar ceea ce m-a șocat, dincolo de stil, au fost corespondențele cu frescele din Țara de Sus. Nu e nimic anormal în asta, căci ceea ce depășește particularitățile de stil și creează puntea de legătură sunt realismul de factură populară, aluzia la realitatea social-istorică a vremii, umorul în sfârșit. *Dansul Morții*

le sintetizează toate astea. Și nu numai *Dansul...*, ci și o seamă de detalii care, privite atent, devin relevante. Caii, bunăoară, par zugrăviți de mâna lui Toma, zugravul Humorului, aceeași linie esențializată, același pas de o grație naivă. Și apoi, dincolo de influența, posibilă, a tirolezului Sunter, a rămas ceva inefabil, specific Istriei, ceva ce ține de viziunea proprie țăranului de aici asupra lumii și de modul lui de a asimila influențele, asemenea zugravilor moldoveni din vremea lui Rareș, care, asimilând posibilele influențe, au reușit să imprime picturii propria lor personalitate.

Abia după ce am rămas de tot singur, observ într-un târziu că, în zid, de o parte și de alta a naosului, sunt firide cam de înălțimea unui braț, iar în fiecare dintre ele se află statueta unui sfânt. Mi-a atras atenția senzația stranie că sunt privit. Preocupat de frescă, nu i-am observat. Odată descoperiți însă, m-au acaparat de-a dreptul prin expresivitatea lor extraordinară ce ține de același realism popular care animă și fresca. Poleiți cu aur și dați cu roșu pe obraji, mă rețin îndelung în fața lor. Niște mici monștri antropomorfi, șireți și bătrâni, a căror imobilitate a aparentă, e doar un mijloc de a te induce în eroare, căci, după ce se închid porțile și rămân singuri între zidurile vechi, își mișcă întâi ochii, apoi coboară încet din firidele lor, odată cu umbrele, și încep o viață aparte, numai de ei știută.

Am ieșit într-un târziu și am dat ocol biseriței, prin curtea interioară, așternută cu aceeași iarbă deasă și mărunță ca un gazon îngrijit de câteva generații. Prin deschiderile strâmte din zid, se vede valea până departe. Turnuri de pază năruite, năpădite de bălării.

Mi-a plăcut mult Hrastovlje, a fost încă o realitate pe care – în timpul acelei călătorii – am simțit-o apropiată și familiară, sentiment ce ține desigur de toate cele ale acestei părți de Europă care, peste toate adversitățile ei aparente, mai mult sau mai puțin nepieritoare, e străbătută de o densă rețea de corespondențe, de cele mai multe ori inaparente, dar stabile, care-i dau profilul și personalitatea propriei. Când am ajuns în afara zidurilor, pe botul verde de deal presărat cu pietre albe, vântul purta miresme amărui de migdali.

Masa de prânz, ultima în comun, ne-a fost oferită la un mic

restaurant privat din apropiere unde, înainte de toate, am fost poftiți într-un beci din piatră naturală, cu un ecleraj studiat, din bolta căruia atârnavă pantagruelice jamboane. Buți mărețe de vin și o masă lungă din lemn masiv, pe care așteptau dolofane pâini nu de mult scoase din cuptor. Am primit fiecare, cu specificarea că era „din partea casei”, câte o felie lată de pâine, alta trandafirică și înmiresmată, pe măsura pâinii, de jambon, tăiată acolo, în fața noastră, și o ulcică de vin negru, zis *terrana*, despre care gazdele ziceau, nu fără o undă de mândrie, că se găsește în farmacii, ca vin tonic. Abia după vreun ceas am ajuns apoi sus, în sala de mese. Unde, în final, au circulat vederi cu imaginea localului care ne găzduia, pe versoul cărora, fiecare își depunea semnătura în chip de suvenir. Evocarea acestui moment mi-l amintește acum subit pe Roger Caillois. Scund și vioi, în ciuda unei ușoare tendințe spre obezitate. Chipul rotund, ochelari cu rame groase. O mână plăcută, caldă. Scurta lui intervenție din timpul colocviului a fost, de fapt, o pledoarie pentru libertatea și demnitatea artistului. Mi l-am amintit acum pentru că, pe vederea aceea de la ultimul prânz colocvial, el a stârnit senzație desenându-și numele cu migală, surâzând de plăcere, gata să-și ivească vârful limbii, ca un copil, cu două hieroglife chinezești de care era tare mândru. Insolitele semne se află acum în mapa cu relicvele acestui voiaj, dobândind în timp prestigiul unor străni insecte exotice.

Până la plecarea trenului, am petrecut o bună parte din a doua zi la Koper, pe cont propriu. Am flanat cât am flanat prin oraș iar în cele din urmă ne-am așezat, zăbovind îndelung pe niște pietre de pe chei, tăcuți, contemplând marea. O făceam cu sentimentul sfâșietor că n-am să mai revăd acele locuri niciodată. Nu departe, pe pieptul din lespezi mari al cheiului, strălucea în soare cu litere înalte, albe, un nume: ALIJANA. În slovenă, grupul *ij* se citește *ii*. Așadar, Aliiana, o vocabulă eufonică născătoare de nostalgii fără nume, precum starea mea de spirit din acele ceasuri. Nume de fată, nume de corabie?

UN VOIAJ INIȚIATIC

Andrei Bodi, *Jurnalexpress Europa 2000*. Cu o prefață de Ion Bogdan Lefter. Pitești. Editura Paralela 45, 2001.

„Eu nu voi să știu de Europa” – clamează România suficientă. „Noi am fost dintotdeauna în Europa” – pune punct România țâfnoasă. „Există o relație între graniță și comunicare?” – se întreabă România inteligentă a veacului XXI, aflată în fața iminenței unei Europe unite. Precum și multe alte întrebări își pune această Românie, mai ales când e și artistă, și tânără, în plină putere creatoare, și imaginativă, și cu inițiativă, și ferm decisă să nu mai târască după sine ghiulelele de plumb ale mentalității totalitare, de orice culoare ar fi ele. Cel care și le pune, în loc de concluzie, în finalul cărții pe care tocmai am închis-o, este Andrei Bodi, la revenirea din experiența insolită trăită în anul 2000 împreună cu alți vreo sută de scriitori europeni care, vreme de o lună, au străbătut continentul cu un tren al literaturii, de la Lisabona la Sankt-Petersburg, iar de acolo, prin Moscova, la stația terminus Berlin. Relatări succinte a mai publicat Andrei Bodi în „Observator cultural”, chiar pe parcursul voiajului. Mă și întrebam atunci dacă, în final, cartea aflată în evidentă configurare va fi una „estetă” sau doar un jurnal cu virtuți informative, documentare. Acum, de la parcurgerea exploratorie a sumarului care cuprinde și câteva texte adiacente, e limpede că se cere citită în cheie documentară. Notoriu de câțiva ani ca, deopotrivă, poet, critic și eseist talentat și sagace, cu – lucru mare! – un ireprimabil simț al umorului, autorul apare de această dată în ipostază de călător, ca un receptor lucid

și reflexiv al realităților pe care le străbate. El face parte din noua generație, scăpată din comunism fără sechele majore și fără nostalgii, poliglotă și mobilă cu dezinvoltură, eliberată în fine de acel handicap al călătorului român diagnosticat de dl. Adrian Marino, dacă bine-mi amintesc, ca „sindromul Dinicu Golescu”.

Am spus călător și nu turist, în primul rând pentru că înșiși organizatorii au conceput acest program intercultural ca pe o călătorie inițiativă, de studiu și cunoaștere reciprocă, în perspectiva noii Europe. În al doilea rând, deoarece nici autorul nu este genul turist. Andrei Bodiu e retractil la inițiativele „de grup”, preferând explorarea solitară. „Mă trezesc cu gândul să o pornesc de unul singur prin Paris” sau „Eu unul prefer să mă plimb de unul singur pe Nevski Prospekt” sunt expresia unei opțiuni de călător și nu de turist și ele revin, într-un fel sau altul, aproape la fiecare escală. El n-are nici o apetență pentru docte descrieri de monumente sau pentru excursuri istorice ciugulite de prin ghiduri și pliante, preferând, în schimb, spectacolul nemijlocit și frust al străzii, descoperirea pe cont propriu a culorii locale, zăbava în fața scenelor cotidianului aparent derizoriu în care e capabil să deslușească semnificații demne de reflecție: „Înainte de Sankt-Petersburg oprim puțin într-o gară mică. Toți oamenii de pe peron privesc cu curiozitate trenul și încearcă să citească ce scrie pe el, mai puțin o pereche de alcoolici care stau pe o bancă. Bărbatul, cu o sticlă de vodcă în mână, îi spune vorbe dulci femeii la ureche. Într-un târziu își ridică fruntea și privește prin tren ca și cum acesta nici n-ar exista.” De altfel, cele mai abundente motive de reflecție i le oferă traversarea spațiului ex-sovietic, cu fanfarele și cântecele populare care îi întâmpină pretutindeni, cu încă vîguroase habitudini remanente, cu orașe stranii, delabrate sau pustii. În locuri precum Kaliningrad, Sankt-Petersburg sau Minsk, imposibilitatea comunicării cu intelighenția locului mi-a amintit de aceeași neputință de care s-a izbit un alt călător, Vasile Dan, în China cea nedesprinsă de comunism (vd. *Un li pe drumul mătășii*, Ed. Mirador, 1997). O altă lume descoperă Andrei Bodiu în acest spațiu vag terifiant, bântuit încă de spectrele trecutului, unde problema se pune încă în termenii „Rusia

și Europa”, și de aceea, o dată cu trecerea graniței polone, reintrat în spațiul euro-atlantic, se simte dintr-o dată eliberat: „După săptămâni de fanfare și dansuri populare, manifestările artistice interactive ale polonezilor, cu toate scăderile lor, ne readuc în lumea contemporană [...] Mă simt din prima clipă foarte bine aici. Polonezii sunt simpatici, comunicativi și politicoși.” Indiferent de locul în care s-ar afla – est sau vest – călătorul întâmpină realitatea cu umor și cu un spirit critic a cărui luciditate nu iartă nimic, nici, bunăoară, derizoriul recitalurilor poeticești de pe la poalele statuilor, nici suficiența oficialilor de pretutindeni: „[...] discursurile care se aseamănă deja ca două picături de apă: comunicare, prietenie, Europa unită... peste tot. La o adică, ce inventivitate le poate fi cerută unor oficiali?”

Dincolo de toate astea, însemnarea călătoriei lui Andrei Bodiș conține cel puțin două paliere de interes major. Primul se constituie totodată și într-un serios motiv de îngândurare atât pentru autor cât și pentru cititorul nemankurtizat. E vorba de resurecția utopiei stângii comuniste, sesizabilă pe tot traseul, în diverse ocazii și ipostaze, de la variile reuniuni până la reacțiile colegilor de voiaj. Iată-l pe Stefan Sprenger, scriitor din Lichtenstein, care nu crede o iotă când cei din est îi povestesc, la cererea lui, „cum a fost”, cum nu se găsea nici hârtie igienică. Are impresia că e ținta unei farse, dar începe să aibă îndoieli și se convinge de adevărul celor auzite pe măsură ce pătrund cu toții în spațiul ex-sovioric. „Iată – scrie Bodiș – o excelentă temă de meditație pentru scriitori, pentru ce și cât pot comunica ei în legătură chiar cu trecutul, prezentul și apoi cu viitorul Europei. În ce măsură mai contează istoria dementă a comunismului românesc? E cineva dispus să iasă din fantasmеle ideologice și să coboare în realitatea istorică?” Asta după ce, cu câțva timp înanite, la Paris, constatase că „utopia stângii comuniste pare a fi înviat de parcă nu s-ar fi întâmplat nimic. Ce nu trăiește omul pe propria piele pare întotdeauna ușor, foarte ușor de explicat. Avem și noi maeștri în chestia asta, așa că n-am de ce să mă mai mir.”

În fine, un al doilea palier de acut interes s-ar putea constitui într-o fertilă „temă de meditație” îndeosebi pentru oficialii și culturnicii

noștri împovărați încă de vechile mentalități patriotarde, paternaliste, populiste. Asta însă doar presupunând că au obiceiul să mai și citească. Ar putea dobândi astfel câteva idei productive asupra modului în care se poate organiza „nemțește”, chiar și fără prea mulți bani, un program cultural internațional de asemenea anvergură. Sau cum o regiune intens industrializată dar depășită și nerentabilă, precum Ruhr-ul german, poate deveni printr-o inteligentă reconversie un spațiu din ce în ce mai profitabil pentru turismul cultural. Sau cum, prin același tip de reconversie, un orașel ca Malbork-ul polonez, un fel de Călan strivit de falimentul industriei grele, a reînviat grație turismului cultural înflorit în jurul impozantei cetăți medievale a Cavalerilor Teutoni. Avem și noi industrii în ruină, avem și noi vestigii fel de fel, ceea ce ne lipsește însă sunt autonomia administrativ-financiară, inițiativa, imaginația, cultul lucrului bine făcut și înțelegerea ponderii pe care o au cultura și educația în destinul unui popor. Sugestie conținută, de altfel, și într-una din reflecțiile d-lui Ion Bogdan Lefter când, în prefața acestei cărți, se referă la prezența protocolară a unor oficiali germani: „Nici nu mai contează dacă veneau dintr-o prețuire adevărată a literaturii; probau – în orice caz – faptul că Europa comercială, financiară, tehnocratică știe că trebuie să păstreze măcar aparențele atunci când e să recunoască rolul culturii în societate.”

Cât despre Andrei Bodiu, pentru el această călătorie în grup, în timpul căreia și-a păstrat independența de gândire, a fost o extraordinară experiență a accesului la comunicare sau, după oameni și loc, a noncomunicării. Experiență convertită, din fericire, până la urmă, cum însuși spune, într-un „elogiu adus vechimii și diversității esențiale pe care o reprezintă spațiul european.”

CAPRICIILE BARBARE ALE ISTORIEI

Imre Kertész, *Altcineva. Cronica schimbărilor*. Traducere din maghiară și note de Anamaria Pop. Confruntare cu textul original: Zoltán Danilo. București, Editura Humanitas [memorii/jurnale/convorbiri], 2004.

Imre Kertész *Drapelul englez*. Proză scurtă. Traducere din maghiară și note de Anamaria Pop. București, Editura Humanitas [Cartea de pe noptieră], 2004.

Acest titlu sintagmatic pe care l-am însușit pentru însemnările de față este parte a motivației ce a însoțit în 2002 Premiul Nobel pentru Literatură, acordat lui Imre Kertész. Ea sună astfel: „[...] pentru o operă scriitoricească în care afirmă fragilitatea experienței individualului față în față cu capriciile barbare ale istoriei.” Nici că se putea o caracterizare mai cuprinzătoare în conciziunea ei decât aceasta în care accentul cade pe fragilitate. Fiindcă, într-adevăr, parcurgând fie și numai cele două cărți ale lui Imre Kertész la care avem deocamdată acces în română, ceea ce se impune cu maximă pregnanță cititorului este nu doar „fragilitatea experienței individualului”, ci, deopotrivă, fragilitatea individului însuși aflat la discreția „capriciilor barbare ale istoriei”. Imaginați-vă un adolescent de 14 ani azvârlit în infernul lagărelor naziste de exterminare, întâi la Auschwitz, apoi la Buchenwald. Nu e nevoie să fii psiholog ca să-ți dai seama că, o dată scăpat din acel univers al ororii, el va rămâne nu marcat, ci efectiv traumatizat pe viață. Hipersensibilizat. Cu o viziune mefientă și sumbră asupra lumii. Pe care scurtul răstimp de relativă libertate survenit după 1945 nu reușește să o înșenineze.

Tânărul care-și caută un rost speră să și-l afle în jurnalistică.

Iluzia e însă scurtă: conflictul iminent cu „dictatura proletariatului” nu întârzie să se producă. Este exclus din presă și lucrează ca muncitor necalificat iar, în paralel, scrie și traduce cu precădere din cultura Mitteleuropei de expresie germană. Constată totodată că a rămas tot prizonier, însă într-un alt fel de detenție, mai permisivă fizic dar cu efecte insidioase, profund mutilante asupra personalității. Începuse ceea ce el va numi de acum „era catastrofei”. Are această dezesperantă revelație când îl cunoaște pe Ernő Szép, scriitor de notorietate al altor vremuri, de o reală distincție și eleganță, pe care „era catastrofei” l-a anihilat, l-a depersonalizat într-atât încât a mai rămas semnificativ doar prin felul de a se prezenta: „Am fost Ernő Szép.” Mult mai tânărul său coleg Imre Kertész, captiv în această lume în care „au suprimat, lichidat, naționalizat toate posibilitățile”, dovedindu-se astfel doar o altă ipostază a unui univers concentraționar generalizat, își mai poate afla un refugiu doar în lectură și muzică. Soluția e însă precară și relativă, căci toată drama lui s-a configurat pe fundalul unei alte realități, aceea a antisemitismului, componentă definitorie a arealului central-european și la fel de terifiantă pentru el ca și nazismul succedat de comunism. El identifică această realitate într-o frază memorabilă care, prin anvergura ei generalizatoare, vizează toate entitățile ce alcătuiesc Mitteleuropa de ieri și de azi., obligându-le deopotrivă la reflecție: „Se pare că sufletul națiunilor mici central-europene care suferă de complexul paternității, care au alunecat în perversiunea sado-masochistă, nu poate exista fără marele opresor asupra căruia să-și transfere neșansa istorică, și nici țăpul ispășitor minoritar asupra căruia să-și poată deversa cu satisfacție surplusul resentimentelor și al urii acumulat în eșecurile cotidiene.”

Esența dramei care pulsează într-un fel sau altul în scrierile lui Imre Kertész rezidă într-o perpetuă și profundă criză identitară. Funcionarmente sceptic de nuanță fatalistă – „oricum, pierderea e cea care-mi guvernează viața.” –, bântuit pretutindeni de aceeași întrebare căreia-i caută zadarnic răspunsul: „[...] cine sunt eu, ce sunt eu, care este povestea mea deosebită?” Pentru ca, în toată această febricitantă căutare, chiar acum, după 1989, ajuns la o celebritate mondială, să

fulgere câte o constatare descurajantă care îi dovedește că de-a lungul deceniilor n-a progresat nici un pas în aflarea unui răspuns: „Exercit influență asupra altora, dar între timp habar n-am cine sunt.” Deși maghiara îi este limba maternă, în care viețuiește și scrie, percepe Ungaria ca pe o patrie vitregă. Când, într-un articol, se precizează cu o suspectă insistență, că Imre Kertész este „scriitor maghiar”, se simte perfid discriminat: „Întrebare: [...] de ce această afirmație aproape provocatoare: „scriitor maghiar”? Firește, pentru că nu sunt. (Firește, pentru că nu mă consider astfel.)” Sau, în alt loc: „Sunt un altfel de evreu. De care soi? De nici un soi. De mult nu-mi mai caut nici patria, nici identitatea. Sunt altfel decât ei, sunt altfel decât alții, sunt altfel decât mine însumi.” Trăiește cu sentimentul adversității proprii patrii: „[...] în țara în care mi-e dat să trăiesc, paragrafele și articolele de lege au fost scrise încă de la început întotdeauna împotriva mea – deseori împotriva existenței mele fizice.” Ceea ce e greu de contrazis. Necruțător cu sine, recunoaște că are o viață problematică și, deși motive ar avea suficiente, nu se victimizează prin lamentație, ci prin problematizarea chinuitoare a fiecărui segment de existență. Situația nu se schimbă semnificativ nici după căderea comunismului: hipersensibilizat cum e, resimte exasperant și dezesperant în continuare efectul mentalităților totalitare încă viguroase, deși reziduale. Bântuit de obsesii și fulgerat de interogații insolubile, profund traumatizat după teroarea a două dictaturi exercitate pe fondul unui antisemitism ancestral, când virulent, când latent, dar niciodată disparent, Imre Kertész se simte oprimat și rămâne mefient în fața oricărui sistem, în cele din urmă în fața Sistemului.

Revenind, în fine, la cele două cărți care mi-au suscitat aceste reflecții, prima apărută e *Altceineva. Cronica schimbărilor*. Un jurnal *sui generis*, am zice, dacă n-am constata că el se înscrie într-un anumit gen definit prin ceea ce Mircea Eliade numea „tehnica lui E.J.” E vorba de Ernst Jünger. La 1 august 1964, Eliade începea să scrie articolul *Notes sur le Journal d'Ernst Jünger*. A doua zi ținea să-și comenteze demersul în propriul jurnal, validând „tehnica lui E.J.” și constatând că ea își are originea în neîncrederea noilor generații în

„opere sistematice”, cărora le preferă cultivarea creațiilor „personale”, textelor „libere”, fragmentelor semnificative etc., care „ilustrează un gen literar ce va deveni curând o modă.” Apărat de o experiență de viață prea dură pentru a mai putea fi sedus de vreo modă, Imre Kertész adoptă însă aceeași „tehnică a lui E.J.” constând în cultivarea fragmentului semnificativ. Acel *Altcineva* din titlul cărții este el însuși, supunându-se iar și iar aceleiași neîndurătoare, masochiste, insistente autoscopii în căutarea unei identități disparente printre „capriciile barbare ale istoriei”. Indiferent unde s-ar afla, între Frankfurt și Tel-Aviv, revelațiile lui sunt aceleași: remanența mentalităților totalitare, degradarea unei societăți consumiste și hipertehnicizate (o analogie cu Jünger s-ar putea face și aici), absurditatea Sistemului, frustrările identitare. Iată-l la Viena: „Din 1989 – de trei ani – când am locuit ultima (și prima) dată la Viena, orașul s-a degradat în mod vizibil. Dar de ce sunt mâhnit din cauza asta ca un mic-burghez vienez? Evident, mă lupt cu tulburări de identitate; cu cine sunt solidar? Fără îndoială că în momentul decisiv suporterii vienezii ai ordinii pe mine m-ar împinge în grupul celor care vorbesc răgușit, pe care însă nu-i iubesc, pentru că vomită pe cultura occidentală. După toate acestea rămâne întrebarea: mai există pur și simplu cultura occidentală?” În labirintul acestor întrebări fără soluție, care proliferază la contactul cu fiecare nouă realitate descoperită după ieșirea din „era catastrofei”, se surprinde nu o dată în conjuncturi de-a dreptul terifiante. Așa, bunăoară, episodul absolut antologic prin modul magistral al relatării creatoare de atmosferă, în care, invitat să conferențieze la Leipzig, totul dobândește deodată, dintr-un banal *malentendu*, o turnură onirică-fantastică de o extraordinară pregnanță (vd. p. 35 ș.u.)

Imre Kertész este un scriitor terorizat de biografie. Afirmția se poate susține și prin volumul *Drapelul englez*, unde, pe lângă proza titulară, mai apar două titluri: *Căutătorul de urme* și *Proces-verbal*. Toate trei, indiferent de tehnicile narative abordate, se definesc prin „ficcionalizarea” mai mult sau mai puțin evidentă a unor episoade autobiografice încă foarte vii sau, dimpotrivă, tot mai evanescente. Acestea din urmă sunt cele care, în *Drapelul englez*, revin ca niște

aluviuni ale memoriei, amânând mereu, până în final, relatarea unei întâmplări din timpul revoltei maghiare din 1956. În *Căutătorul de urme*, fostul prizonier al lagărelor de exterminare încearcă să se elibereze definitiv de obsesiile trecutului, revenind la locul supliciilor. Ceea ce descoperă aici, în prezentul liber, e însă la fel de terifiant ca și trecutul însuși: „[...] existau un cinematograful și un muzeu, ruine istorice și opere de artă modernă, spectacol pentru cei vii, loc de odihnă pentru morți – un program variat și instructiv, un orar garantat, cronometrat la minut, câte un expert sau un ghid profesionist pentru fiecare secțiune.”

Prozele lui Imre Kertész sunt radiografiile unor eșecuri. (Unul dintre romanele sale se intitulează chiar *Eșecul*.) Relatarea unui eșec este și *Proces-verbal*, cea mai puțin „ficcionalizată” din cele trei proze, de unde și titlul. Lucrurile se petrec *după 1990*. Scriitorul vrea să-și ofere câteva zile de vacanță la Viena, convins că „[...] schimbarea aerului și a locului sunt necesare sănătății, ba mai mult, în general, creativității, acelei permanente mișcări sufletești [...] care – cel puțin în cazul meu – se declanșează, ca să spun așa, de cum trec granițele acestei țări.” Pe scurt, tentativa eșuează la frontieră din cauza unor polițai imbecili întemeiați pe o birocrăție absurdă, care îl dau jos din tren și-l obligă să se întoarcă. Întâmplarea de esență kafkiană, profund deprimantă, e percepută de autor ca un simbol al eșecului întregii sale existențe, iar „procesul-verbal” se încheie în nota tragic-sombră ce definește întreaga sa *Weltanschauung*: „Șase decenii de dictatură – variată, deși monotonă – și dictaturile reziduale, azi încă anonime, ale acestora, mi-au măcinat imunitatea alimentată de faptul că am răbdat, am răbdat în mod absurd. Pe trupul meu îmbătrânit și lovit din toate părțile, rănit peste măsură, suspendat nesigur pe un mănunchi de fibre nervoase, nu mai este loc nu numai pentru vârful unei sulite, dar nici măcar pentru un ac de seringă. Mi-am pierdut capacitatea de a răbda, deja nu mai sunt vulnerabil. Am pierit.”

Eminenta și productiva traducătoare din maghiară, d-na Anamaria Pop, cu îndelunga-i stăruință pe text și cu remarcabilu-i simț al nuanțelor și subtilităților, ne oferă un Imre Kertész tragic,

suflet chinuit și conștiință activă, în perpetuă alertă, capabil să-și determine și cititorii să se aplece cu neîndurare asupra sinelui propriu. E de dorit și de așteptat ca apariția cărților sale în română să nu se oprească aici.

II

„LA MOSCOVA! LA MOSCOVA!”

Plecăm în 24 noiembrie [1985], o duminică geroasă. Cu ceilalți „membri ai delegației” – căci, oficial, „delegație” se cheamă că suntem – am avut timp să mă cunosc în zilele premergătoare, la Uniune, când ne-am agitat pentru obținerea „documentelor” și am umblat după cadouri pentru amfitrionii moscoviți. Timp suficient pentru ca „delegația” să se sudeze, să se simtă solidară la modul camaraderesc. Vasile Copilu-Cheatră, la cei 73 de ani, e încă verde, cel puțin în aparență, și plin de entuziasm. Passionaria Stoicescu, devenită de îndată Passi, extraordinar de comunicativă și cu un inepuizabil, debordant simț al umorului. Cop. a fost la început puțin dezamăgit, dar până la urmă s-a consolat și s-a supus majorității: ar fi vrut să facem călătoria cu trenul, ca să vadă el locurile pe unde s-a canonit în timpul războiului. Firește, nici Passi, nici eu n-am fost de acord să pierdem două zile hodoronca-tronca pe tren, când puteam ajunge într-un ceas.

N-am mai ieșit din țară de 11 ani, de când am participat cu prietenul János Kádár de la Cluj la Colocviul Internațional de Literatură de la Portorož, în Slovenia. Plecarea de acum îmi resuscită acea acută *Reisefieber*, dificil de suportat, care m-a încercat și atunci, avându-și originea, cred, în provincializarea, ca să nu zic sălbăticierea noastră, a celor lipsiți de deprinderea de a călători peste hotare. Mai e și împrejurarea că, spre deosebire de data trecută, Lizuca e acum la Timișoara, iar N. rămâne singură, ceea ce aduce neliniști în plus. Și totuși, plec, într-o stare de spirit de maximă receptivitate, mă simt animat nu numai de o febricitantă așteptare, ci și de o fertilă

curiozitate omenească, pregătit pentru incitanta confruntare dintre imaginea livrescă, foarte vie și bogată, a Moscovei cu propriile-mi impresii culese pe viu.

Avionul IL 62 se desprinde de pista Otopenilor la 12,30. Evenimentul se produce lin, aproape insesizabil: când prind de veste, pământul e mult în urmă, detaliile au devenit minuscule și continuă să se îndepărteze vertiginos. Resimt momentul cât se poate de inconfortabil, dar, din fericire, durează foarte puțin, e chiar un moment, căci echipajul, evident cunoscător al psihologiei civilului zburător, se străduiește prin diverse tertipuri agreabile să ne distragă atenția. Sunt întâi anunțurile. Salutul comandantului și o seamă de detalii tehnice: zburăm cu 900 km. la oră, la o altitudine de 10.000 de metri. Dincolo de hublouri e o temperatură de minus 55 de grade. Frison și zgulire în fotoliul confortabil. La Moscova sunt minus 8. La ora 13,05 „survolăm” Chișinăul. Comentăm veștile și începem să ne simțim bine: e cald și plăcut, iar vuietul estompat, dar uniform și robust al motoarelor îmi transmite un sentiment de siguranță. Urmează micul ceremonial al mesei: avem acum o ocupație serioasă care ne distrage atenția asupra caserolelor de plastic cu salam de Sibiu, friptură rece, pește cu lămâie, cașcaval, roșie, unt. Bere, vin sau pepsi, la alegere. Trai, neneacă, aici în cer, după mizeria de pe pământ! Și totuși, în pofida răsfățului gastronomic, priveliștea care mi se oferă prin hubloul din dreapta e irezistibilă. Dedesubt, norii scapără alb-argintiu, cât cuprinzi cu ochii, unduioși, văluriți, buclați, imens deșert de vată ori de frișcă. Iar deasupra, sticloasă, într-un albastru de cobalt, neverosimil de limpede și de profundă, cupola cerului. Abia departe, la orizont, o nuanță mai sumbră, apăsător violacee: înserarea care se insinuează dinspre fabuloasele adâncimi ale Asiei. Și apoi, cu totul pe neașteptate, anunțul că peste câteva minute vom ateriza. Sunt puțin dezamăgit: abia începuse să-mi placă. Străpungem plafonul de nori și înscriem largi volute, din ce în ce mai joase, a căror diferență de presiune o simt asupra urechilor. Jos, se dezvăluie dintr-o dată panorama vastă a împrejurimilor Moscovei și, o dată cu ea – se putea altfel? – îmi amintesc de acel șlagăr de import, ca mai toate de pe

atunci, de prin anii '50, al lui Soloviov Sedoi, *Serile în împrejurimile Moscovei*. Iată, așadar, și împrejurimile: întinse păduri de un cenușiu iernatic, luminat ici, colo de sticlirea lacurilor. Mesteceni și brazi. O discretă trepidație la contactul cu solul, apoi rulajul tot mai lent pe pistă. Acasă e acum 14,30. Aici, 15,30. Primul gest de adaptare: potrivirea ceasului.

Din avion, prin „burduf”, pășim direct în clădirea aeroportului Șeremetevo. Passi, care nu e la primul voiaj rusec și chiar știe rusește, ne spune că e opera unor arhitecți suedezi. Nu e decât un loc de tranzit, dar pentru răstimpul nu tocmai scurt cât zăbovim aici, am senzația că am pătruns într-un univers SF. Prima impresie pe care o receptez cu toate simțurile deodată e aceea de calm desăvârșit, de liniște, o liniște aproape siderală, ritmată doar de vocea voalată, catifelată, confidențială, care anunță alte sosiri, alte plecări din și înspre toate depărtările lumii. O linie arhitectonică elegantă, în ansamblul căreia totul, până și detaliile – extinctoarele, bunăoară – a fost conceput dintr-o perspectivă estetică. Spații vaste, aerate, secționate prin pereți transparenți. Ușoară impresie de imens acvariu, creată, poate, și de granitul șlefuit de pe jos, în care se reflectă totul: e ca și cum am umbla pe ape încremenite. Servicii computerizate și o politețe cu mult ștaif, lipsită totuși de ostentația aceea care ar putea-o face glacială. Un tip de politețe, aceea a angajaților aflat în slujba cetățeanului, cu care patria nu m-a obișnuit. De aceea, surpriza e vecină cu perplexitatea la contactul cu primul om întâlnit aici. Sunt mai multe culoare de prezentare a pașapoartelor și apucăm fiecare pe câte unul. Eu nimeresc în fața unui locotenent tinerel, frumușel, curățel și zâmbăreț. În timp ce-mi trece documentul pe computer, mă întrebă ceva în rusește. Ei da, totul, toate inscripțiile, anunțurile, ghidajele sunt în rusește și chirilice, ceea ce e mai puțin politic... Înțeleg totuși că vrea să știe cine m-a invitat, unde mă duc. La Uniunea Scriitorilor, zic, atâta știu și eu: *Soiuz Pisatelei*. La care el are o tresărire de surpriză și mă întreabă cu un interes plin de respect, care în mod evident nu ține de obligațiile lui de serviciu: *vă pisateli?* sunteți scriitor? Îi răspund amuzat, adoptând inflexiunea lor sfătoasă: *da, ia pisateli*. Atunci îmi

înapoiază brusc pașaportul și salutându-mă cu dreapta la cozoroc îmi spune: Bine ați venit pe pământul Uniunii Sovietice! Probabil, dacă nu ședea, ar fi luat poziția *smirna*. Scena, bineînțeles, îmi fletează teribil de plăcut vanitatea, dar, dincolo de asta și de instructajul care i se va fi făcut junelui grănicer, ea îmi confirmă venerația notorie a rușilor pentru artist în general și pentru scriitor în special. Ceea ce nu i-a împiedicat ca – pendulând între extreme, cum le e firea – să-i mai și rărească din când în când, folosindu-se de mijloace câtuși de puțin venerabile.

Abia acum, după trecerea de grăniceri, ne aflăm pe teritoriul imens, în plină fierbere, a cărui vedetă în ascensiune e Gorbaciov. Grație lui și a *perestroikăi* sale, se pare că se respiră mai liber și că norodul îi este recunoscător. Rămâne de văzut ce e adevărat și ce e zvon în toate astea. Sunt curios. Deocamdată însă trebuie să facem cunoștință cu cele două doamne care ne așteaptă. Lilia D., reprezentantă a „Soiuz Pisatelei”, răspunde, printre altele, și de relațiile cu România. Îi cunoaște pe toți confracții noștri care au trecut pe aici. Cred că le are și dosarele, căci pe mine mă informează imediat că am de încasat niște bani pentru traducerea *Crepusculului*, ceea ce mă înveselește foarte. Scundă, spălăcită, oarecare, chiar aduce a cadristă. Protocolară și rece, oficială. Cealaltă, care urmează să ne fie translatoare și ghid, e Iulia G. Din prima clipă, după nume, după accentul inconfundabil, îmi dau seama că e basarabeancă. Profesoară de franceză. Măruntă, fragilă, cu ochi mari, melancolici. Abia ne-am cunoscut, abia ne-am salutat și s-au făcut prezentările, că Lilia D. ne anunță programul: mâine, luni, avem prânz oficial la Uniunea Scriitorilor, iar marți vom pleca în Siberia, la Irkuțk, pentru ca vineri să revenim la Moscova. Înapoierea în țară, duminica viitoare. Asta știm. Nu știam, în schimb, nimic despre Siberia. Nouă ni s-a spus că plecăm într-o delegație de o săptămână la Moscova. N-am nici un entuziasm pentru Siberia, ce naiba să vezi acolo în dricul iernii, în afara unor imensități albe, ce-ar fi de văzut în Irkuțk? Și apoi, cu două zile sau nopți pe drum, peste vreo trei fuse orare, nu ne-am alege cu nimic nici din Siberia, nici din Moscova. I le spun toate astea și Liliei D.: nu, eu am plecat la

Moscova și Moscova vreau s-o văd, s-o cunosc atât cât se poate într-o săptămână, fiindcă o știu din cărți, din filme și visez de mult s-o văd... Mă susține și Cop., speriat de iarnă, de distanță, de cele trei fuse orare, dar, poate, în adâncurile lui, de reputația sumbră a locului pe care filme ca *Balada Siberiei* n-au reușit s-o edulcoreze. Doar Passi, care a mai fost de nu știu câte ori la Moscova, e încântată de idee și ar fi gata să plece chiar acum. Lilia D. e în încurcătură, situația o nemulțumește în mod vădit, din rece devine acră, pare să mediteze la o soluție, se consultă îndelung cu Iulia în rusește. Între timp, noi, vegheați de ele, îndeplinim celelalte formalități, recuperarea bagajelor, completarea unor formulare stupide, din fericire, și în variantă românească, trecerea prin vamă și schimbul valutar, după care Lilia D. ne pune în posesia diurnei pentru cele opt zile, din partea lor. Una peste alta, mă aleg cu 125 de ruble și 63 de kopeici, dar, nefiind la curent cu prețurile locului, nu prea știu ce înseamnă asta. Suntem gata la 17,30, la aproape două ore de la aterizare, afară se întunecă și, înainte de a ne îmbarca în mașină, Lilia D. ne anunță soluția: Cop. și cu mine rămânem la Moscova cu Iulia, iar Passi va pleca marți la Irkuțk cu Nicu, soțul Iuliei. Nicu, ne spune Iulia, e pictor, român ca și ea, dar născut în Siberia, unde-i fuseseră deportați părinții pe vremea lui Stalin. Așa da, suntem de acord. Ne înghesuim într-o veselie în o Pobodă damblagită rău, din a cărei stare deducem cam ce importanță se acordă „delegației” noastre. Fiindcă nu se poate ca ditamai *Soiuz Pisatelei* să n-aibă și o mașină mai acătării. Dar nu-mi pasă, acum, știind că voi rămâne la Moscova și că am de primit bani fără nici o altă obligație oficială în afara prânzului de mâine, deci cu perspectiva unei săptămâni de libertate în față, devin euforic și decis să nu mai pun nimic la inimă.

Ni se spune că drumul până în oraș va dura cam 40 de minute. Vremea e uscată și rece. Spre răsărit s-a întunecat, spre apus cerul a dobândit nuanțe de mov sidefiu. Văd de aproape întâia pădure de mesteceni, cu trunchiurile ei argintii, care par fragile în înserare și-mi amintesc frânturi dintr-un poem, pe care îl credeam uitat, al Rimmei Kazakova:

„Împrejurimile Moscovei sunt transparente
ca picătura de rouă
pe frunza de mesteacăn ...”

Chiar așa și sunt, în ciuda luminii tot mai molcome. Mesteacănul pare a fi pentru ruși copacul cel mai aproape de inimă, emblematic precum arțarul pentru canadieni, și nu cred să existe vreun muzician, pictor sau scriitor să nu-l fi evocat măcar o dată. Îmi este și mie familiar și drag, deși la noi nu l-am văzut în păduri compacte, ci doar solitar sau în pâlcuri grațioase, diafane, a căror amintire e cu atât mai pregnantă. Probabil din cauza asta, tot ce văd acum mi se pare cunoscut, mă simt ca un călător pe un drum străbătut cândva demult, poate în altă existență. Călător și nu turist: îmi amintesc subit de acea subtilă disociere făcută de Radu Tudoran în *La nord de noi înșine*, pare-mi-se. Pornind de la ea, reflectez de unul singur, netulburat de ceilalți, cufundați cu toții în tăcere, după atâtea formalități până la urmă epuizante. Un călător, îmi zic, purcede la drum mânat de o stranie și irezistibilă chemare a depărtărilor și faptul se petrece din cele mai vechi timpuri. Dovadă și cântecul bătrân:

„Cându-mi vine dor de cale
Merg pe jos ca și călare...”

Este posibilă deviză a lui *homo viator*. El caută întotdeauna lumi noi, peisaje și mentalități noi. E, până azi, un descoperitor, chiar dacă numai pe cont propriu. Columb, Cook, Magellan și atâtea alții au fost niște călători; cuvântul „turist” nu aderă la numele lor. Turistul e un produs al acestui veac tehnicizat și standardizat, el umblă din plictis, din snobism sau spirit de imitație: e animat de val, de modă, se lasă „ghidat” doar pe drumuri bătute, consacrate de industria turismului, are ambiția să bifeze tot și colecționează suveniruri de tarabă. În vreme ce călătorul e un solitar purtat de o necesitate interioară pe itinerariile propriei sale geografii afective, pe drumuri insolite, fără notorietate, desemnat de la început să rețină prin selecție doar esențialul și să colecționeze nu suveniruri, ci nostalgii. Turistul zice mândru „am făcut” Viena, Dresda, Veneția ...; călătorul nu „le face”, ci le vede, le aude, le simte, le trăiește. Turistul gândește cu

capul ghidului și interesul său real nu trece de cursul valutei și de rețeaua comercială. Călătorul gândește cu propriul cap și îl interesează felul de a gândi, viața cotidiană și creația oamenilor din locurile pe care le străbate. Turistul a dat naștere, vai, proaspetei și neliniștitoarei noțiuni de „poluare turistică”: el e capabil să arunce paharul de plastic pe treptele catedralelor, pe când călătorul e capabil să-l ridice.

Între timp, pădurea se destramă încet și, după ultimele crânguri, o firmă imensă în dreapta autostrăzii vestește cu litere cât statul omului: Moscova, Capitala U.R.S.S. Precizarea care însoțește numele orașului ar putea să pară de prisos. Îmi dau seama însă că ea nu e o informație, ci una din expresiile orgoliului de mare putere, un titlu de noblețe pe care aceasta îl acordă metropolei sale. Se vede și din dimensiunile ciclopice ale inscripției, care-mi amintesc o discuție cu Cornelius, bun cunoscător de rusă, după o perfecționare în literatură comparată la Leningrad. Vorbind noi odată despre Rusia, mă găsiu știutor eu, care n-o văzusem niciodată: la ei, zic, totul e *balșoi*. Nu *balșoi*, m-a corectat el, nuanțând pertinent, totul e *ogromnâi*. Așa e: nu mare, ci uriaș, gigantic. E fixul lor, iscat probabil de perpetua ispită a spațiilor nemărginite. Mă conving de asta de la primul contact cu orașul. Pătrundem dinspre nord-vest, pe un vast și nesfârșit bulevard – *prospekt* – despre care ni se spune că se cheamă al Leningradului. După solemnitatea sobră a pădurii de mesteceni, plonjăm aproape fără veste într-o mare de lumini. Animația din jurul nostru a devenit subit amețitoare, iar revărsarea de lumini venită de pretutindeni e atât de fastuos biruitoare încât, după bezna orașelor prin care orbecăim acasă, mi se pare de-a dreptul dezmețată. Gând de care pe dată mă și rușinez, recunoscând în el efectul deformant al mizeriei și meschinăriei propagate de mintea bolnavă a „cârmaciului” din patrie. Impresia penibilă de neîngăduită risipă se accentuează însă de îndată ce, în continuă linie dreaptă, parcă fără de capăt, pătrundem pe prospectul Gorki. E limpede că traversăm centrul comercial: reclamele luminoase în toate culorile scapără de peste tot. Ne minunăm golescian și, obișnuiți cu „reclamele” de acasă, cenușii, exclusiv grafice, de tipul „cumpărați pantofi din magazinele de încălțăminte”,

ceea ce vedem aici ni se pare curată orgie publicitară capitalistă. Și deodată, la intrarea într-o vastă piață, când să pornim din nou la lumina verde a semaforului, venerabila Pobedă se înecă și nu se mai poate urni. Șoferul are o reacție de disperare, exclamă ceva din care recunosc cuvântul *ciortî*, coboară precipitat și se face nevăzut sub capota ridicată. O dată motorul nostru stins, vuietul circulației din jur devine copleșitor și simțim cu neliniște cum se pune de-un ambuteiaj de toată frumusețea. Dar, iată, apare ca din pământ un milițian monumental, echipat cu harnașament reflectorizant, schimbă câteva replici energice cu șoferul care s-a pierdut de tot, apoi ochește – cum oare? – un taxi liber în șuvoiul de mașini, șuieră prelung din țigal și cu gesturi largi, coregrafice, îl pilotează, aducându-l până lângă noi. Transbordarea se face rapid și ceea ce-mi place este că milițianul nu se sfiește să dea o mână de ajutor la căratul bagajelor. Apoi, zoriți de gesturile lui imperative, o luăm din loc urgent, fără a mai apuca să-i dăm șoferului mica „atenție” pregătită prin grija lui Passi. Pe drum, șoferul taxiului ne mărturisește cu năduf că de nu era milițianul să i-o pretindă, nu ne-ar fi luat, căci hotelul e la doi pași, puteam merge și pe jos. Așa că, în cele din urmă, „atenția” ajunge să-l consoleze pe el, fiindcă, nu-i așa, nu-i pentru cine se pregătește...

Hotelul „Rossia” e un patrulator *ogromnâi*, cu câte o intrare pe fiecare latură, cu 3000 de camere și câteva recepții, bufete, restaurante la fiecare etaj. Ne despărțim de doamne în hol, urmând să ne vedem mâine la amiază, pentru prânzul oficial. Passi va da câteva telefoane și apoi se va întâlni cu niște cunoștințe. Cop. cu mine hotărâm să ne instalăm tabăra și să ne întâlnim apoi la șapte ca să dăm o raită prin jur. La recepția de etaj se poate cumpăra sifon și comanda, bineînțeles, ceai. Cu 20 de kopeici iau un sifon, mai puțin de sete cât intrigat de forma sa de bombă din al doilea război. Camera e plăcută, intimă și mai ales curată, inclusiv baia. Dar nu zăbovesc, nici nu despachetez măcar, cuprins de nerăbdarea de a ieși. E un dor straniu și voluptuos de a sonda necunoscutul, singur, neghidat și fără explicații. Jos, îl găsesc pe Cop. în aceeași stare de spirit. Un portar cu mustață albă, înfioată, semănând cu un bătrân general, nu ne îngăduie să ne

deschidem singuri ușa. Nu știu de ce, întâiul lucru pe care vreau să-l văd e apa Moscovei. Cum suntem plasați pe latura nordică, n-avem decât să dăm ocol hotelului prin stânga și ne aflăm pe splai. S-a întunecat de-a binelea, vremea e uscată și rece, iar pe firul apei bate un vânt subțire. Strâns între cheiuri masive de granit, râul, de lățimea Mureșului pe la Arad, se petrece sub ochii mei aievia, tăcut, purtând în unde răsfrângerea scăpărătoare a luminilor de pe maluri. În amonte și în aval, linia elegantă a câte unui pod, marcată prin salbe de lumini. Priveliștea îmi sugerează forță și calm. Zăbovim în contemplare tăcută, dar de la o vreme ne pătrunde vântul acela subțire și atunci ne întoarcem dând ocol scuarului din partea de vest a hotelului. Avem acum în față colțul de sud al Kremlinului și recunosc după orologiul luminat, turnul Spaski. În vârful lui scapără o stea rubinie, iar dincolo de zid strălucesc cupolele aurite ale catedralelor. Printre ele, pe cupola unei monumentale clădiri, guvernamentale de bună seamă, flutură lent un imens drapel purpuriu. Prinsă cum e în bătaia reflectoarelor, într-un ecleraj savant elaborat, ca într-un spectacol de sunet și lumină, mizanscena e de mare efect și are o măreție incontestabilă de care mi-e greu să mă desprind. Cu atât mai mult cu cât intervine într-adevăr și sunetul. Am auzit întâia dată de orologiul Kremlinului în adolescență, din piesa omonimă a lui Pogodin. L-am îndrăgit atunci și mi-a rămas în amintire bătrânul ceasornicar, cel care a tocmit orologiul, redându-i glasul după îndelungă tăcere, spre bucuria întregului oraș, dar ce spun eu?!, a întregii Rusii. Da, dar vezi că nu din inițiativa lui, ci numaidecât la indicațiile prețioase ale tovarășului Lenin, care, oricâte griji ar fi avut, găsea vreme și pentru asemenea faceri de bine. Și iată, acum aud aievia orologiul cum bate de opt ori ceasul de seară. Sunetele sale unduiesc solemn peste vuietul orașului, melodioase și grave, ca un memento al statorniciei în curgerea ireversibilă a vremii. A statorniciei da, mă fulgeră un gând intempestiv, dar a ce fel de statornicie? Pe ce se întemeiază această statornicie? Pe un imens – *ogromnâi* – osuar: zac la temelia ei toți cei răpuși într-o revoluție, într-un război civil, în două războaie mondiale și în represiunile care se urmau în răstimpuri între toate astea, al căror număr și proporții

probabil nimeni nu le va cunoaște vreodată. Menținută cu strășnicie într-un etern *statu quo* prin toate grozăviile, perfidiile și ororile care s-au decis dincolo de aceste ziduri sângerii de cetate inexpugnabilă al cărei orologiu bate acum, obligându-ne la reflecții dintre cele mai neașteptate. O statornicie ireversibilă, imposibil de dislocat, e de părere Cop. Eu sunt mai puțin convins. După cele ce se petrec acum aici, lucrurile par a fi prins să se miște totuși. Și mă uit în jur: scuarul e pustiu, nici un urechist nu se ține de noi. Se mișcă totuși, zic, dar știi cum e cu morile lui Dumnezeu: macină încet, d-apoi și când macină! Poate că și la noi acasă va fi început măcinișul, dar, bine unse cum sunt, morile astea divine nu se prea aud, ci doar le vezi, când nici nu te aștepți, isprava, cum se-ntâmplă aici. De altfel, mi se pare curios ca bătaile unui orologiu să-ți sugereze statornicia, când el, de fapt, te avertizează asupra lucrării inexorabile a Timpului. Fără îndoială asta va să zică și glasul de bronz din turnul Spaski: încă nu s-a văzut statornicia oricât de trufașă care să reziste eroziunii Timpului. Când însă, la întoarcere, ne aflăm din nou în holul vast, optimismul meu devine iarăși ezitant în fața priveliștii insolite care mi se oferă.

Avusesem timp să aflăm că tocmai în zilele astea se desfășoară sesiunea Sovietului Suprem. Iar în răstimpul cât noi lipsisem, delegații din toată măicuța Rusie – cazați, unde altfel, decât la hotelul „Rossia” – se întorseseră de la lucrări. Ceea ce vedem acum și, presupun, vom vedea și în zilele următoare în holurile și pe culoarele hotelului, merită, ca spectacol, el singur, osteneala drumului până aici. Îmi amintesc că Bлага, undeva în *Trilogia culturii*, numea Asia „Muma noroadelor”. E ca și cum „muma” și-ar fi revărsat toți fiii aici, calmuci, kirghizi, turcmeni, mongoli, tătari și iakuți, figuri inubliabile ale Asiei Centrale, Orientului Îndepărtat ori din preajma Cercului Polar, caucazieni cu înalte căciuli de astrahan, georgieni frumoși cu alură de prinți, armeni cu priviri profunde și enigmatice din ochi ce par etern cercănați, cazaci milităroși, veterani ai Marelui Război – tema lor sacră și obsesivă – bătrâni Kutuzovi cu piepții împlătoși de decorații strălucitoare atârând de panglici multicolore, purtate cu nedisimulată mândrie. Ce au în comun toți aceștia – mă întreb – căci,

evident, au ceva comun, un „aer de familie” îi unește, dincolo de ținuta scrobită, de pieptul bombat, probabil aceeași expresie lizibilă pe chipurile tuturor, determinată de conștiința importanței destinului lor. Iată – îmi zic – în toată splendoarea lui, angrenajul perfect, rodat de-a lungul a 70 de ani, care o dată activat, produce nezmintit ceea ce și la noi se cheamă „deplină unanimitate”, garantă a acestui tip special de statornicie la care meditarăm afară.

Ajuns sus, comand ceai la recepția de etaj și-l invit pe Cop. la mine. În timp ce „ne facem comozi”, sosește – neverosimil de repede – și ceaiul care ne e servit cu un mic ceremonial dintr-un samovar autentic, fierbinte, lucitor și burtoș. Ne instalăm în fotolii și deschidem televizorul. Chiar funcționează și ne pune dintr-o dată în fața insolitei situații de a alege între patru canale color! Deocamdată sorbind ceaiul și ronțâind biscuiții din dotare, comentăm telegazeta cu reportajul de la lucrările sesiunii Sovietului Suprem. Fatalmente suntem obligați la comparații cu ceea ce vedem acasă. Cuvântarea lui Gorbaciov n-a depășit 20 de minute. Aceleași personaje printre care am trecut adineauri populează sala. Îndelung învățate cu disciplina, stau neclintite, bătoase, cu ochii ațintiți la prezidiumul alcătuit din *Тентралнаі Комитет*. Dar nimeni nu întrerupe discursul cu ovații și strigături, se pare că echipele de agitatori au fost desființate. Nu se aplaudă ritmic, nu se fac genuflexiuni, nu se scandează. La sfârșit se aplaudă scurt, fără ca nimeni să se ridice. N-am priceput nimic din ceea ce a zis Gorbi, dar ce vedem ne incită și ne stimulează comentariile până când, fulgerați de un gând, ne luăm seama și ne întrebăm unde or fi microfoanele. Sunt, fără îndoială, dar nu în locuri depistabile, doar dacă ne-or considera prea lipsiți de importanță ca să... Cop. îmi face semn cu degetul la buze, să ne punem adică lacăt gurii. Ridicolul situației mă copleșește: acum gata, ne-am dat în petic, ne-a luat gura pe dinainte, singura speranță e că urechiștii lui Gorbi nu ne-or vinde la ai noștri. Dimpotrivă, ar trebui să fie măguliți...

Târziu, după plecarea lui Cop., sting lumina și rămân îndelung în fața ferestrei deschise, contemplând nemișcat panorama vastă a Moscovei nocturne. Ceea ce văd de fapt sunt mii de ferestre luminate,

privești care m-a fascinat și la Zagreb și la Ljubljana, pentru că am încercat, zadarnic de fiecare dată, să ghicesc viața care-și urma cursul în acele interioare ce-mi sugerau intimitatea unor cămine. Cel puțin aici, singurul lucru pe care-l pot presupune acum cu oarecare șanse de probabilitate este că peste tot se află și un samovar. Inspir adânc aerul proaspăt și pur. Începe să fulguiască tot mai des și în câteva minute ninge de-a binelea, cu fulgi pufoși. Și cum stau acolo, îmi simt deodată singurătatea în acest oraș imens, printre nouă milioane de necunoscuți, și mă apucă un dor subit de ele, aflate și ele singure, la aproape trei mii de kilometri. Încerc să rămân rezonabil și-mi zic că nu e încă o distanță amețitoare – ce-ar fi să mă aflu la Lima?! (absurd!) – doar că, de la un anumit punct, expresia numerică a depărtării își pierde semnificația: trei, cinci sau zece mii de kilometri devin pur și simplu aceeași depărtare abstractă, născătoare de dor.

25 noiembrie, luni. Passi are de îndeplinit niște comisioane, Iulia nu vine decât la prânz, până atunci suntem liberi ca pasărea. Dejunăm la bufetul din capătul culoarului. Delegații au plecat la treabă și la ora asta locul e aproape pustiu, luminos, curat, plăcut. Iau un ou, cașcaval, ceai, chiflă, totul 45 de kopeici. Cafeaua separat, 30. Pe la zece și un sfert ieșim la plimbare. Peste noapte s-a așternut o zăpadă imaculată. Au și apărut utilajele de dezzăpezire. Unele mici, sprintene, își fac treaba numai pe trotuare, azvârlind zăpada dincolo de bordură.

În jurul hotelului sunt nu mai puțin de șase biserici. Închise toate: nici o mișcare în jurul lor. Piața Roșie e la doi pași, e prima noastră țintă. Pătrundem în ea pe la sud și întâiul popas îl facem tot la o biserică, Vasili Blajenâi, de neocolit, dar închisă și ea. Îi dăm târcoale agale și mă abandonez contemplării capodoperei pure, în valoarea ei intrinsecă, dincolo de orice considerații extraestetice. Înmuiață într-o profuziune de culori, smalțuri și faianțe, biserica Blajinului e de o diversitate structurală și decorativă imposibil de descris. Masivă și totuși delicată, plină de paradoxuri, pare o plâsmuire de turtă dulce, operă a unui cofetar gigant. Ciudățenia e că toate aceste culori și elemente decorative, atât de diverse și contrastante, dau în ansamblul

lor un efect de o desăvârșită și miraculoasă armonie. Regăsesc aici – ca și la noi, în picturile bisericilor din Țara de Sus – acel gen de performanță artistică, aparent deconcertantă, pe care numai ingenuitatea geniului popular o poate atinge.

Ne desprindem greu, cu regretul firesc de a nu putea cerceta și interiorul. Alături, turnul Spaski ne atrage atenția prin semafoarele pe roșu care străjuiesc poarta boltită. Avem șansa să le vedem trecând pe verde la apropierea unei limuzine negre, fastuoase, silențioase, care intră în viteză pe sub poarta bătrână. Și, în timp ce poarta se închide prompt în urma ei, semafoarele trec din nou pe roșu. Ia te uită, o fi fost chiar Gorbi, venit la slujbă! Mai încolo, în celălalt capăt al pieței, priveliștea familiară a unei cozi impunătoare, să tot fie vreo trei, patru sute de oameni, cam ca pe la noi când „se bagă” carne. Doar că aici nimeni nu și-a adus scăunele de acasă – se pare că se înaintează destul de repede – nimeni nu trâncănește, necum să se ciorovăiască: toți așteaptă disciplinați, tăcuți, răbdători, probabil chiar emoționați, întâlnirea cu tovarășul Lenin. Am fost preveniți de acasă că în program ne va fi inclusă obligatoriu vizita la mausoleu. Nu ne-a fost inclusă. În afara prânzului oficial de azi, suntem cu desăvârșire liberi să ne facem orice program am dori. O fi și acesta un semn al noii făini care se macină pe aici. Cad de acord cu Cop. că a sta la coadă pentru a vedea un cadavru cosmetizat nu face parte dintre aspirațiile noastre cele mai arzătoare și optăm spontan pentru clădirea de epocă de vizavi care – ne orientăm după firmă – este a celebrului magazin universal GUM, cunoștință veche, încă din manualele de limbă rusă. Interior vast, organizat pe galerii cu câte trei etaje, acoperite cu boltă de sticlă, elemente de susținere din fier forjat, atmosferă de Belle Époque. Animație peste poate, care, ca și varietatea de mărfuri, neverosimilă după pustietatea de acasă, îmi creează de la un timp un soi de derută obositoare. Artizanat interesant, dar nu știu cât de autentic și, oricum, foarte scump. M-ar tenta o păpușă bălaie în straie populare – am și botezat-o Mașenka – pentru Lizuca, dar ar deveni accesibilă, poate, numai după ce-mi voi încasa drepturile de autor. Curând începem să ne plictisim. Când ieșim din nou în Piața Roșie,

orologiul tocmai bate miezul zilei. E momentul schimbării gărzii la mausoleu și lumea se bulucește la pravelește. Hop și noi. Exact în clipa celei dintâi bătăi de ceas, de pe una dintre porțile boltite ale turnului Spaski apare garda de schimb. Ostașii bat pasul rar, cu piciorul mult înălțat, într-o sincronizare perfectă, amintindu-mi figurinele mecanice care ies la ore fixe din bătrânele orologii. Trebuie să fii total lipsit de simțul umorului ca să nu sesizezi doza de ridicol immanent din asemenea înscenări, oriunde s-ar petrece ele. Și totuși, până la urmă spectacolul e solemn și impunător și e imposibil să nu simți un fior de emoție, independent de orice ideologie, ca în fața oricărei expresii a marilor tradiții.

La 12,30 suntem din nou la hotel. Mă schimb prtotocolar. La 13 ne regăsim în hol cu Iulia care ne îmbarcă într-un taxi. Pe când pornim, începe din nou să ningă îmbelșugat. Părăsim marile bulevarde și apucăm într-o parte de Moscovă veche, străzi mai puțin animate, mai tainice, străjuite de bătrâni copaci împovărați de omăt. Pe una dintre ele e și Uniunea Scriitorilor, ansamblu de clădiri venerabile, dar bine întreținute, de fostă curte boierească. A Rostovilor, ne lămurește Iulia care ne conduce în biroul Lilieii D. Corpuri de clădire pitorești, coridoare cotite, cămăruțe, trepte de lemn, cotloane, nișe. Avem surpriza să ne întâlnim aici cu doamna Mitzura, cu Al. G. și cu Nae P., sosiți aici înaintea noastră, cu alt program fiecare. Conversație colegială cu Al. G. pe tema scriitorului profesionist, adică fără slujbă, cum amândoi suntem. Mă întreabă cum mă descurc, dacă rezist. Reiese că o scot la capăt mai bine decât el, dar nu pentru că aș fi mai grozav, ci fiindcă el îngrijește și ediții, face și critică, genuri cu tiraje mici și prost plătite, pe când eu nu salahoresc decât la romane care însă, de bine, de rău, au căutare și, chiar dacă sunt plătite din ce în ce mai precar, îți mai pot asigura un trai la nivelul liniei de plutire. Dar, mă grăbesc să-l consolez, eu am spatele asigurat, cum ar veni, grație salariului de profesoară al Nicoletei, altfel, chiar și ca romancier, ar fi dificil să întreții o familie doar din drepturile de autor. Pe urmă, Lilia D. îmi servește un duș rece, vestindu-mă că, din cauza birocrăției în floare și la ei, voi putea intra în posesia banilor

abia vineri. Nu știe câți vor fi. Oricâți ar fi, de vreme ce duminică plecăm, iar în țară nu-i pot lua, cum am să-i prăpădesc într-o zi, mai ales că sâmbăta aproape totul e închis? Aceasta e chestiunea care mă preocupă în timp ce ne pornim spre masa pe care o vom lua la Casa Literaților, aflată în clădirea impozantă cu fațada spre stradă, care fusese palatul propriu-zis al Rostovilor. În hol, un garderobier bătrân, ca un vestigiu din vremurile apuse ale acestora, se întrece în politețuri, precipitându-se să ne ia paltoanele. Printr-o sufragerie vastă, animată de literați ale căror priviri ne urmăresc curioase, ne oprim în separeul cu masa așternută festiv. Pereți lambrisați, parchet superb, candelabre opulente. Prezentări: luăm masa cu Alexandr Sergheevici Lazutkin, secretar pentru relațiile cu țările socialiste și, probabil, ca un semn special de atenție pentru noi, cu scriitorul „moldovenesc” Alexandru Vidrașcu însoțit și de doamna. Conversație protocolară și cam lăncedă. În schimb, meniu interesant: batog afumat, șalău umplut, șuncă, limbă rece, pastă de cașcaval în cornete, supă de ciuperci, curcan à la Kiev, înghețată asortată cu frișcă, cafea, bere, pepsi, apă minerală, cidru în căni pântecoase, cu scuze pentru absența băuturilor bețive prohibite de Gorbi. Doar vodca „se dă” pe cartelă, raționalizată adică. Masa durează două ore. La patru ne luăm rămas bun de la amfitrion. În hol, bătrânul garderobier are acum subalterni care ne ajută să ne îmbrăcăm paltoanele. Nu știu de ce, el mă ochește tocmai pe mine. Nu sunt obișnuit să mi se țină paltonul și, în afară de asta, diferența de vârstă – mi-ar putea fi bun – mă stânjenește profund. Dar nu-i chip să scap. Afară ninge fantastic. Hotărâm ca măcar o parte de drum s-o facem pe jos și plimbarea aceasta devine dintr-o dată de neuitat. Se înserează, nu e frig, de pretutindeni se revarsă o lumină îmbeșugată sub care totul apare feeric. Zăpada sticloasă scârțâie sub pași și scapără de parcă ar ninge cu briliante. Din loc în loc, mari termometre la vedere indică minus cinci grade. Bulevardul Kalinin, larg, plin de lume, cu o circulație nebună, clipind multicolor din semafoare și reclame, scăldat în lumină sub ninsoarea care estompează vuietul, e magnific. Pe trotuare, adevărat fluviu uman, dar o lume ponderată, calmă, nimeni nu se precipită, multe

femei înalte, suple, înfășurate în blănuri somptuoase. În fața unui magazin Gastronom, o coadă disciplinată, respectabilă, ne amintește subit de patrie. Stau pentru votcă, ne lămurește Iulia. Coada de la mausoleu, de la agențiile teatrale și cele pentru votcă sunt singurele care se pot vedea la Moscova, zice ea. Dar în țară? E evazivă: eh, în țară e altceva. Sunt oameni în ținuturile îndepărtate, care n-au gustat în viața lor vinul. Așa, ca să ne facem o idee... De la o vreme obosim și cum, după spusa Iuliei, nu suntem încă nici la jumătatea drumului până la hotel, oprește un taxi. În Piața Manejului coborâm însă, pentru că vrea să ne arate Piața Roșie *by night*. O traversăm pe jos – e, de altfel, spațiu pietonal unde și fumatul e interzis – și o revedem sub spoturile savant orchestrate ale reflectoarelor, ale vitrinelor inundate de lumină de la GUM, cu stelele rubinii de pe turnuri învârtindu-se lent sub ninsoarea calmă, ca un gigantic decor de operă fantastică. Iulia își recită rolul de ghid: zidul Kremlinului are o lungime de 2 km, înălțimea variază între 15 și 19 m. iar grosimea între 5 și 6, sunt 18 turnuri iar stelele de pe cele șase turnuri principale au câte o tonă și sunt instalate pe rulmenți pentru a se roti în bătaia vântului... Date interesante, de almanah, de ghid turistic, dar le aud fără să le ascult, pentru că mai insistent mă solicită priveliștea în sine, pură, nebruiată de vorbe, cu biserica Blajinului în fundal, cu totul alta acum decât când o văzusem la amiază, înfășurată în lumini, fabuloasă explozie de turlă și smalțuri colorate, țâșnită parcă din noapte.

La șase sunt din nou în cameră cu Cop., instalați, ca și aseară în fața televizorului și destrăbălându-ne cu ceai și biscuiți. Ne fixăm pe o transmisie directă de la Teatrul Academic din Leningrad cu *Giselle*. Nu pentru că așa avea vreo slăbiciune pentru muzica lui Adam, ci pentru că baletul poate fi socotit arta națională a rușilor, aici, ca și în literatură, fiind ei în elementul lor. Și, într-adevăr, avem ce vedea, arta încorporată în acest spectacol, de la scenografie până la arta coregrafică propriu-zisă, deși nu se abate cu o iotă de la stilul academic, e absolut remarcabilă. Pe la șapte și jumătate însă ne sună Passi. Ce facem, nu vrem să ieșim la plimbare? Ba vrem. Ieșim și flanăm agale pe malul Moscovei, pălăvrăgind. Ninge mereu, zăpada se așterne văzând

cu ochii și tot nu e frig. Ajungem la locul unde Iauza, apă cam cât Bega noastră, se varsă în Moscova. Ne întoarcem. E plăcut, mă simt bine. La intervale scurte trec troleibuze tăcute, aproape goale. În jurul nostru, mai puțină animație ca pe marile bulevarde, dar aceeași lume ponderată, sigură de sine sau, poate doar fixată în niște habitudini bine înrădăcinate, care-i dau certitudinea – cât de reală n-are importanță acum – unui *establishment* imposibil de dislocat. Peste tot, de altfel, de când am aterizat, aceeași senzație de țară mare, de *Putere*, senzație constituită în mare măsură și din detalii imponderabile, inefabile.

La nouă sunt din nou în cameră, singur acum, scriu vederi. O vedere costă 2 kop, un timbru, 5. Cop. și-a cumpărat – ce a uitat să-și aducă – perie de dinți, pastă și săpun de 90 de kop. Cel mai ieftin lucru, cutia de chibrituri: o kopeică.

26 noiembrie, marți. Am adormit târziu azi noapte, poate din cauza ceaiului sau a impresiilor colcăitoare. La 7 mă trezesc totuși odihnit și în bună formă. La 9,30 ne întâlnim în hol, mici cumpărături, cunoștință cu Nicu, soțul Iuliei, tânăr simpatic, blond cu ochi albaștri, tipul slav toată ziua, dar, zice el, român get-beget. La zece se pornește spre Siberia-i natală împreună cu Passi, veselă ea nevoie mare și fără pic de *Reisefieber*. Ne despărțim efuziv pe o ninsoare abundentă. Cu Iulia convenim să ne întâlnim după masă ca să ne ducă în Kremlin. Iar acum, din nou liberi, doi becheri, hotărâm să ne plimbăm cu metroul. Așa, la întâmplare, unde ne-o scoate. Mă simt dintr-o dată iar copil și ca atunci, *in illo tempore*, când puneam la cale câte o escapadă cu bicicleta prin Pădurea Verde sau pe la Timiș, „pe dâlmă”, simt fiorul plăcut al aventurii. Pornim din apropierea hotelului, din stația de sub Piața Noghina. Un bilet pe orice distanță, doar 5 kop. Toate indicațiile în rusește și chirilice. Constat plăcut surprins cum cei zece ani de limbă rusă, pe care-i credeam definitiv uitați, se trezesc treptat din latență. Schemele traseelor, pe mari panouri, sunt concepute inteligent, limpede, accesibile și unui proaspăt alfabetizat. Încep să mă descurc. Oarecari dificultăți îmi creează distincția dintre *vhod* și *vâhod*, dar mă iau după șuvoi, căci șuvoi uman este, mai dens, mai compact aici decât sus. Cop., care nu deslușește chirilicele, se

ține după mine ca puiul după mamă și mereu mă tem să nu-l pierd în mulțime. Mă uimește viteza escalatoarelor și adâncimea la care coboară, cam 50-60 de metri. Jos, foarte cald. Construcție faraonică, de importanță strategică, ar intra tot orașul aici la vreme de ananghie. Niveluri suprapuse, încrucișări de linii, trenuri silențioase vin și pleacă neconținut în mare viteză. O adevărată viață subterană, tăcută, calmă, disciplinată, îmi face impresia că mai multă lume e aici decât pe străzile de sus. Am și confirmarea a ceea ce auzisem încă demult despre apetitul de lectură al rușilor. O bună parte dintre cei pe care-i văd acum, în lumea metroului, citește. Ziare, reviste pe ici, pe colo, dar mai mult cărți. Concentrați, abstrăși de la tot ce se petrece în jur, citesc în orice clipă prielnică, chiar și pe scările rulante, chiar și în vagon, în picioare, ținându-se cu o mână de bară. Și n-am văzut bătrân sau femeie stând în picioare. E drept că la o asemenea frecvență a trenurilor nici nu se poate crea înghesuială. În stații apoi, fiecare în alt stil, splendoarea materialelor, varietăților de marmură și de granit, calitatea lucrului. Mă întreb totuși câți își vor fi lăsat oasele până la desăvârșirea acestui cap de operă arhitectonică, inginerească, tehnică? Fiindcă, nu e nici o îndoială, aceasta nu e o lucrare care să se fi făcut fluierând în dorul lelii, ci întemeiată pe multă sudoare și cine știe cât sânge și suferință.

Când socotim că am ajuns suficient de departe, ieșim la suprafață. Am nimerit pe Prospekt Mira. Plimbare plăcută sub ninsoare. Din loc în loc, tonete cu rodii și portocale egiptene. Culorile lor vii sub zăpada care se așterne peste ele sunt de un efect insolit. Ca și culorile înghețatei înflorită din mari cornete pe care o savurează tot cam al treilea, al patrulea trecător. Pe o clădire veche, lângă intrare, o placă de marmură amintește de Valeri Briusov. În fața ei, un bătrânel adus de spate o buchisește cu venerație, mișcându-și buzele. E o altă imagine a Rusiei, poate a celei autentice care, după cum ne sugera Iulia, începe dincolo de marile bulevarde și de pădurile de mesteceni din jurul Moscovei, întinzându-se peste nemărginirea stepelor. Poartă un fel de antieriu de șiac, încins cu o centură veche militară și e încălțat cu pâslari. Pe cap, căciula aceea a lor, cu clape. Jumulită rău.

Își ține pe umăr un băț de care atârnă o traistă. Totul pe el e cenușiu, vechi, scămășat. Când și-l întoarce spre noi, mă uluiește chipul lui smochinit, năpădit de o pudrerie de negi, de la mărimea unui bob de orez până la aceea a unui bob de mazăre, atârându-i de peste tot, până și de pleoape. Dar expresia lui surâzătoare e de o infinită bunăvoință. Începe să ne spună cu multă convingere ceva din care nu înțeleg decât numele poetului. Nu-mi dau seama dacă avea cunoștință de el dinainte sau e revelația acestui moment. Oricum, interesul lui mi se pare profund semnificativ și-mi dovedește încă o dată prestigiul pe care scriitorul, oricare ar fi el, îl are în mentalitatea acestui neam. Încerc să transfer scena la noi, dar nu-mi pot imagina un țăran comentând sau măcar emoționându-ne în fața plăcii memoriale a lui Dimitrie Anghel, să zicem. (Lăsând la o parte amănuntul că Anghel, probabil, nici nu are parte de așa ceva).

Încerc să-i explic bătrânelului că nu prea înțeleg ce zice, suntem români. La auzul cuvântului români se însufletește și mai tare, lansându-se într-o tiradă însoțită de repetate apăsări ale mâinii asupra inimii. Reușesc să înțeleg că a cunoscut România în timpul războiului și, după cât îmi pot da seama, a rămas cu amintiri foarte agreabile. Cred și eu. Nu-mi închipui că, în afara, poate a celor ce au fost răniți pe la noi, să fi existat vreunul care să nu se fi întors cu amintiri agreabile dintre cele mai concrete. La despărțire ne strânge mâinile îndelung și apoi rămâne mult timp urmărindu-ne din ochi. Un mujic blajin și bătrân, venit din cine știe ce depărtări și pierdut pe bulevardele vuitoare ale Capitalei. Mă simt parcă mai moscovit decât el. Cu ce treburi o fi venit?

Ninge neconținut, dar nici acum nu e frig. Termometrele arată peste tot minus 5. De la o vreme ne oprim de teamă să nu uităm drumul. Ne întoarcem tot pe unde am venit. Bătrânelul nu mai e. La 12,30, din nou la hotel. Scriu alte vederi. În cameră sunt 24 de grade. Stau în cămașă. La ora 14, prânz, apoi întâlnirea cu Iulia.

Trecând iar pe lângă biserica Blajinului, ne spune că ea se chema în vechime Pocrovița-De-Pe-Șanț iar în fața ei se afla un loc mai înalt de pe care se citeau ucazurile împărătești. Dar Vasili a fost un sărac cu

duhul, canonizat ulterior. Traversăm Piața Roșie – *krasnâi* însemnând în limba veche frumos, deci ea se cheamă de fapt Piața Frumoasă – apoi Piața Semicentenarului care și ea se numea înainte Piața Manejului. Clădirea manejului imperial există încă și-mi amintește izbitor de manejul din curtea dispărutei cazărmi Transilvania, pe unde ne jucam în Timișoara copilăriei, lungă, nesfârșită cazarmă, cu ziduri masive, piezișe, ridicată de Maria Tereza, dar aproape pustie în ultimii ei ani, tainică și mereu plină de surprize pentru noi, copiii care o bântuiam cu inimile zvâcnind de plăcerea aventurii.

Trecem și prin Parcul Alexandru, unde arde flacăra ostașului necunoscut, emoționantă oriunde în lume, și în clipa cât zăbovim aici la îndemnul lui Cop., cătană bătrână, admir efectul garoafelor proaspete depuse tot timpul în jurul făcliei, pe zăpada imaculată. Nu departe de aici, apoi, pe această latură de nord, e și turnul pe sub care muritorii de rând pot pătrunde să viziteze Kremlinul, Piața Catedralelor, de fapt. Sunt șase, cred, din care se vizitează doar trei, celelalte fiind închise. Închisă din '81 e și Sala Armelor, cu caleștile imperiale, pentru restaurare. Dintre catedralele vizitabile, m-a coplesit mai ales Uspenia cu cele patru colosale coloane de susținere din interior. La toate intrările, tăblițe avertizoare: Nu fumați! Nu fotografiați! Descoperiți-vă! De cum intrăm, Iulia își ia din nou în serios misia de ghid, dar mă obosește: nu țin minte nimic, aș prefera contemplarea solitară, deși toate explicațiile sunt exclusiv în rusește și chirilice. Prostie.

Profuziune de icoane, odoare, uriașe sfeșnice de argint masiv, arămuri și feronerie, multă aurărie, sculptură în lemn, superbă, patinată, înnobilită de vreme. Și peste tot sarcofage, nenumărate sarcofage, ne aflăm doar în Pantheonul Rusiei. Mai norocoși țarii aceștia vechi, se pare că nu le-a tulburat nimeni odihna, spre deosebire de nefericiții Romanovi care nu și-au aflat-o nici până azi. Mă ispitesc mai ales – și rămân discret puțin în urmă ca să le pot contempla o clipă mai mult – icoanele marilor zugravi. Și mi se confirmă cu această unică ocazie, când am acces la originale, o impresie mai veche. Teofan Grecul e hieratic și sever, pe când Rubliov, mai liric, freamătă de

o inefabilă tandrețe. Grecul e animat de ferveoare mistică. Rusul de geniu. Amândoi sunt însă deopotrivă artiști până în vârful penelului, iar întâlnirea cu ei aici va constitui de acum un motiv de nostalgie, în ciuda eclerajului care nu mi se pare a fi cel mai fericit. Mai e apoi și o continuă forfotă în jur, mulți turiști în grup, care mereu au de spus sau de întrebat ceva, într-un cuvânt, atmosfera nu e câtuși de puțin proprie pentru reculegere și meditație.

Afară, ninsoarea s-a întetit. Trecem să-l vizităm și pe Țarul Clopotelor. Orice poate să-și atribuie superlativul absolut devine aici țar. Astafiev a scris un roman despre țarul peștilor, trăitor într-unul din marile fluvii siberiene. Cel al clopotelor, în fața căruia ne oprim acum, a fost turnat în veacul al XVIII – lea și are 200 de tone. Singură bucata de alături, ruptă din el la un incendiu, cântărește 11 tone. Dar numai numele e de acest țar, căci sunetul lui nu s-a auzit niciodată, nicicând limba lui n-a bătut chemând credincioșii la slujbă, vestind primejdia, jalea ori bucuria. Pentru simplul motiv că nu se află nici o clopotniță în stare să-l susțină. Asta îmi amintește de omul acela din povestea lui Creangă, care și-a înghebat un car în casă și apoi n-a mai putut să-l scoată. Țarul Clopotelor e un simbol al zădărniceii, *vanitas vanitatum*...

La o zvârlitură de băț mai încolo, iacă și Țarul Tunurilor. Acesta, turnat în secolul al XVI-lea. Doar țeva-i cântărește 5 tone și nu-i priesc decât ghiulelele de câte o tonă. Dar, măcar el, pușcat-a vreodată? Amănunt pe care Iulia, rușinată, mărturisește că nu-l știe. Mai zăbovim un răstimp, contemplând din diverse unghiuri acest ansamblu de catedrale cu turle aurite în ninsoarea bogată, sub luminile încrucișate ale reflectoarelor. În oraș, inclusiv pe trotuare, a sporit numărul și travaliul mașinilor pentru dezăpezire. Dar mă tem că truda le va fi zadarnică, fiindcă, pe când ne apropiem de hotel, pare a se porni un pui de viscol. La 18,30, cu Cop. la mine, ne bucurăm de căldura odăii, dar ne și fulgeră un frison amintindu-ne de Passi, cea în drum spre Sibir. La opt, Cop. se retrage. La nouă, îmi telefonează alarmat: î se pare că a făcut febră. Îi duc aspirină, îi comand ceai și-l veghez până și-l bea. E al doilea ceai fierbinte și, cu aspirina, sper să-l remonteze până la ziuă.

La telejurnal se comunică vânt de 50 de km. la oră. Apoi o emisiune care mă țintuiește locului vreme de un ceas, dedicată aniversării a 70 de ani a lui Konstantin Simonov. Un interviu *in extenso*, comentarii critice în dialog, imagini din cotidianul artistului, elogii din partea colegilor, desăvârșit profesionalism al echipei tv. Gen de emisiune dispărut de câțiva ani buni la noi, unde nu mai sunt îngăduite decât cele două bine știute aniversări adulatorii.

27 noiembrie, miercuri. Dormit profund, odihnitor. Trezit la 8,30. Dejun, telefon lui Cop. Se simte bine. Ne întâlnim în hol cu Iulia care nu știa cum să se împartă. Convenim să se ocupe azi de Nae P. care pleacă și vrea să-și facă niște cumpărături. Noi vom merge la Muzeul Pușkin. Dar vom reuși singuri? Vom reuși. Cumpăr din hol un plan al orașului și localizez muzeul. E simplu: de la turnul pe sub care am intrat ieri în Kremlin, drept înainte. N-avem cum să ne rătăcim. Nu mai ninge, e senin. Iar frig nu e decât în locurile deschise, unde suflă vântul acela subțire dinspre râu. După viscolul de azi noapte, zăpada a mai crescut. Utilajele pentru dezăpezire duduie peste tot și ne tot minunăm cum de nu încurcă nici o clipă circulația nebună. Îmi place grozav animația aceasta frenetică și în același timp disciplinată, de mare metropolă care nu-și pierde capul la un viscol, necum la o ninsoare. Drumul nostru durează totuși 40 de minute, deși, cum prevăzusem, găsim muzeul fără nici o dificultate.

La casa de bilete – intrarea 30 de kop. – o coadă respectabilă. Cum nu vorbim rusește, suntem reparați ca străini și poftiți amical să trecem în față, fără stagiul de la coadă. Mulțumim, dar refuzăm, bine dispuși. Asta face oarecare (bună) impresie: întâmplarea e comentată câteva minute în timpul cărora suntem studiați furtiv. Nu sunt un împătimit al muzeelor și nu le frecventez decât când consider că e absolut necesar sau când vreau să văd ceva anume. Altfel, îmi provoacă un fel de fobie a labirintului, combinată cu aceeași claustrofobie care mă apucă și în lifturi. Spre surpriza mea însă, nimic din toate astea aici. Probabil grație spațiilor generoase și bine luminate, dar și a animației din jur. Foarte multă lume și ceea ce mi se pare curios e că toată această mulțime e formată în covârșitoarea ei majoritate

din tineret localnic, cuviincios, recules, pășind cu grijă și vorbind în șoaptă, spre deosebire de catedralele din Kremlin, unde tonul era dat de „turistul” gregar și turbulent.

A mă apuca acum să descriu ce am văzut aici ar fi o întreprindere zadarnică. O operă de artă o vezi sau n-o vezi. A descrie un tablou e ca și cum te-ai apuca să povestești o poezie. Marele câștig al acestei vizite este acela de a mă fi aflat, fie și numai pentru câteva clipe, în fața unor originale celebre și de a-mi fi putut fixa, după criteriul pur afective, câteva repere pentru o eventuală revenire într-un viitor incert. Am trăit aici câteva clipe de intensă bucurie singuratică aflând, bunăoară, o superbă pânză – o scenă cu țărani – de Loius Le Nain. E primul original de-al lui pe care-l văd și consemnez momentul nesperat, pentru că, alături de Georges De la Tour, Le Nain e una dintre fixațiile mele afective pe care nu simt nevoia să le argumentez. Dar, poate, în primul rând aș reveni pentru galeria de artă modernă, îndeosebi pentru impresionisti și, dintre ei, pentru solarul, vaporosul Pissarro, altă statornică iubire, și pentru Van Gogh din care am avut surpriza să descopăr aici o pânză de existența căreia nu știam, o scenă de penitenciar, câțiva deținuți făcându-și plimbarea în cerc într-o curte străjuită de un zid sumbru, lucrare de un sobru dramatism, revelație a altei fețe, ascunse, nebănuite, a febricitatului Van Gogh știut.

Ieșim la 13,30. Cop. se plânge că e obosit, dar eu, egoist, îl târâi la întoarcere pe alte străzi, să vedem și altceva. Trecem Piața Semicentenarului printr-un interminabil pasaj subteran, plin de lumină, de chioșcuri cu reviste și fleacuri colorate, unde mă uimește iar șuvoiul uman, ca o armată în marș, disciplinată, respectând cu strășnicie sensul de mers. Nu vezi unul să înainteze în răspăr sau să pășească alături de culoarul său nemarcat în vreun fel. Prânzim la bufetul de etaj, apoi Cop. se duce să se odihnească, iar eu consult harta orașului, croind planul pentru după-amiază.

La 16,15, pornim cu metrourl să descoperim Arbatul vechi. Documentat acum, mă descurc perfect, am prins sistemul de informație și ghidaj prin acest colosal labirint subteran. Urcăm, coborâm, străbatem tunele lungi pe jos, schimbăm un tren cu altul.

Tot drumul durează 30 de minute. Dar Cop. începe să devină obositor. Mereu dezorientat, încet, îl dor picioarele, mă văd nevoit să-i repet că suntem pe drumul cel bun și să am tot timpul grijă să nu-l pierd în mulțime. Ar fi un dezastru să-l pierd. Adevărul e că, pentru vârsta lui, viața aceasta de „călător” pe cont propriu e cam solicitantă. Mă întreb ce o să mă fac cu el în zilele următoare. Să-l las să se plimbe singur în jurul hotelului? Pentru asta a venit până aici?

Ieșim în Kalininskaia, unde un milițian – totuși, am simțit nevoia în acest punct să recurg la un ajutor – ne lămurește drumul, ba chiar ne însoțește o bună bucată, până într-un loc de unde, cu brațul întins, ne fixează câteva repere. E aproape, suntem ca și ajunși, dar mai străbatem un pasaj subteran, al câtelea azi? Arbatul e un fel de Lipskani, zonă comercială și pietonală, cu felinare de epocă pe axul străzii. Impresia însă e destul de mediocră, poate și fiindcă am ajuns cam târziu, s-a întunecat, unele magazine s-au și închis. Nu mai ninge, nu e frig, în schimb zăpada a început să se topească pe alocuri și cizma mea stângă să ia apă. M-ar tenta să mă abat pe străduțele laterale, de Moscovă veche, dar mi-e milă de Cop. Într-o papetărie, stilouri Pelikan cu peniță de platină, 85 de ruble. În alimentare, enorme calupuri de unt cu 3 ruble jumătate kilul. La un fel de magazin gen „Gospodina”, munți de carne proaspătă de toate felurile. Torturi de diferite mărimi, gata preparate, în cutii aspectuoase de carton. Un tort mare, 15 ruble. După alimentarele de acasă în care, când și când, „se bagă” adidași sau tacâmuri, priveliștile de aici sunt pentru noi ca paradisul imaginat de eroii *Ţiganiadei*.

Ne întoarcem tot pe Kalininskaia și luăm metroul în sens invers. S-ar zice că expediția nu merita osteneala. Dar nu e așa, strada oferindu-mi întotdeauna un spectacol captivant mai ales în orașele necunoscute și în privința asta n-am nici un motiv de insatisfacție. Cu atât mai mult cu cât la coborâre, în stația de sub Piața Noghina, în culoarul subteran care duce spre escalatoare, descopăr în perete o porțiune frustă de zidărie veche, blocuri de piatră albă, roase de vreme și o placă amintitoare: pe acest loc a fost în secolul XVI-lea o cetate sau, poate, fort. Și dedesubt, imaginea ei în basorelief.

Obosit peste poate, Cop. se retrage la el de cum ajungem. Cinez singur și apoi urmăresc un meci între Spartak Moscova și F.C. Nantes. Câștigă francezii cu unu la zero.

28 noiembrie, joi. După drumurile de ieri, am dormit și în noaptea asta neîntors. La 9,30, ne întâlnim cu Iulia și plecăm cu metroul – atingând de data asta cea mai mare adâncime, pe sub râul Moscova – la Galeriile Tretiakov. Aflăm că, din păcate, din 1955 mai sunt deschise doar cinci săli, printre care, spre regretul meu, nu e și cea dedicată lui Repin. Din el pot fi văzute doar câteva lucrări izolate. Galeria e consacrată clasicilor ruși. Foarte multe portrete, în majoritate personalități ale veacului trecut, deopotrivă pregnante, de o inubliabilă expresivitate, ispitind înspre studiul de caracter. Un *Ecce homo* de Ivanov jr., pânză imensă, ocupând un întreg perete, îmi deschide perspectiva unor posibile reflecții asupra propensiunii spre gigantism a spiritului creator rus. Acel apetit pentru *ogromnâi* se pare că nu e un produs al bolșevismului biruitor, ci o virtualitate preexistentă în fibra creatoare a nației. Comunismul n-a făcut decât să-i sporească șansele de realizare prin comandamentul propagandistic al autohiperbolizării. Alături de supradimensionata pânză, câteva studii prealabile ale aceluiași Ivanov mă conving că, la dimensiuni rezonabile, rezultatul putea fi mai pur, nebruiat de efecte care, oricât de spectaculoase, rămân în afara esteticului. Câteva peisaje realmente tulburătoare, mai ales Levitan și Șișkin, cu mestecenii lor, mă duc cu gândul la duhul lui Esenin pe care-l simt aproape fizic, ca pe o boare adiind prin ele, în ciuda micului anacronism care, de altfel, nu e decât aparent, *genius loci* fiind același la cei doi pictori ca și la poet:

„Sunt ultimul poet cu satu-n glas,
Podeț umil de scânduri în cântare
Fac liturghia mea de bun rămas
Mestecenii cădelnițând frunzare”.

Ce să mai zic despre acea memorabilă *Procesiune în gubernia Kursk* – în sfârșit un Repin! – care mă reține îndelung, fiindcă percep în tipologia și în epica ei, poate ca în nici o altă pânză de aici, răsuflarea întregii Rusii de odinioară.

Pe la 12 ieșim, supuși programului stabilit de Iulia care vrea să ne ducă la Colinele Lenin. Facem drumul cu taxiul în 25 de minute, în mare viteză, pe largi, interminabile prospekte, prin lungi pasaje subterane, peste poduri și estacade. Nu ne întrerupe goana decât un ambuteiaj repede rezolvat, a cărui cauză o și vedem peste câteva minute, când trecem pe lângă o Lada roșie care și-a făcut botul armonică într-un stâlp de iluminat. Când ajungem sus pe Coline, înțeleg de ce a ținut Iulia să ne aducă aici: locul oferă o belvedere într-adevăr greu de uitat. Spații ciclopice. Imediat în dreapta noastră, trambulina de schi, iar jos, în vale, sub noi, stadionul Lujniki. În partea opusă, în spatele nostru adică, se înalță, puțin estompată în ceață, silueta gigantescă a Universității Lomonosov, cunoștință veche, pentru că mai are vreo patru sau cinci sosii în Moscova, ba și la noi în Piața Scânteii, parcă și prin Polonia, ea fiind, se vede, unul din fixurile arhitectonice ale tătucului Iosif Visarionovici. Iulia își reintră iar în rol: clădirea are 20.000 de încăperi, culoarele totalizează nu știu câte zeci de kilometri, nu mă interesează, n-are nici o importanță de vreme ce este de mult și bine știut că ne aflăm în țara celui mai mare pitic din lume. Mă concentrez asupra panoramei și trăiesc o plăcere aparte, care ar putea fi numită și bucurie, contemplând priveliștea imensității orașului care se șterge în depărtări pierdute în pâcle când argintii, când cenușii.

Ninge cu fulgi rari. Nu e frig. Ne întoarcem într-un târziu la taximetristul care ne așteaptă răbdător, citind din cele câteva ziare pe care le are la îndemână. Drumul de întoarcere durează vreo jumătate de oră și toată cursa – cu așteptare cu tot – nu costă decât 5 ruble.

În holul hotelului, surpriza întâlnirii cu inspectorul școlar B. din Deva, sosit aseară cu o echipă de gimnastică a Liceului Sportiv la un concurs amical. Din una în alta, ne invită să-i însoțim după masă. Ceea ce, tot neavând alt program, chiar facem. Plecăm așadar la 14,30 cu autocarul care li s-a dat la sosire. Drumul până la Palatul de Halterofilie din Parcul Sportiv Izmail durează o jumătate de oră și duce o bună vreme de-a lungul și în susul Iauzei traversată de podurile înalte ale magistralelor și de pasarele pentru pietoni, acestea

boltite toate pentru a permite trecerea șlepurilor. Zonă industrială, peisaj cenușiu, puțin lugubru, nu lipsit totuși de un anume pitoresc *sui generis*. Pe urmă ieșim iar într-un prospekt unde, la mică distanță e și sala. La sosire, suntem prezentați organizatorilor ca scriitori, calitate care-și vedește din nou prestigiul, căci suntem invitați de îndată în loja oficială, unde tronăm doar noi doi, singuri și răsfațați de grija plasatoarelor, două babe sfătoase care se oferă să ne aducă oricând am dori... ceai. Mai târziu apar și doi milițieni de la circulație, intrați probabil să se mai încălzească, și care ne cer îngăduința să stea lângă noi. E o atmosferă de familie, publicul fiind puțin și format doar din specialiști, antrenori, profesori de gimnastică, medici. Inspectorul B. mă prevenise de altfel că veniseră cu o echipă „de speranțe”, într-o deplasare de rutină, pentru a le familiariza pe fete cu drumurile, cu hotelurile, cu atmosfera de concurs în afara țării, cu sălile olimpice. Sala e superbă, cu spectaculoase efecte de culoare: scaunele, mocheta, drapelele de națiuni și cluburi, totul sub un ecleraj sofisticat pus în funcție fără zgârcenie, la întreaga capacitate, în ciuda lipsei de miză, de personalități și de public a concursului. Fetele – și ale noastre, și ale gazdelor – sunt de fapt niște fetițe plâpânde, fragile, greșelile și penalizările consecutive se succed în deplin spirit de *fair play* și de o parte și de alta, iar ritualul marilor concursuri e respectat cu strictețe, juriul luându-și rolul foarte în serios. Sunt totuși mulți timpi morți în cursul cărora sala se umple de efluviile discrete ale unei muzici bune, exclusiv occidentale. Mă simt bine, atmosfera e cât se poate de agreabilă, Cop. se aprinde, face gălăgioasă galerie pentru ambele echipe, ca românul imparțial, lumea se amuză. La 19,30 totul e gata, ne întoarcem pe același drum, dar acum e întuneric, se întretaie lumini fugitive, sunt mulți copaci de-a lungul iauzei și siluetele lor negre se aleargă halucinant pe albul zăpezii.

La opt cinăm în hotelul nostru (ne-am obișnuit cu el în ciuda dimensiunilor, e un oraș în oraș, unde ne simțim oarecum acasă), apoi, singur în cameră, aștept telefonul Iuliei, care trebuie să-mi comunice programul de mâine, când se pare că voi intra în sfârșit în posesia dreptului de autor. Între timp, la televizor, pe primul canal, o

nouă emisiune dedicată lui Simonov. Pe urmă – surpriză! – un *show* al unui cântăreț din „R.S.S. Moldovenească”, un fel de Gil Dobrică basarabean, care cântă în românește. Spectacolul e modern, alert, omul are și simțul umorului, muzica e bună, iar textele, când drăguțe, când cretine, dar în nici un caz cu patrie și strămoși. E muzică ușoară și atât.

29 noiembrie, vineri. Cum cu Iulia nu mă întâlnesc decât la ora unu, pe la 9,30, după prealabila consultare a hărții, plec cu Cop. să vedem două mari magazine. E mai mult dorința lui, pe mine nu mă prea tentează turismul comercial, dar atâta ni s-a vorbit despre ele, încât am devenit și eu curios. Mă gândesc apoi că, având în vedere cumpărăturile pe care va trebui să le fac, nu e rău să-mi fixez câteva repere ca să nu pierd vremea atunci. Pornim, așadar, întâi la „Detskii Mir” (Lumea copiilor) prin Piața Noghina, de unde în linie dreaptă ajungem în 20 de minute la ținta aflată în Piața Dzerjinski. Nici numele, nici statuia personajului nu sunt de natură să binedispună. Gorbi n-a avut încă timp să se descotorosească de toate simbolurile rău amintitoare. Și nici nu-i va fi ușor s-o facă după 70 de ani de îndoctrinare tenace. Întrebarea e însă dacă vrea s-o facă. Va fi *perestroika* lui cu adevărat un început sau doar o cosmetizare a trecutului?

„Detskii Mir” e doar pe firmă magazin al copiilor. E și al copiilor, în fapt un imens magazin universal pe vreo patru niveluri, cu escalatoare. Rătăcim aici preț de vreun ceas și jumătate când, departe de a fi fost peste tot, mă apucă deodată plictisul și oboseala de atâta omenire roind în jur și mă vreau la aer. În drum spre celălalt magazin, ȚUM, dăm în Piața Sverdlovsk care mă consolează de impresia sumbră lăsată de cealaltă, cu personajul ei de tristă amintire. Aici sunt mulți copaci, țesând cu crengile lor acoperite de zăpadă o diafană dantelărie albă, un scuar prietenos, chiar și acum, sub nămeți, iar în fundal Teatrul Balșoi. E ceva poetic și liniștitor în această priveliște ce pare decupată dintr-un album de epocă. În imediata apropiere e și magazinul ȚUM, tot universal, nimic deosebit față de celelalte, doar că e mai modern, mai elegant. Aceeași amețitoare affluentă și aici ca peste tot. Reperez o geantă încăpătoare de voiaj de care voi avea cu siguranță nevoie. La prânz revenim la hotel cu sentimentul că am pierdut dimineața prostește.

Julia e punctuală, dar înainte de a pleca mai dă câteva telefoane din care deduc că intrarea în posesia banilor a fost și se pare că mai e o treabă complicată rău. În sfârșit pornim. Fiindcă avem în față o după-amiază de alergătură, îl lăsăm pe Cop. să se odihnească. Dar e oră de vârf și nu găsim de îndată un taxi. E senin, minus 13 grade, un ger uscat, plăcut, tonic. În timp ce așteptăm în stația aflată în scuarul din fața hotelului, soarele intră într-un declin magnific, producând culori inimaginabile, cerul e portocaliu, zăpada argintie cu reflexe, turlele aurite ale catedralelor scapără orbitor, semafoarele clipesc neobosit, s-au aprins și reclamele... E cel mai somptuos peisaj citadin pe care l-am văzut vreodată și-mi amintesc prompt un gând de-al Blandianei, care m-a tulburat cu ani în urmă, când l-am citit în rubrica ei din „România literară”. Ca să nu-l citez din memorie, l-am căutat la întoarcerea acasă și iată-l: „Fără să-i fi adăugat ceva, fără să-i fi schimbat vreo nuanță sau vreun accent, am privit fiecare priveliște, fiecare stradă, fiecare codru prin care am trecut, cu o credință atât de sigură că nu le voi mai revedea, că le vedeam pentru prima și ultima oară, cu o atât de intensă dorință de neuitare, încât nu se poate să nu le fi văzut mai frumoase decât erau, nu se poate să nu le fi împrumutat, încă de pe atunci, ceva din nostalgia mea viitoare”.

Drumul până la editură durează 25 de minute. Sunt primit ceremonios de o doamnă corpulentă și abundent fardată care mă conduce la casierie de unde ridic 1309 ruble, de necrezut! Și în același timp realizez absurdul și totodată fantasticul situației: într-un timp atât de scurt, limitat practic la câteva ore, să topești o asemenea sumă într-un oraș de proporțiile Moscovei! Încep să cred că au tergiversat plata în mod intenționat, ca să mă oblighe să depun măcar o parte din sumă la cecul lor. N-am s-o fac însă, fie și numai pentru că nimeni nu-mi garantează că voi mai reveni vreodată să mă folosesc de ea. Prefer să le împrumut o parte lui Passi și lui Cop. Se vor bucura și ei și-mi vor restitui acasă echivalentul în lei, care ne va prinde cât se poate de bine.

De la editură, tot în 25 de minute, cu alt taxi, alergăm în cealaltă parte de oraș, la Uniunea Scriitorilor, pentru a obține o adeverință

care să-mi permită trecerea cumpărăturilor prin vamă. Grabă mare, fiindcă aici se lucrează doar până la șase, iar sâmbăta au liber. Până se produc hârtiile, vizităm bufetul. N-am apucat să mănânc de prânz și luăm sandviciuri – cele cu batog sunt savuroase – și câte un *expresso* excelent care mă mai remontează de bine, de rău după alergătura de azi. Obținem în sfârșit documentul și fugim la marile magazine de pe Kalininskaia. Pe jos de data asta, căci e aproape. Primul în care vreau să intru e „Dom Kniga” (Casa Cărții), vastă librărie pe două niveluri, a cărei vizitare am lăsat-o intenționat pentru ultima zi în speranța, împlinită acum, că voi fi „în bani”. Mă destrăbălez la raionul cărților de limbă franceză, cumpărându-i Lizucăi gramatici și dicționare, printre care și un *Robert*, de negăsit la noi. Valoarea achizițiilor face senzație și vânzătoarea, aferată, își cheamă o colegă s-o ajute la ambalat, fiindcă aici se practică obiceiul ambalării cumpărăturilor. Un alt popas apoi, sus, la raionul de discuri și casete. Cea mai importantă achiziție, integrala concertelor pentru pian de Beethoven cu Emil Ghilels și Orchestra Filarmonică din Cleveland sub bagheta lui George Szell. Dezamăgit însă de a nu fi găsit – de mirare! – *Rapsodia pe o temă de Paganini* a lui Rahmaninov. De aici, traversăm bulevardul până la un mare magazin de articole optice de unde mă aleg cu un binoclu puternic, marinăresc, și cu o lupă mare, capabilă să prindă în câmpul ei o jumătate de pagină. Vechi visuri de ochelarist, a căror împlinire o va bucura și pe Li, ochelaristă ereditară și ea. Pe urmă altele, felurimi, inclusiv almagel bulgăresc pentru ulcerul meu. Încărcați, căutăm un taxi, dar nu găsim, pentru că iar e oră de vârf, s-a înserat, circulația e un continuu vuiet. În cele din urmă luăm troleibuzul 2 până la Piața Noghina de lângă hotel. Aglomerație și aici, dar nu înghesuială sordidă, dimpotrivă, care cum vine în stație se așază la rând și urcă în mașină în ordinea sosirii. În toate drumurile de azi, în lung și-n lat, ca și toate zilele de până acum, am perceput și m-a însoțit prezența orașului, masivă, dominantă, ca un uriaș mecanism care funcționează perfect, ordonat, frumos, civilizată. Nici un derbedeu, nici un bețivan, nici un scandal, nici o vorbă răstită, nici o mârlianie. Dincolo de propagandă și de ideologie cu tot ceea ce decurge din ele, rămâne aici admirabil spiritul (sau educația?) civic(ă) și respectul pentru cultură.

După cină, abia ajung cu Cop. la mine, curios el să vadă ce am cumpărat, că ne sună Passi, aterizată de la Sibir. Ne invită la ea să ne povestească. Dar constatăm, felițându-ne că n-am însoțit-o, că nu prea are ce povesti. Impresiile îi sunt mediocre și cea mai pregnantă amintire cu care s-a întors e mirosul trăsător pe care-l emana amfitrionul ei, reprezentant al scriitorimii locului. Concluzia, bănuită și confirmată acum de Passi, e că Moscova e una, iar Rusia cea necuprinsă și afundă cu totul alta. Întors la mine, cu siguranța de sine a omului cu bani, decid să-mi mai temperez dorul de casă și comand o convorbire cu Deva. Primesc legătura într-un sfert de oră, se aude perfect și mă mai liniștesc aflând că N. e cu Aca, stau de povești, iar vocea ei veselă, prosperă, îmi sporește dintr-o dată nerăbdarea de a mă vedea acasă.

A fost o zi grea, dar frumoasă și bogată ca experiență, iar mâine va fi și mai, încheindu-se cu „cina festivă” la care i-am invitat pe toți, cină de despărțire, dar și de sărbătorire a unui atât de neașteptat onorariu.

30 noiembrie, sâmbătă. Așa cum prevăzusem: e aproape unu noaptea, am terminat în mare împachetatul și sunt frânt.

La 9,30 dimineața, pornit cu Cop. și cu Iulia la GUM. Cumpărături, fără să uit de păpușa aceea, Mașenka, reperată încă din prima zi, și altele, fleacuri, nu mai știu acum ce. La 12,30, la hotel, prânz. La 14, singur de data asta, la TUM pentru acea încăpătoare geantă de voiaj și apoi la „Detskii Mir” unde am ochit trei splendide carpete „persane”, manufacturate în Armenia. Aduc totul la hotel și pe la cinci mai dau o fugă pe Gorki, pentru alte mărunțișuri. Ninge de azi dimineață. La întoarcere mă încântă iar lumina feerică și animația extraordinară, fiind azi și sâmbătă, o lume relaxată și elegantă. La șapte sunt din nou la hotel, fac duș și mă pun la trei ace. La opt, ne întâlnim cu toții în hol: Cop., Passi, Nicu și Iulia care-mi transmite scuzele Liliei D., invitată și ea, dar reținută în ultima clipă de nu știu ce. Așa o fi sau n-a vrut să vină? Să fie sănătoasă. Avem masa reținută de la prânz în restaurantul mare al hotelului. Lume multă, orchestră bună care nu-și sloboade toți decibelii, încât se poate și conversa.

Comandăm – Iulia traduce lista – nisetru afumat, ciuperci cu smântână, bâline, file à la nu știu cum, pui à la altundeva, înghețată asortată cu frișcă, cafea, pepsi, vin, apă minerală. Serviciu ireproșabil, atmosferă plăcută, ne simțim bine, animați mai ales de umorul irezistibil al lui Passi care-și detaliază escapada siberiană. Din păcate la 11 e ora închiderii și ne retragem. Și nota de plată n-a însumat decât 44 de ruble. Am lăsat 50, ca să aflu apoi de la Nicu și Iulia că larghețea mea a fost excesivă. Asta să-mi fie paguba.

1 decembrie, duminică. Cop. mă trezește cu telefonul la 8. Nu mi-am făcut somnul și mă scol cu durere de cap. Prima de când sunt aici. Dejun și cafea după care durerea mai cedează. Jos, în holul mare de la parter, ultime târguieli, nimicuri amintitoare, de la standul de presă. Apoi din nou în cameră, definitivat și închis cu dificultate bagajele devenite acum patru, dintre care două foarte grele.

La 14, plecăm cu taxi la aeroport. Străbaterem iar largile prospekte, pasajele subterane, poduri și lungi estacade. Privesc totul cu o nefirească febrilitate, mereu cu teama de a nu pierde vreun amănunt, cu tresăriri de nostalgică bucurie când recunosc locuri pe unde am umblat. La ieșirea din oraș, traversând un afluent al Moscovei cu apele înghețate bocnă, vreo douăzeci de copii în care se scaldă tot atâția temerari ale căror veșminte se zăresc pe mal. „Ăștia – zice șoferul amuzat, dar și cu o nuanță de admirație – ăștia sunt morsele noastre”. Să tot fie în jur de minus 10 grade, dar „morsele” par a fi în elementul lor. Urmează apoi din nou pădurile, mestecenii cunoscuți de la sosire, dar zgribuliți acum sub zăpezi. Sau poate doar propria mea melancolie le împrumută nimbul de inefabilă tristețe?

Șeremetevo copleșitor iar prin aerul său de SF, elegant, discret, curat, tratament civilizată peste tot. Am surpriza să constat că bagajele mele depășesc greutatea admisă cu 50 de kg și am de plătit 57 de ruble. Noroc mare că mai am bani, deși, ca ageamiul, n-am luat în calcul această posibilitate..

Zburăm cu un TU-104. Decolăm pe când se lasă înserarea. Mai revăd Moscova din înălțimi, constelație alcătuită din puzderie de lumini mărunte, ca o pictură pointilistă. Marile bulevarde radiale sunt

mai intens luminate și totul seamănă cu o stea fosforescentă de mare, care se tot scufundă, până dispăre în apele adânci ale înnoptării. Prin hubloul din dreapta însă, mai urmăresc încă mult timp un crepuscul fantastic ce declină treptat înspre un violet tot mai adânc, mai bacovian. A început iar să mă doară capul și durerea se tot întetește. Suntem tăcuți toți trei, fiecare cu gândurile lui. Mă simt și foarte obosit.

Zborul a durat exact o sută de minute, după care am plonjat direct în mizeria și mârșăria Otopenilor. Lumină chioară, de vespasiană, frig, un fel de mazăgă pe jos, unde nu s-a mai măturat cine știe de când. O primă coadă la controlul grănicerilor, cred. O jună ofițereasă mă interpelează mefientă: „De ce sunteți agitat?” Îi explic că nu sunt agitat, ci doar foarte obosit și cu o mare durere de cap. La care îmi cere pe un ton imperativ să deschid geanta de voiaj. Nici vorbă de vă rog, ci așa, direct: deschideți! Deschid. Chiar deasupra sunt câteva tablete de ciocolată, de parcă aș fi prevăzut momentul. „Vai ce ciocolată frumoasă fac rușii! Pot să iau una?” „Vă rog”. Ia două și apoi închide ea geanta, semn că sunt absolvit. Recuperăm bagajele de pe banda rulantă și ne punem apoi la una dintre cele vreo patru cozi respectabile de la controlul vamal. Suntem însă prost inspirați, căci la coada asta se stă cel mai mult. Controlul îl face un soi de femeie-vagmistră, o huidumă buhăită și agresivă care golește cu brutalitate toate bagajele într-o inexplicabilă furoare a zelului vameșesc. Bieții oameni nu mai prididesc apoi să-și așeze lucrurile la loc, geamantanele, gențile nu se mai închid, lumea așteaptă și tot ea zbiră „hai, mișcați-vă, mișcați-vă mai repede, nu vedeți câtă lume așteaptă?” Sunt confiscate toate căciulile de blană aduse de la Moscova. Intrăm la idee: asta e în stare să ne confiște toată agoniseala, mă gândesc la cărțile franțuzești, la binoclu, la cizme, tot cu blană și alea. Hotărâm să ne mutăm la altă coadă, e una mai rarefiată, în capătul căreia operează un tinerel cu fizionomie umană, mai expeditiv. Când ajungem la rând, Passi are ideea salvatoare de a-i spune că suntem delegație oficială revenită din misiune. Ceea ce, la urma urmelor, e adevărat. Iar el ne face semn să trecem fără să-și manifeste nici o altă curiozitate. Brusc sentiment de eliberare.

Pe Passi o așteaptă soțul. Ne despărțim, urmând să ne revedem a doua zi la Uniune. Cop. și cu mine rămânem cu speranța să prindem un taxi. Reușim după o oră și jumătate de așteptate în frig și apoi ne cufundăm în beznă profundă în care doarme capitala patriei noastre multilateral dezvoltate. Mă doare capul îngrozitor.

GRANDOARE ȘI TRAGISM

Ion Ianoși, *Sankt Petersburg. Romanul și romanele unui oraș*. București, Editura Institutului Cultural Român, 2004.

Am citit cu delicii și pasiune una dintre acele cărți care au calitatea – mă tem că tot mai greu de aflat – de a te urmări și după ce o închizi, constituindu-se într-o sursă inepuizabilă de reflecție și referință. Am citit-o nu „dintr-o suflare”, cum se zice, ci zăbovind și revenind asupra unora sau altora dintre paginile și capitolele ei care, dincolo de eleganța stilistică, își recheamă cititorul prin impresionanta lor povară de grandoare și tragism. Ca să nu prelungesc suspansul, voi spune că e vorba de *Sankt Petersburg. Romanul și romanele unui oraș*, operă capitală a dlui Ion Ianoși, care a fost încă prea puțin comentată, deși importanța ei e imediat evidentă pentru oricare cititor avizat.

În contextul prielnic al resuscitării interesului pentru literatura rusă care se manifestă în ultimul timp dinspre exil înspre interior, cartea dlui Ion Ianoși are meritul de a redeschide, iar pentru noile generații de a deschide apetitul frecventării valorilor perene ale uneia dintre marile culturi ale lumii. Determinarea ei nu e însă de natură didactică, ci în covârșitoare măsură afectivă: cine nu duce cu sine – tot mai idealizantă pe măsură ce trec anii – nostalgia studenției? Cu atât mai mult atunci când ea s-a petrecut într-un oraș împovărat de propria-i aură, pe nume Sankt Petersburg. Chiar dacă orașul se chema Leningrad, iar vremurile nu erau cele mai fericite. Se trăia totuși și atunci, cu bucurii și disperări, iar pentru un spirit receptiv, sensibil și artist, măreția locului, inclusiv partea nevăzută a aisbergului – *id est* frumusețile și valorile oculte de rigurile coercitive ale dictaturii –

rămâneau perfect perceptibile, păstrându-și totodată forța revelatoare a semnificațiilor. În ciuda tinereții, studentul a intuit importanța șansei ce i se oferise și n-a ratat-o: „Aveam să studiez orașul – notează autorul de azi – mai asiduă decât cărțile. L-am bântuit, l-am „conspicuat”, aerul lui m-a ținut într-o continuă beție trează. A fost mediul meu cotidian timp de șase ani.” Ani care l-au marcat ireversibil și au rodit. „Romanul” Sankt Petresburgului este o carte a acumulărilor și elaborărilor succesive, operă de o viață se poate zice, care s-a configurat pe neputința autorului de a se sustrage îndemnului imperativ și puțin misterios de „a repovesti Petersburgul într-o variantă nouă.”

Noua variantă e una artistică. Iar cea de a doua motivație a cărții – voalată, intimă – e cea artistică. Dl Ion Ianoși – dincolo de prestigioasa reputație academică – e un *scriitor*. Ca atare, nu putea – era o imposibilitate organică – să rămână lipsit de reacție la coabitarea vreme de șase ani, plus revenirile ulterioare, cu un subiect de o singularitate și anvergură absolute. În felul acesta se înscrie el însuși în lungul șir de scriitori – cei mai mulți cu un destin tragic – care au fost seduși de „urbea miraculoasă”, neputându-se sustrage de a da, într-un fel sau altul, expresie aceluia amestec straniu de iubire și suferință ori chiar ură, de fascinație și spaimă, într-un cuvânt de înrobitoare și devastatoare seducție pe care au trăit-o în ambianța sa. Lucru evident încă din primele pagini, unde autorul, lucrând „la vedere”, ca pe tot parcursul cărții de acum încolo, explicându-și demersurile ori mărturisindu-și îndoielile și ezitățile, își portretizează „personajul” în doar câteva tușe pregnante: „Un oraș feeric, clădit pe mlaștini, înconjurat de ape, dușmănit de vânt, ploaie și zăpadă; și dușmănit de istorie. Un oraș care te atrage și te înspăimântă, de care s-au îndrăgostit atâția scriitori și, totodată, l-au detestat. Sub pana lor renaște o poveste sublimă și terifiantă. Oare cât am reușit să sugerez din chipurile ei antinomice?”

A reușit nu numai să sugereze, ci să re-creeze o realitate impunătoare, întru totul veridică și în ordine artistică. Dacă ținem seama de sistemul referențial și câmpurile de interes ale creației sale de-a lungul unei vieți – Dostoievski, Tolstoi, Th. Mann, Hegel,

Beethoven, Goethe... – vom admite că dl Ion Ianoși n-are doar *vocația* monumentalului, ci deopotrivă capacitatea de a-l aborda din varii unghiuri pentru a-i releva și ultimele semnificații. Or, pentru un spirit creator cu asemenea propensiuni, Sankt Petersburgul, cu anvergura și complexitatea sa, cu destinul său marcat de grandoare și tragism, era ținta ideală.

Orașul își impune unicitatea întru toate pas cu pas, încă de la ideea fantasmagorică a întemeierii sale ca avanpost al occidentalizării într-un loc pustiu și atât de inospitalier. Crescând din lespezi de granit sub care zac osemintele a peste un milion de mujici trudituri. „Însăși fapta întemeierii – scrie Ion Ianoși – a urmat unei idei mirifice și, pe măsură, demente. Evenimentul a dobândit din capul locului o aură mistică. Iar „cearta” pro și contra va traversa întreaga cultură rusă.” *Cearta* aceasta constituie de fapt „trama epică” a întregii „reposestiri” întreprinsă de autor, urmărind în general un itinerariu cronologic și relevând cu predilecție implicarea oamenilor de artă și cultură, în special a scriitorilor, în acest destin pe cât de glorios pe atât de bogat și în pasaje tenebroase. Se pare că scriitorii au plătit cel mai greu tribut vitregiilor istoriei. Ion Ianoși enumeră într-un loc vârstele scriitorilor celor mai importanți, până pe la mijlocul secolului al XIX-lea. Am avut curiozitatea să calculez media lor de viață: 34 de ani! Ea nu poate fi mult mai ridicată nici pentru următoarea sută de ani: împușcați, spânzurați, întemnițați, deportați, exilați, viețile celor mai mulți dintre ei s-au stins prea curând. Cu excepția, poate, a anilor din La Belle Époque, la fel de efervescentă și aici ca și în restul continentului, nici o altă epocă n-a fost prielnică unei evoluții culturale fluente și calme, dar cele mai crâncene vor rămâne cea a instaurării bolșevismului, culminând cu era stalinistă, și apoi, în interiorul acesteia, cea a blocadei: „Nici un alt oraș – scrie Ion Ianoși – nu a plătit nebuliei staliniste un tribut de sânge comparativ cu cel al Leningradului. Printre cei loviți, un trist loc de onoare le-a revenit *maestrilor culturii*.” Cât despre blocadă, după câte știu, cele 900 de zile, teribilă îngemănare de gesturi sublime și orori, vor rămâne cel mai îndelungat și atroce asediu din istoria lumii. Asediu din care,

printr-o superbă solidaritate, în ciuda sabotajelor oculte inițiate de Stalin până și în acele împrejurări, asediații au ieșit biruitori, orașul renăscând apoi din propria-i cenușă.

Se poate spune că aceia care l-au călăuzit pe autor de-a lungul acestei „reinvestiri” au fost tocmai „maștrii culturii”, ai literelor, teatrului, picturii, muzicii, arhitecturii. Întregul flux al cărții e jalonat de momente culturale care au făcut istorie: întemeierea, percepută în ultimă analiză ca act de cultură, *Călărețul de Aramă* și simbolistica sa încă vie peste veacuri, decembrieștii, configurarea Prospektului Nevski, slavofilii și occidentaliiștii, Petrogradul revoluțiilor, celui de al doilea război și blocadei, ample capitole dedicate unor personalități exponențiale: Pușkin, Gogol, Dostoievski, Nekrasov, Bielfi, Blok, Gorki, Maiakovski, Ahmatova, Bitov și modul în care orașul e perceput și reflectat în scrierile fiecăruia dintre ei. Între narațiuni și eseu, „reinvestirea” panoramează pregnant și concis epoci sau trasează largi arcuri peste timp. Reflecții generalizatoare („Originalitatea presupune influențe, deseori și continuitate”), supoziții seducătoare (se vor fi încrucișat oare vreodată, pe bulevardele Sankt Petersburgului, drumurile lui Balzac cu cele ale lui Dostoievski care tocmai traducea *Eugénie Grandet*?), aspecte enigmatice (are oare vreo semnificație faptul că toate cele vreo douăzeci de case locuite de Dostoievski erau situate la colțul dintre două străzi, ca și cele ale personajelor sale?) – sunt, toate acestea, ingredientele care îmbogățesc demersul eseistic și narativ cu acel fior al subiectivității atât de necesar pentru a disimula o erudiție care altfel ar putea deveni obositoare.

În amintirile sale din 1921 despre Blok, Evgheni Zamiatin face următoarea afirmație: „În Petersburgul înfrigorat, înfometat, lovit de tifos, bântuia o epidemie cultural-instructivă.” Dar nu numai în anii la care se referă Zamiatin. În absolut toate răstimpurile de criză, inclusiv în cea a blocadei, în cei mai crânceni ani de teroare, mizerie și foamete, Sankt Petersburgul cel „dușmănit de istorie” a ilustrat ceea ce Ion Ianoși numește paradoxul unui oraș „înfometat de cultură”. Desigur, e vorba deopotrivă de un mare centru politic, economic, industrial, strategic-militar. Dar ceea ce i-a asigurat mărirea și gloria de-a lungul

---

vremurilor, oricare ar fi fost ele, a fost ireprimabilă și vocație culturală. Iar marele merit al „romanului” dlui Ion Ianoși este acela de a re-crea imaginea plină de dinamism și culoare, de măreție și tragism a unuia dintre cele mai active și impunătoare focare ale culturii europene.

O DOAMNĂ DIN SANKT-PETERSBURG

Nina Berberova, *Doamnele din Sankt-Petersburg*. Traducere de Margareta Șipoș. București. Humanitas [Cartea de pe noptieră], 2006.

Sunt sigur că nu există cititor avizat care să nu fi trăit pe itinerariile sale de lectură de după 1990 revelația unor mari scriitori de care nu auzise, a unor fabuloase universuri artistice pe care nu le bănuise. E și firesc, de vreme ce, odată cu spulberarea barajelor și filtrelor care ne interziceau contactul cu lumea largă, s-a revărsat asupra cititorului până atunci restricționat o enormă și aiuritoare viitură de noutate. Aiuritoare, pentru că valorile pe care le poartă sunt excedate de masa maculaturii cu sclipici publicitar, redutabilă prin cantitate și prin mijloacele comerciale, aparent oneste, de seducție. Când, în această mulțime eterogenă și nu întotdeauna onorabilă, întâlnești un scriitor a cărui marcă de noblețe, ca lector avizat, o recunoști de la prima frază, – ei bine, e firesc, așadar, să ai sentimentul unei revelații însoțite de o euforică satisfacție. Mi s-a întâmplat prima dată când l-am descoperit pe Sándor Márai, impunător prozator maghiar, care a trăit, și-a scris cea mai mare parte a operei și a murit în exil. Motiv pentru care, după 1990, chiar propriul popor a avut revelația sa.

A doua oară am trăit o astfel de întâmplare când am întâlnit-o pe această doamnă din Sankt-Petersburg, Nina Berberova, al cărei destin e în multe privințe asemănător cu al unor Márai sau Nabokov. S-a născut odată cu veacul trecut (1901) și s-a stins aproape deodată cu el (1993). În ceasul al doisprezecelea – avea pe atunci 24 de ani – a părăsit măicuța Rusie cea bântuită de *furor sovieticus* și a avut înțelepciunea să nu mai revină. A trăit până în 1950 destul de greu, mai mult în

Franța, după aceea în SUA, predând literatura rusă la Universitatea din Philadelphia, oraș în care a și murit. A aparținut acelei specii stenice a semenilor care iau în considerare de fiecare dată jumătatea plină a paharului. Avea convingerea – precum Noica sau Steinhardt – că nenorocirea poate deveni în cele din urmă profitabilă, ajutându-te în autocunoaștere, în purificare, în accesul spre esența lucrurilor și transcendent. Evident, a putut doar disimula, nu și eluda durerea despărțirii definitive de patrie și nostalgia măreției austere a stepelor sau pe cea a grandorii imperiale a Sankt Petersburgului, deopotrivă de insidios infiltrate în opera sa. A avut însă forța și înțelepciunea de a vedea în propriul exil un prilej de acces și investigare a unor noi perspective. Împrejurare care, dincolo de înzestrarea genetică, e de presupus că i-a determinat și propensiunea de a se manifesta cu egală implicare și virtuozitate în direcții diverse. A scris mult și de toate, iar noi abia acum o descoperim.

În 1949 e acreditată ca ziaristă la răsunătorul proces pe care compatriotul Viktor Kravcenko, exilat ca și ea, autor al unei cărți ce dezvăluia adevărata față a comunismului, l-a intentat revistei „Lettres françaises”. Urmarea în ce o privește pe Nina Berberova a fost volumul *Afacerea Kravcenko*, istorie, politică, reportaj, polemică, în care își publică relatările de la proces apărute în presa vremii cu riscul deloc neglijabil de a înfrunta mâna cea lungă a puterii sovietice deopotrivă cu reacțiile toxice ale inteligenței occidentale, în special franceză, coruptă sau sedusă de propaganda comunistă. Și e foarte probabil ca stabilirea ei în SUA din 1950 să fi fost decisă și de această întâmplare. În *Ceikovski* apoi, operă apărută inițial în foiletonul uneia din publicațiile emigrației ruse din Paris, după toate aparențele sub presiunea unor necesități pecuniare, o monografie-roman *sui generis*, autoarea apare în ipostaza neașteptată de investigatoare din unghi psihologic și cu deplină competență muzicală a unui destin artistic. După cum, tot din unghi psihologic și evident empatic, dar de data aceasta cu competența criticului literar, e urmărită și configurarea romanului *Lolita*, în eseul *Nabokov și Lolita sa*. Și exemplele deschiderii sale pot, desigur, continua. Toate scrieri greu

de încadrat: monografii, biografii, eseuri? Comentatorii îi consideră proza de ficțiune când povestiri, când romane, când nuvele. Dar citind o proză precum *Învierea lui Mozart*, unde, cu o supremă conciziune, e povestită o întâmplare de o stranie ambiguitate fantasmatică, sunt înclinat să cred că taxonomia propriilor scrieri n-o interesa chiar defel. Deși, din rațiuni pur lucrative, a profesat pe tărâm didactic, când scria, se detașa instantaneu de orice preocupări de tehnică literară, abandonându-se fluxului ei narativ natural, născut dintr-o necesitate interioară și ireprimabilă a exprimării. Lucru cu atât mai evident dacă ne gândim că ea a scris, cum ar veni, *de-a lungul întregului veac*, cu calm și convingere, fără a se descuraja, deși consacrarea i-a venit abia la 85 de ani (!), odată cu volumul *Acompaniatoarea*. E unul dintre acele paradoxuri care marchează deseori destinul marilor artiști.

Dar, pentru că vorbeam mai sus de conciziune, m-aș opri puțin mai pe larg la o proză care mi se pare în cel mai înalt grad relevantă nu numai pentru întreaga sa artă literară, ci și pentru raporturile ei afective cu patria și, mai ales, cu tragedia patriei sale. E vorba de *Doamnele din Sankt-Petersburg*. Se citește, cu reveniri delectabile, în cel mult o oră. Iată primul alineat: „Trăsura înaltă, trasă de o iapă cu crupa lată și coamă bogată, s-a oprit în fața unei spațioase vile de țară. Iapa și-a fluturat coada salutând ivirea lunii.” Început tipic de proză realistă oarecare, epigonic balzaciană poate, am zice. Fiecare nouă frază însă, ne îndepărtează de o asemenea impresie care se dovedește înșelătoare ca o firmă banală care ar ascunde un bazar fabulos. Aici nu va fi vorba însă de un bazar fabulos, ci, cu o neverosimilă artă a esențializării, de un moment istoric care a determinat tragedia unui întreg popor și mai apoi a unei părți de lume. Dar Nina Berberova nu lumea cea mare o are în vedere aici, ci doar lumea Rusiei sale, căreia n-a încetat niciodată să-i aparțină. Ceea ce mă duce cu gândul la situația oarecum similară a raporturilor cu patria, așa cum apare ea în *Jurnal(ul) portughez* al lui Mircea Eliade și care îi suscită dlui Sorin Alexandrescu, în comentariul cărții, următoarea remarcă demnă de reținut: „O țară nu e un regim politic. O țară e o lume.” La această lume, la lumea ascendenței sale familiale și istorice de care nu se

poate detașa, se raportează subtextual și Nina Berberova în mica/marea ei povestire.

Începutul revoluției. Primele semne ale mizeriei, primele violențe. Totul doar sugerat. Doamnele din Sankt-Petersburg – mamă și fiică – se refugiază, doar temporar, nu-i așa, doar temporar, la o pensiune pierdută în stepă. Călătorie grea, două zile și două nopți, trei trenuri schimbate, ticsite de oameni care înjură, soldați care chiuie, dezertori, țărănci cu copii și boccele întinse de-a lungul culoarului. Varvara Ivanovna și Margarita coboară epuizate. Le aduce la pensiune, cale de douăzeci de verste, trăsura înaltă, trasă de iapa cu crupa lată. La pensiunea doctorului Bârdin, doamnele din Sankt-Petersburg sunt așteptate cu deferență și cu aviditatea aflării unor știri proaspete. În timp ce se instalează, Margarita aude prin fereastra deschisă în noapte, pălăvrăgeala celor trei fetișcane întâlnite jos, despre – cum altfel, în necuprinsul stepei? – despre ce e fericirea, ce e dragostea... „Ce proastă! gândi Margarita și se depărtă de fereastră.” Emancipată de Sankt-Petersburg, e dezamăgită de entouragele modest și se află într-o relație ușor tensionată, abia sugerată și aceasta, cu Varvara Ivanovna. La cină, sunt asaltate cu întrebări despre situația din capitală. Opinii, predicții, comentarii, stupidități și banalități. În sfârșit, doamnele din Sankt-Petersburg revin în odaia lor. „Fă-ți, te rog, rugăciunea, spuse Varvara Ivanovna, depărtându-și picioarele pentru a-și scoate pantofii. / – M-aș fi rugat dacă nu mi-ai fi spus tu...” Se aude un greier. Iar în timpul nopții, Varvara Ivanovna face o congestie cerebrală și moare.

Pensiunea în alertă. Margarita rămasă singură: doamnele nu mai au pe nimeni. Transportarea răposatei la Sankt-Petersburg e exclusă. Doctorul Bârdin, compasiv și cooperant, acceptă să fie înmormântată în livada pensiunii până vremurile se vor liniști. Un drum de alte câteva verste până în satul sordid cu mujici violeni și obrazniciți. Negocierea cu tâmplarul rapace, pentru sicriu. În mormântarea relatată auster, cu câteva tușe naturaliste, contrapunctice. Spre sfârșitul ceremoniei, începe o ploaie de vară: „Țârcovnicul și doctorul au apucat nerăbdători lopețile, ploaia începuse să cadă peste ei prin

acoperișul verde al copacilor. Toți au așteptat tăcuți până s-a ridicat movila și a fost înfiptă crucea. Margarita s-a închinat de mai multe ori.” Sfârșitul primei părți.

Partea a doua, mult mai scurtă, șapte ani după. Margarita, după aceeași călătorie epuizantă, de data asta în brațe cu propria-i fetiță, coboară în aceeași gară. Întreabă cine o poate duce la pensiunea doctorului Bârdin. Nici unul dintre oamenii care-și zic acum *tovarășe* nu știe de vreo pensiune și nu cunoaște vreun doctor Bârdin. În sfârșit, un căruțaș *știe* și se oferă să o ducă cele douăzeci de verste. Acolo însă *nu mai e nimic*. Urme de incendiu, cărămizi risipite, sparte, copaci uscați, iarbă țepoasă, urzici. Printre cele, acum, șase movile din livada sălbăticită, e imposibil de recunoscut cea a Varvarei Ivanovna. Și, secondând consternarea Margaritei, comentariul căruțașului: „Multă lume, vă spuneam, s-a prăpădit, rostește el târăganat, și vocea-i e surdă și gravă, ceva mai jos sunt zece morminte, iar peste râu i-au băgat în groapa comună. Dacă vreți vă duc acolo.” Dar Margarita nu vrea: „Și luând copila în brațe dă fuga înapoi, și fața îi e udă de lacrimi grele, reci în bătaia vântului. / Coșul e la locul lui Calul rupe iarba cu buzele lui bătrâne, roze. Brazdele de pământ se pierd undeva spre ceruri. O, Rusie!” E finalul povestirii. La care, Criticul fără nume de pe ultima copertă observă: „Cel mai subtil și complet comentariu asupra nuvelei este exclamația din final: *O, Rusie!*” Are dreptate Criticul. În exclamația aceasta e concentrată întreaga tragedie a unei patrii care, pentru un artist exilat, nu mai e un regim politic, ci o lume în toată unicitatea ei.

Nu toate cărțile Ninei Berberova au fost încă traduse la noi, iar din cele traduse nu pe toate am apucat să le citesc. Ceea ce, însă, cred că se poate afirma cu certitudine este faptul că Nina Berberova aparține scriitorilor a căror operă va constitui întotdeauna un inepuizabil subiect de interpretări și comentarii.

ZĂPEZILE DE ALTĂDAT'

Rilke – Țvetaieva – Pasternak, *Roman epistolar 1926*. Traducere din germană și rusă de Janina Ianoși. Adaptarea comentariilor și note de Ion Ianoși. București. Ideea Europeană, 2006.

Amintirea acestui celebru laitmotiv villonesc mi-a fost resuscitată în clipa în care am încheiat (cu regret) lectura recent apărutului *Roman epistolar 1926*. Este vorba, de fapt, despre o atipică operă de istorie literară ai cărei protagoniști sunt Rainer Maria Rilke, Marina Țvetaieva și Boris Pasternak, iar anul menționat în titlu reprezintă momentul de vârf al conjuncției celor trei destine. Cartea a avut șansa unei traduceri performante semnată de dna Janina Ianoși. Spun performantă nu doar pentru că s-a făcut alternativ din germană și rusă, cu coroborarea a numeroase ediții străine, ci și fiindcă traducătoarea a reușit să transfere în versiunile românești ale epistolelor stilul foarte diferit și foarte personal – stilul e omul, nu? – al celor trei corespondenți. Iată cum sunt definite într-o notă liminară de către realizatorii ediției de față cele trei „voci” al căror timbru s-a păstrat intact: „[...] la Rilke – tainică și sobră în profunzimi, învăluitoare în aluzii; la Țvetaieva – abruptă, nervoasă, sincopată, eliptică, cu salturi ortografice amețitoare; la Pasternak – amplă, detaliată dar introvertită, chinuită de îndoieli și căutări.” Erudiției dlui Ion Ianoși îi datorăm apoi cronologiile, notele și adaptarea comentariilor, dar și două capitole originale, inexistente în edițiile străine, *Preludiu* și *Postludiu*, care relevă că dsa a perceput lucrarea deopotrivă ca roman și ca operă muzicală. E o percepție cât se poate de firească dacă ținem seama de meandrele capricioase pe care au evoluat relațiile dintre cei trei artiști, de complexitatea

acestor relații aflate într-o permanentă interferență, de amplitudinea lor afectivă și de accentele de o tot mai tragică acuitate pe care le-au dobândit mai ales spre sfârșit.

Marina Țvetaieva și Boris Pasternak erau cam de o vârstă. În 1926, ea avea 34 de ani, el 36. Iar Rilke, tot atunci, an în care a și murit, avea 51. Era o diferență, dar nu una inhibantă. Dimpotrivă, vârsta deplinei maturității și o notorietate literară consolidată au fost, după toate aparențele, un stimul al fervorii adulterii a Marinei și a lui Boris, fără a perturba câtuși de puțin evoluția relației afective dintre ei înșiși, cu propriile ei sinuozități. Insolitul acestui „triunghi” stă în împrejurarea stranie, greu de înțeles pentru timpurile noastre, că cei trei nu s-au „atins” niciodată altfel decât într-un vers de Rilke: „Prin fluturări de aripi.” În 1900, în punctul culminant al episodului său filorus, Rilke călătorește prin Rusia. E singura dată când Boris l-a văzut întâmplător. Avea 10 ani și momentul n-are încă nici o relevanță pentru combustia sa afectivă de mai târziu. Marina, pe de altă parte, nu l-a întâlnit pe Rilke deloc altfel decât în spirit. Ei înșiși, Marina și Boris, nu s-au văzut decât rar și puțin. Într-o primă fază, între 1918 și 1922, ei „[...] viețuiesc-supraviețuiesc- spune comentatorul – în Capitala noii puteri, sub spectrul foametei, frigului și războiului civil.” Unde se întâlnesc întâmplător pe la cozi ori în ambianța heteroclită, agitată și confuză a reuniunilor literare ale vremii. Atracția dintre ei e încă obscură și reticentă. Clar pentru el atunci era – cum mărturisește în memoriile sale, *Oameni și situații*, scrise în 1956 – ascendentul artistic al Marinei: „În acei ani ai primelor noastre îndrăzneli, numai doi oameni – Aseev și Țvetaieva – aveau un stil poetic matur, pe deplin format.” Acest „stil poetic” a fost catalizatorul relației lor afective care se adâncește, luându-se în serios, abia după stabilirea ei în Occident, prin schimbul de scrisori în care sentimentele se insinuează tot mai explicit odată cu acrimia, uneori fastidioasă, cu care își analizează reciproc scrierile, mărturisindu-și totodată devoțiunea comună pentru Rilke și plănuiind o întâlnire pentru a-l vizita. Aspirație neîmplinită. S-au mai revăzut târziu, în 1935, la Paris, când Boris participă ca oficial la un congres. Dar tensiunea afectivă dintre ei căzuse. Marina,

devenită susceptibilă și suspicioasă, neconcesivă cu ceilalți tot atât pe cât cu sine, are pentru el un ochi critic și îi reproșează în termeni patetici că nu se oprișe în Germania pentru a-și vizita mama pe care n-o văzuse de doisprezece ani. Aceeași intransigență a manifestat-o și față de Rilke, neputând înțelege cum de acesta nu acceptase nici un apropiat în preajma sa în clipele sfârșitului. Detaliu care i-a întărit impresia mai veche, dar evident falsă, că Rilke *n-a vrut* s-o întâlnească. „Decesul lui Rilke – spune comentatorul – a reprezentat pentru Țvetaieva un fel de prelungire concluzivă a neîntâlnirii lor. În locul impresiei că Rilke nu vrea s-o întâlnească, s-a impus evidența imposibilității fatale a întrevederii lor.” Ceea ce, încă pe când Rilke trăia, Marina i-o spunea și lui Boris: „Ce-am făcut noi doi împreună – în viață? [...] Ne-am fi dus la Rilke. Iar eu ți-aș spune că Rilke e supraaglomerat, că n-are nevoie de nimeni și de nimic, în special de o forță, care totdeauna te atrage, te distruge. Rilke e un pustnic [...] Da, da, în ciuda ardorii scrisorilor, a infailibilității auzului și a purității ascultării – eu nu-i sunt necesară, și nici tu nu-i ești.”

Intervine în aceste complicate ecuații sufletești și susceptibilitatea lui Boris, aflat atât de departe de Occidentul celorlalți doi, sub supravegherea stăpânirii bolșevice – un fel de gelozie greu reprimabilă. Sunt pe cât de pasionant pe atât de dificil de urmărit toate aceste mutații sufletești care atinseseră maxima intensitate în momentele sublimării impulsului erotic în expresia iubirii pure, exaltate, de un vibrant patetism, atins parcă de un straniu presentiment al neîmplinirii. Boris către Rilke: „Mare și mult iubite poet! Nu știi când s-ar termina această scrisoare și prin ce s-ar deosebi ea de viață, dacă le-aș da frâu liber sentimentelor mele de dragoste, admirație și recunoștință pe care le încerc, iată, de douăzeci de ani” (12.04.26); Boris către Marina: „Îți voi scrie despre tine, despre limita extremă, despre ceea ce-mi este cel mai scump: despre tine cea absolută, cea „obiectivă”. Și despre felul în care mi-am imaginat că te voi atinge” (8.05.26); Marina către Rilke: „De ce n-am venit la Dumneavoastră? Că doar sunteți ceea ce am mai scump pe lumea asta. Cât se poate de simplu. Și – pentru că nu mă cunoașteți. Dintr-o mândrie dureroasă,

dintr-un respect față de întâmplare (sau soartă, e tot una). Din lașitate poate, pentru a nu trebui să mă supun privirii Voastre străine – în pragul camerei Dumneavoastră [...] Pe Boris îl cunosc prea puțin și îl iubesc așa cum îi iubești pe cei nicidecum-văzuți (pe cei foști sau pe cei care vor veni: pe cei de după noi) sau pe cei niciodată-văzuți – niciodată foști [...] Primul poet al Rusiei el este. Acest lucru îl știu eu – și încă alți câțiva, ceilalți trebuie să aștepte ca el să moară” (9.05.26); Rainer către Marina pe zece mai 1926: „Pe același zece, astăzi, în acest azi etern al spiritului, astăzi, Marina, te-am primit eu pe tine în sufletul meu, în întreaga mea conștiință fremătând de tine, de venirea ta”; Marina către Boris: „Boris, Boris, cât de fericiți am fi fost noi amândoi – și la Moscova, și la Weimar, și la Praga, și pe lumea asta, și, în special, pe cealaltă, care deja se află în întregime în noi” (10.07.26); Și apoi, la două zile după moartea lui Rainer: „Vezi tu, Boris, toți trei, în viață, oricum n-ar fi ieșit nimic. Eu mă cunosc: n-aș fi putut să nu-i sărut mâinile, n-aș fi putut nici să le sărut – nici măcar de față cu tine, mai că nici de față cu mine. M-aș fi rupt, m-aș fi sfâșiat, m-aș fi crucificat. Pentru că, Boris, încă mai există lumea asta. Boris, Boris, cât de bine o cunosc pe cealaltă!”

Deviațiile afective care au survenit în acest triumphi al adorației mai ales după sfârșitul lui Rilke sunt greu de explicat. O tentativă remarcabilă prin subtilitatea ei a făcut dl S. Damian în articolul *Cei blânzi cu inima de piatră*, în revista „22” (nr. 857). Rămân totuși tainele inefabile din intimitatea unora dintre marile spirite ale veacului trecut. *Roman epistolar 1926* deschide o perspectivă nouă și tulburătoare asupra a trei destine aflate pe tărâmul labil dintre tragic și sublim, accentul stăruind în final pe tragic.

Rilke, vagant, solitar, interiorizat, moare conștient, ucis lent de leucemie pe 29 decembrie 1926. Marina și Boris se îndepărtează; întâlnirea fugitivă din 1935, de la Paris, nu mai poate restaura nimic. Dimpotrivă. Falia se adâncește. În iunie 1939, Marina face, asemenea altor compatrioți naivi, fatala greșeală de a reveni în patrie. După două luni, fiica Ariadna și soțul Serghei sunt arestați. În 1941, Serghei, fost ofițer alb-gardist, e executat. Marina rămâne singură cu fiul Mur, de

14 ani, trăind de pe o zi pe alta. Boris evită s-o întâlnească, iar ajutorul său sporadic e nesemnificativ. În iulie 1941, o găsim împreună cu Mur în convoaiele plumburii ale refugiului, în drum spre republica Autonomă Tătară (!). În 18 august debarcă la Elabuga, loc care, prin simpla sonoritate a numelui, te îndeamnă să te spânzuri. Ceea ce, după douăsprezece zile, Marina chiar face. Mai târziu, după eliberarea Ariadnei, Boris o ajută, prin intermediul unui cunoscut, să caute mormântul mamei.

Și tot Boris, în memoriile amintite, o va evoca peste ani: „Тветаieva a fost o femeie cu suflet activ de bărbat, hotărâtă, dornică de înfruntări, temerară. În viață, ca și în creație, ea tindea avid, aproape prădalnic, către ceea ce este definitiv și constituit, aspirație în care ne-a lăsat cu mult în urmă pe noi toți.” E adevărat. Dar constatarea sa de acum e de o detașare totală, în tonul unui referat pentru serviciile de cadre. Amintirile s-au cicatrizat.

Mais où sont les neiges d'antan?

EUROPA LOR, EUROPA NOASTRĂ...

Iuri Andruhovici, Andrzej Stasiuk, *Europa mea. Două eseuri despre așa-numita Europă Centrală*. Traducere și note de Constantin Geambașu. Cuvânt înainte de Cornel Ungureanu. Iași. Polirom [A Treia Europă], 2003.

Un foarte judicios articol, *Hotar și bazar*, subintitulat „Dilema graniței răsăritene a Europei”, a publicat recent Richard Wagner în „Frankfurter Rundschau”, reluat apoi și de al nostru „Observator cultural” (nr. 192). Tema e cât se poate de actuală, mai ales de când accesul Rusiei în NATO a devenit un subiect evadat din rezervațiile absurdului. Atâta doar că, așa cum demonstrează autorul, în privința apartenenței europene a Rusiei, europenii au considerabile rezerve determinate de niște incompatibilități. Una ar fi cea „de bază”, ca să zic așa, a diferențelor de mentalitate, perceptibile chiar în interiorul acelorași frontiere, darmită între spații vaste și profund deosebite prin obiceiuri și istorie. „Există până azi – scrie Richard Wagner – o diferență de mentalitate între Lemberg/Lvov și Kiev.” Așadar, chiar în interiorul Ucrainei. Firește că există. Și iată cum mărturisirea că la Gorizia se simte mai acasă decât la Craiova, cu care Livius Ciocârlie a indignat patrioții, se regăsește în alte ipostaze și contexte, pretutindeni în arealul central-european. Unde totul a stat în umbrele masive ale Germaniei și Rusiei. A stat. Pentru că acum, Germania, eminentă europeană, nu mai reprezintă nici măcar virtual un pericol, pe când Rusia continuă să rămână în mentalul colectiv central-european o amenințare constant impredictibilă, venită din *extra muros*. De ce? Pentru că, zice Richard Wagner, „Teritoriul rus [...] nu a constituit [...] niciodată în conștiința europenilor o parte a continentului lor.”

Realitate care s-a agravat și mai mult din cauza bolșevismului, Rusia fiind percepută acum „ca o veșnică rezervație a autoritarismului.” După cum, „din numeroase [alte] motive, Rusia nu poate deveni o parte a Europei.” În fine, ideea e că, dacă nu aparține Europei, Rusia nu aparține nici Asiei, ci e ea însăși o lume, o civilizație, un continent aparte. Au spus-o într-un fel sau altul, înaintea lui Richard Wagner, Kafka, undeva în jurnalul său, Eliade, Brandys, Kundera, în celebrul eseu *Tragedia Europei Centrale*, și atâția alții, chinuiți de asumarea destinului acestei părți de lume.

Au spus-o în anii din urmă și doi excepționali prozatori din penultima generație, născuți în 1960, unul ucrainean, celălalt polonez, Iuri Andruhovîci și Andrzej Stasiuk, în volumul *Europa mea*, apărut în colecția „A Treia Europă” a editurii Polirom. Un titlu comun, cât se poate de sugestiv pentru sentimentul copleșitor și determinant al celor două eseuri pe care le acoperă: *Revizuri central-răsăritene* și *Jurnal de bord*. Primul debutează cu mărturisirea abruptă a lui Andruhovîci, care se răsfrânge și asupra „jurnalului” lui Stasiuk: „Din copilărie mă atrag ruinele, acele urme deosebite, acele depuneri specifice ale existenței de odinioară.” De altfel, pe temeiul acestui „odinioară”, cele două texte intră în rezonanță, consună. Primul, cel al ucraineanului, e mai epic, înrudit sub aspect narativ cu *Sfârșitul unui roman de familie*, acea „biografie ficționalizată” a lui Nádas Péter. Celălalt, polonezul, e mai reflexiv, mai „eseistic”. Amândoi însă, cu egală pregnanță stilistică, independent unul de celălalt, caută cu o tragică febrilitate să-și definească identitatea. A lor și a spațiului lor natal. Motivul ruinelor, al încremenirii, sub perpetua amenințare a Rusiei, străbate reflecțiile amândurora. Pentru Andruhovîci, spațiul central-european este unul al unor „societați nefericite” pentru care istoria reprezintă un perpetuu subiect de meditație, fiindcă „prin ea se străduiesc să-și explice sieși și celorlalți propriile nefericiri, să-și legitimizeze insuccesele și neputința.” De aici și rolul decisiv al memoriei. Cu conștiința acută a veșniciei „dinaintea și dinapoia noastră”, nu credința și speranța, ci memoria și speranța te ajută să trăiești aici, tu însuși fiind „alcătuit din tristețe și teamă, din epitaful, din

cimitirele ruinate, din moștenirea ta central-europeană, din alcool și bravură, din barocul greoi și încurcat, din umorul negru [...]”

Destinul istoric al Europei Centrale este să-și ducă viața între nemți și ruși. Constatare (discutabilă totuși...) la care subscrie și Stasiuk. Pentru el însă, sursa de meditație n-o constituie istoria, ci geografia. Partitura sa pornește de la contemplarea hărții acestui spațiu, cu reflecții, în pagini antologice, asupra formei țărilor, a câmpiei, a centrului și marginilor, între nostalgie și utopie, asupra limitei evanescente dinspre răsărit, dincolo de care „de secole nu se schimbasese nimic [iar] lumea devenea din ce în ce mai plată, din lemn și paie.” Dintr-acolo vine și „resemnarea răsăriteană” care, împreună cu „scepticismul occidental”, alcătuiește singurătatea Europei Centrale. Ca și Kundera, care constată că Imperiul Habsburgic „în ciuda soluțiilor sale inadecvate, era de neînlocuit”, Stasiuk vede în acesta un rău mai mic decât tot ce a urmat: „Plictiseala și descompunerea Kakaniei, pe care le descriu scriitorii, constituie în mare parte un produs al minții lor. În afară de asta nu le ajunge imaginația pentru a născoci ceva mai rău. Realitatea în acest domeniu avea să depășească peste puțin timp strădaniile lor.” Afirmății de necontrazis, care facilitează înțelegerea deferenței conținută în următoarea reflecție ce-l vizează pe drăguțul de Împărat și, de aici, acceptarea, pe temeiul unei experiențe comune, a concluziei lui Stasiuk: „Abia în perspectiva actuală se văd măreția lui [a Împăratului], eroismul lui de operetă, infantil și neputincios. Abia din perspectiva tuturor acestor ani nebuni se înțelege că evoluția stângace, înceată și plină de erori e totdeauna mai bună decât revoluția.”

Amândoi acești prozatori sunt slavi, din marginea răsăriteană a Mitteleuropei și (presupun) catolici. Îi unește aceeași aversiune față de imperialismul rusesc și fac alergie la sintagma „sufletul slav”, prin care Rusia aspiră insidios să-și subsumeze toată suflarea slavă. Atașamentul lor la mozaicata, inconfundabilă în unicitatea ei, spiritualitate central-europeană, dovedește încă o dată că Europa Centrală nu este doar o „reverie” a lui Cornel Ungureanu (care, de altfel, prefațează cartea), așa cum gândește unul dintre academicii

---

noștri fruntași. Și totuși, autorii acestei memorabile cărți nu sunt niște fervenți filooccidentali. Deși, între Germania și Rusia aflându-se, Andruhovîci se bucură la un moment dat că există și America. Dar orașele occidentale, dominate tot mai autoritar de sticlă, oțel și aluminiu, nu le spun nimic, după cum și Moscova, aflată dincolo de nesfârșitele întinderi cu alcătuiți de paie și lut, e prea departe pentru a dobândi vreo culoare umanizantă. Spre deosebire de orașele din imediata și familiara apropiere, care își au fiecare culoarea lor personalizantă și inconfundabilă. *Europa mea* este o certificare, cu o eclatantă virtuozitate literară, a existenței unui spațiu pluricultural și pluriethnic, care, pentru o considerabilă parte a europenilor, reprezintă, obiectiv și afectiv, „toposul matricial”. Și căruia, vrem, nu vrem, noi înșine îi aparținem. Europa lui Iuri Andruhovîci și Andrzej Stasiuk este neîndoiește și Europa noastră.

III

RIDICAREA CORTINEI

In primele luni din 1990 și, de altfel, încă mult timp după aceea, ne-a copleșit un noian de experiențe insolite, care mai de care, unele euforizante, altele terifiante. Dar cea mai eclatantă și mai fertilă a fost pentru mine întâia ieșire în Occident. Invitația ne-a parvenit prin filieră timișoreană și, după câte știu, datorz această șansă mai tânărului meu coleg Vasile Popovici. Pretextul l-a constituit participarea la Congresul Federației Deputaților Socialiști și Republicanii care se desfășura la Strasbourg în 18 și 19 mai. Delegația era formată din trei timișoreni și trei deveni, iar toate cheltuielile erau suportate de amfitrionii francezi. Deși nu la cotele din Decembrie '89, România se afla încă în grațiile „surorii mai mari”. Aveam să constatăm asta și acolo, din extraordinara ospitalitate care ne-a însoțit tot timpul. A venit să ne ia, cu un microbuz Citroën de 9 locuri, Alain Kauff, șef de cabinet al viceprimarului din Strasbourg. Un ochelarișt înalt, delicat, tipul intelectualului interiorizat, discret, poate chiar puțin timid, dar de o indiscutabilă eficiență. Cum drumul de peste 1500 de km urma să fie parcurs non stop, îl însoțeau doi șoferi. Conduceau astfel toți trei, schimbându-se din patru în patru ore. Șoferi, vorba vine. Cei doi, și ei tineri, mai tineri decât Alain, erau de fapt studenți, unul muzicolog, celălalt istoric. Se asociaseră cu acest prilej pentru a vedea lumea și a face un ban. Aveau o alură sportivă, erau cultivați, plini de viață, de bun simț și de spirit și, împreună cu Alain, au reprezentat pentru mine primul contact memorabil cu umanitatea franceză. Grație lor, în micul Citroën s-a instaurat din primul ceas o atmosferă de caldă camaraderie a cărei nostalgie îmi stăruie în suflet și acum.

Am plecat din Deva în 15 mai, în zori, la 5. La 7,30 eram la Timișoara, unde am zăbovit două ore, până s-au adunat și îmbarcat și timișorenii. Ne aflam cu toții într-o dispoziție strălucită, pe măsura zilei senine, plină de miresele matinale ale unei primăveri glorioase. Până la Nădlac – se putea altfel? – n-am făcut decât să discutăm politică. A discuta politică pe vremea aceea însemna aproape obligatoriu a te plasa în cheie polemică. Era imposibil ca doi conlocutori – d-apoi șase! – să cadă de acord în aprecierea tuturor evenimentelor și personajelor aduse de val în prim-plan. Colocviul nostru a dobândit și el accentele polemice de neocolit, dar, grație poate zilei radioase, s-a păstrat în limitele unei autentice cordialități, copios pigmentat de umor, dat total lipsit de umoare. Francezii ne urmăreau oarecum de pe tușă, amuzați, cerându-ne din când în când lămuriri, dându-și uneori cu părerea de o parte sau alta. De altfel, politica ne-a reținut interesul doar până în momentul în care ne-am angajat în traversarea propriu-zisă a Europei. Am uitat de ea de îndată ce noile realități, contrastând violent cu ceea ce lăsam în urmă, ne-au supus cu o intensitate neprevăzută acelei experiențe insolite, extraordinare și puțin năucitoare pe care Alvin Toffler o numea „șocul cultural”. Totul, până la cele mai mici detalii, ne solicita: constatam, comentam și comparam. Simțeam printre noi, insinuată tutelar, umbra generoasă și candidă a Goleșcului. Comparația ne era deocamdată singurul instrument de lucru. N-o căutam, ea ni se impunea de la sine, n-aveam încotro, ne sărea în ochi, ne obliga s-o folosim și, în ce mă privește, mă transpunea într-o stare de spirit oximoronică, amestec bizar de entuziasm pentru ceea ce vedeam și de apăsătoare amărăciune pentru ce știam că lăsasem acasă.

Formalitățile de frontieră au fost minime. Vameșii nici nu s-au arătat, mirosind probabil că eram negustori de piei de cloșcă. Își au ei senzorii lor specializați în detectarea clienților grași. Grănicierii, și ai noștri, și ai ungarilor, tineri, curăței, veseli, aveau în schimb, pe atunci, sămânță de vorbă. Dar noi nu prea aveam timp. Scăpați de „filtre”, ne-am avântat de-a curmezișul pusteii nesfârșite, inundată de soare și verdeață proaspătă. Așezări ordonate, curate, cu „ulițe”

largi, cu mușcate în ferestre și glicine pe garduri. Cârduri de sute de găște punctează cu albul lor imaculat verdele gras al islazurilor. Nimic deosebit în fond – poate doar mai multă curățenie ori, în plus un accent de pedanterie în spiritul gospodăresc – față de satele pusteii bănățene, cele ale inubliabilelor mele vacanțe de la Sâlha, Boldur, Vălcani, Periam. Aveam senzația că străbat locuri cunoscute dintr-o altă existență, priveliștile îmi erau familiare, mă simțeam acasă și asta îmi întreținea starea euforică. Ea a sporit odată cu trecerea în goană prin Szeged și Kecskemét. În goană, dar suficient totuși să regăsesc, să recunosc locurile comune ale arhitecturii central-europene sau imperiale, ca într-o Timișoară unde un gigant ludic s-ar fi amuzat permutând puțin configurația străzilor și amplasamentul clădirilor, atât cât să te rățești, dar fără să te simți străin. Impresie fatalmente superficială dar pregnantă de seninătate, civilizație și calm, de viață așezată. Demnă de toată admirația găseam și șoseaua, de pe atunci încă puțin cam îngustă pentru traficul intens: puteam ține paharul de cafea în palmă fără să se verse un strop. Spre regretul meu, am depășit Budapesta aproape tangențial, printr-un peisaj de cartiere industriale aglomerate și aparent haotice, iar în mulțimea vehiculelor de pe pod abia am apucat să întrezăresc Dunărea scăpărând în soare. Imediat după-amiază ne oprim la Győr pentru masă și tragem la un mic restaurant particular de pe o stradă laterală, umbroasă și plină de tihnă provincială, cunoscut de Alain din alte drumuri. Vreo patru mese așternute curat, sub niște copaci bătrâni. O doamnă amabilă, probabil patroana, ne aduce o listă de bucate și băuturi, prezentată în coperte cu litere aurite, ca la casele mari. Vreo șase, șapte feluri, dintre care nu lipsește, bineînțeles, gulașul. Greu de ales, totul e tentant. În cele din urmă poftesc un șnițel vienez în amintirea vremurilor fericite ale copilăriei, când carnea de vițel și carnea în general nu era o himeră. Mi s-a adus, pe un platou, un șnițel ciclopic, înconjurat cu vădite intenții estetice de o profuziune de garnituri. Băuturile, diverse, sunt chiar reci, paharele aburite, pachetul de țigări solicitat este servit pe farfurioară. Suntem tot timpul vegheați cu discreție să nu ne lipsească ceva. La plecare, femeia ne mulțumește că am ales localul ei și ne invită ca,

la întoarcere, să poposim tot acolo. Cum s-ar zice, începeam să mă lămuresc cam ce înseamnă un întreprinzător privat care-și cunoaște interesul, știind în același timp să-și respecte semenul. Nu că n-aș fi știut, căci apucasem și eu în Timișoara copilăriei mele asemenea localuri – mai ales cofetării îmi amintesc, Machat, Potichen, Arlat, dar, iată, și restaurantul Schnurr, bunăoară, unde ieșeam uneori să cinăm – localuri, zic, intime, liniștite, fără mitocani și bețivani, unde fiecare client se simțea oaspete de onoare. Privind acum retrospectiv momentul prânzului de la Györ, emoția și entuziasmul meu cam puerile nu mi se par nejustificate. Nu e puțin lucru ca, după mai bine de patruzeci de ani, să te simți iar, vorba lui Slavici, om în lumea lui Dumnezeu, redescoperind acel climat de civilitate care, acasă la tine, abia se străduia iar din goluri a se naște.

Din Austria intrăm pe *Autobahn*. Ce mă izbește de cum depășim frontiera (unde nimeni nu ne oprește!) este desăvârșita ordine și curățenie. Curat era și în Ungaria dar – cum să zic? – acolo era o curățenie firească, nu-ți sărea în ochi, pe când aici e oarecum maniacală, mai ales pentru unii ca noi, supraviețuitori sub imperiul mentalității atotnivelatoare a lui „merge și așa”. Localitățile, oricât de mici, sunt decupate din reclamele turistice. Neverosimile, vreau să zic. Casele în culori pastelate arată de parcă ar fi fost zugrăvite în ajun. Ogoarele, fără fir de buruiună, lucrute cu rigla și echerul. Caut, dar nu văd nicăieri măcar vreo palmă de pământ nelucrat. Pe înserat, poposim pentru cină într-o parcare dintr-o pădure. Cercetez cu insistență locul dar nu văd nici o hârtie, nici o pungă de plastic, nici un gunoi. Mesele și băncile fără fir de praf nu poartă scrijelat numele nici unui idiot. Grupul sanitar, imposibil de localizat după miros, are instalațiile automatizate, din inox, în perfectă stare de funcționare iar gresia de pe jos e imaculată. Nici o îndoială: ne aflăm în inima Europei. Ne-am întins în devălmășie merindea pe masa lungă și ne ospătăm într-o veselie. Între două îmbrăcături, inspir adânc mireasma crudă a pădurii în înserare. Trăiesc – și de bună seamă, nu numai eu – o stare de beatitudine drastic și abrupt temperată în clipa când, în spatele microbuzului nostru, opresc două Mercedesuri cam fanate

din care se revarsă o întregă șatră țigănească. De nu vedeam cu proprii ochi, n-aș fi crezut niciodată că două mașini pot cuprinde o asemenea viermuială. Într-o clipă suntem înconjurați, înghesuiți, hărțuiți, implorați, trași de haine într-o putoare și un vacarm infernale. Sunt de-ai noștri, ne abordează cu o balcanică familiaritate și în dulcea limbă românească îmbogățită cu inflexiunile specifice etniei, nici o primejdie, așadar, să ne uităm patria. Șansa noastră este că, în momentul desantului, suntem pe terminate cu cina. Cum Alain ne asigură că nu vom mai avea nevoie de provizii, abandonăm totul și ne imbarcăm în grabă. O vreme după ce o luăm din loc, acea năprasnică senzație olfactivă ne urmărește încă...

Înainte de a se întuneca, aproape de Salzburg, apucăm să vedem în dreapta, într-o vale împădurită, abația Melk. Tare mi-ar fi plăcut să pot face măcar câțiva pași pe urmele lui Adso și ale fratelui Guglielmo, dar nu e chip, programul nostru e inflexibil. Văd din goană turnuri masive, ziduri sure și-i percep intuitiv aerul grandios și auster de citadelă a credinței. Îi sunt recunoscător lui Alain că ne-a atras atenția asupra locului, altfel nu mă alegeam nici cu atât.

Intrați în Germania pe la 11, o străbătem noaptea. Gonim cam cu 110-130 km pe oră dar pe banda din stânga ne depășesc mereu bolizi abia întrezăriți care ne dau senzația că ne târâm. Autostrada cu semnalizările ei meticuloase și luminescente, oferă prin ea însăși un spectacol insolit pe care-l gust din plin. Pe la 2,30 depășim Münchenul și peste vreun alt ceas lăsăm în stânga aeroportul din Stuttgart care sparge noaptea cu explozia sa feerică de lumini multicolore. Străbătem Pădurea Neagră și în zori traversăm Rhinul peste care plutesc fuioare de ceață. Apele-i sunt de un verde întunecat, enigmatice.

De pe pod intrăm direct în punctul de frontieră, dincolo de care începe, de fapt, Strasbourgul. Se cheamă că suntem în Franța. E ora 5. De la Deva până aici, am făcut exact 24 de ore.

În ciuda nopții în care, solicitați mereu de priveliști, am ațipit doar cu intermitențe, în reprize de câte 10-15 minute, ne simțim proaspeți, odihniți și gata de a ne continua aventura. Este, de fapt, o stare de surescitare născută din conștiința că am ajuns și din frisonul

pe care ți-l dă necunoscutul. Alain ne sesizează disponibilitatea și ne întrebă dacă nu ne-ar surâde să facem chiar acum un tur al orașului. Un avantaj deloc neglijabil ar fi acela că, la ceas atât de matinal, Strasbourgul doarme încă, iar noi am putea circula în voie, fără perspectiva vreunui ambuteiaj. Acceptăm entuziaști și astfel începe un periplu ce pare desprins dintr-o povestire fantastică. Impresia de irealitate ne-o dă senzația paradoxală că străbaterăm un oraș vrăjit, încremenit, cu străzi absolut pustii și totuși extraordinar de vii și de personalizate. Valea Rhinului își trimite cețurile până aici în chipul unor diafane pâcle argintii. Ele filtrează revărsarea portocalie a lampadarelor stradale și intră în combinație cu aceea de o infinită diversitate a vitrinelor și reclamelor, producând efecte ușor halucinante, cum n-ar putea imagina decât un subtil maestru de lumini. Asistăm, de fapt, la un feeric spectacol de lumină. Singurul sunet este sforăitul discret al motorului nostru. Înaintăm foarte încet, ca să putem contempla totul în voie, mișcare stranie, fantomatică, printre șiruri de vitrine strălucitoare care la ceasul acesta își etalează belșugul numai tăcerii. La un moment dat se pare că traversăm o zonă marginală. Peisajul devine mai auster, cenușiu, impresia de pustiu e acum, fără feeria vitrinelor, copleșitoare. Niște hale imense, urâte, chiar puțin sinistre. Aici, zice Alain, va începe poimâine congresul. Aici?! Întrebare nerostită din politețe, dar pe care sunt convins că și-a pus-o fiecare dintre noi. Contrariați, uluiți, poate dezamăgiți. Cum naiba să organizezi un asemenea congres în hardughiile astea dezolante? Cu nedumerirea aceasta refulată, am revenit din nou spre centru unde și vedem prima mișcare: se deschide o franzelărie. Mașina care adusese marfa tocmai pleacă. Oprim și Alain ne invită să intrăm. Totul e aici auriu, scăldat în lumină și împovărat de miresme paradisiace. De la mărunți covrigi până la inegalabilele, naționalele *baguettes*, cel puțin zece sortimente de „panificație” proaspete. Alain ne oferă câte o „baghetă” și pornim mai departe ronțâind pâinișoara asta prelungă, cu coajă crocantă și miez pufos, imponderabil. Dincolo de delicia gustative, îmi place să deslușesc în gestul lui frumusețea unei semnificații simbolice: a face primii pași într-o țară, împărtășindu-te din pâinea ei.

La ora șase luminile stradale se sting brusc și fantasmaticul decor dobândește dintr-o dată nuanțe mov. Greu de spus când era mai frumos. Dăm ocol agale Pieții Kléber din mijlocul căreia ne privește hieratic bronzul generalului titular. Întregul oraș are, de altfel, un hieratism aristocratic și totuși tandru. Pe măsură ce înaintăm, străzile i se animă și încep treptat să-i disting personalitatea. Dar ce dă personalitatea unui oraș? Cred că în primul rând respectul față de propriile tradiții. Nimeni nu se jenează aici, bunăoară, de vechile nume ale străzilor și nu s-a gândit să le schimbe cu nume de flori ori de false și episodice personaje. Ele se cheamă ca acum 600 de ani, strada Morilor, Aurarilor, Dantelăreselor, Evreilor, Fraților, Târgului de Pește, Piața Purceilor de Lapte. Și asta în plin centru contemporan al orașului care a devenit capitala Europei. Nimănui nu i-a dat prin minte să modernizeze demolând, ci, dimpotrivă, cultivând cu religiozitate stilurile de o fermecătoare diversitate, de la cel medieval alsacian din cartierul-unicat La Petite France, până la cel desprins din literatura SF al Palatului Europei. Cu religiozitate, dar și cu rafinată știință a funcționalității și armonizării.

La șapte ne oprim pe neașteptate și Alain ne invită să coborâm. O facem puțin mirați pentru că în jur nu se vede nici un „obiectiv” deosebit. Bănuim o nouă surpriză de-a lui. Ne aflăm evident într-un cartier rezidențial, pe strada Dietterlin, liniștită, curată, pustie, în fața unei vile familiale albe, în spatele căreia se zărește și oarece grădină. Misterul descinderii se lămurește pe dată: suntem invitați să luăm micul dejun în familia lui Alain. Ne întâmpină chiar părinții lui, doamna și domnul Kauff – nume specific alsacian, unde onomastica și toponimia sunt predominant germane, dar rostite cu fonetism francez – pereche de o rară distincție, de care mă simt atașat spontan, din clipa străngerii de mână. El, aveam să aflu, a fost funcționar municipal, nou prilej de intempestivă comparație între ceea ce înseamnă prestață socială și *standingul* unui astfel de angajat „acolo” și cum arată ele aici la noi, după patru decenii de comunism. Alta fusese situația, desigur, și aici, înainte de război, când, într-un oraș ca Timișoara, străzi întregi, ca bulevardul Carmen Sylva, Loga, Petre Carp și atâtea altele erau,

asemenea acestei Dietterlin, pline de vile familiale aparținând nu cine știe căror magnați, ci clasei de mijloc, funcționari municipali, liberi profesioniști și mici întreprinzători spulberați apoi cu toții de „dictatura proletară”. Și nu mă pot împiedica să constat, acum când scriu, la 11 ani de la căderea comunismului, că toți proprietarii sunt morți, urmașii lor nu se simt nici ei prea bine, iar „etnia romă” cumpără casele, chiar străzi întregi. Toate astea pentru că legile proprietății – povești cu cocoșul roșu – au fost perfid concepute și îndelung priticocite tocmai în ideea ca punerea lor în practică să afle cât mai puțini supraviețuitori dintre moștenitorii legitimi. Cât despre noua clasă care se înfiripă, se anunță atât de incultă, vulgară și rapace, încât simt o subtilă bucurie la gândul că nu voi mai apuca să o văd la apogeul împlinirii sale.

Ne așezăm în jurul mesei și conversația se leagă firesc ca între vechi cunoștințe. Vedem pentru prima dată un cuptor cu microunde. Și masa se umple cu felurimi de brânzeturi, gemuri, *croissant*-uri fragede, ceai, cafea, lapte, arome irezistibile pe un fond de cuceritoare cordialitate dinspre admirabili amfitrioni. Nu ne-am mai da duși, dar tot Alain dă semnalul de plecare cu promisiunea de a ne readuce seara la cină.

Următorul popas, la hotel, să ne instalăm tabăra, „baza”, să ne refrișăm, să ne schimbăm. Dar nu în oraș, pentru că aici hotelurile sunt și prea scumpe și prea aglomerate, tocmai acum desfășurându-se sesiunea Parlamentului European, ci într-un sat, la câțiva kilometri. Satul – vorbă să fie! – la care ajungem într-un sfert de oră se cheamă Heiligenstein și se află în plină zonă viticolă, așezare de viticultori, pe *la route du vin*, între Obernei și Barr. Drumul asfaltat șerpuieste printre casele sale cochete, luminoase, pline de flori, ale căror curți vorbesc de la sine despre spiritul gospodăresc al localnicilor. La hotel, pe numele lui *Relais de Klevenner*, parter și etaj, ne întâmpină însăși patroana, madame Meckert, țărancă zdravănă, cu oase mari, învățată cu greul, jovială și vorbăreată foc. Genul de la care te aștepți în orice clipă să te bată cordial și protector pe spinare. Cât se bucură ea să aibă oaspeți români! Câte a auzit ea despre noi, ce chestie grozavă am făcut noi în decembrie! Dar rămăsese evident la informațiile de

atunci, nu se mai ținuse la curent cu evoluția, sau mai corect zis, cu involuția Revoluției române, ceea ce explică, cred, entuziasmul ei puțin cam excesiv. Zilnic, în fiecare dimineață, ne veghea și ea cu discreție și devotament, ca și patroana de la Győr, micul dejun în sala intimă de la parter, luminoasă și aseptică, plină de aromele cafelei și ale cornurilor proaspete. Dovada indubitabilă a simpatiei sale ne-a făcut-o într-o asemenea dimineață, când, în așteptarea sosirii lui Alain cu microbuzul lui, ne-a invitat să-i vizităm „exploatația”. Gest, după câte am auzit și citit, care nu prea intră în obiceiurile francezilor. Dar iată că și ea, ca și Alain, a contrazis această informație care s-ar putea să fie, la urma urmelor, una dintre prejudecățile acelea care se alipesc de buna reputație a popoarelor precum algele de carena marilor corăbii. În imediata vecinătate a hotelului se află casa familială a acestor țărani întreprinzători, fermieri, viticultori. Curtea cu garajele pentru mașină, furgonetă, diverse mașini agricole, tractorul cel mare, familiar, dar și cel mic, cunoscut doar din revistele străine frumos colorate, zvelt, delicat, ca o jucărie, special pentru vie. Iar dincolo de curte, chiar via, perfect aliniată, în rânduri strânse, cât vedeam cu ochii, pierzându-se în valea ce coboară domol. Apoi încăperea, de fapt, o mică hală, cu sticlele și aparatura de îmbuteliat, topurile de etichete elegante, cu numele „Casei Meckert”, comandate la o tipografie din Strasbourg, și dopurile de plută adevărată, importate din Portugalia. Și beciul adânc, răcoros, uscat, cu varii recipiente cu doage, de la butoaie la buduroaie, toate cu meticuloase, caligrafice inscripții ale soiului și anului. Dar suprema dovadă a prețuirii sale, madame M. ne-a dat-o când ne-a poftit chiar în locuința familiei spre a ne arăta ce? Nu mobilă, nu covoare, nu cine știe ce amenajări sofisticate – nici nu ar fi fost nimic neobișnuit de văzut aici și nici ea nu părea să aibă vanitatea deșartă a exhibării interiorului – ci rodul preocupării sau pasiunii sale hibernale, din zilele când lucrul e mai puțin și timpul mai lung, voia să ni-l arate, opera ei altfel zis. Căci *hobby*-ul doamnei M., să vezi și să nu crezi, e pictura. Îi răsplătim, așadar, simpatia, spre îmbujorata ei satisfacție, cu o unanimă admirație exclamativă, oprindu-ne conștiincioși în fața tablourilor ce împodobesc casa, dar

care – peisaje și flori – vai, se află pe hotarul dintre pictura naivă și kitsch. Hotar care, mărturisesc rușinat, a fost și va rămâne pentru mine mereu disparent.

În prima zi, după ce ne-am instalat în camerele ireproșabile, Alain a ținut ca întâi de toate, să satisfacă dorința arzătoare a primarului nostru de a vizita stația de epurare a apelor reziduale. Era fixul domnului primar. I-am însoțit, zicându-mi că, până la urmă, putea fi interesant. Și chiar a fost. Am ieșit din oraș și am alergat o vreme scurtă pe o șosea splendidă, având în dreapta un braț canalizat al Rhinului, cu ape limpezi, verzui, mărunț încrețite în bătaia vântului primăvărat, iar la stânga o pădure bătrână de foioase. Imediat după terminarea pădurii, un complex de clădiri, înconjurat de gazon și partere de flori. Pare o reședință prezidențială sau un sanatoriu de lux. Dar nu, e chiar ceea ce căutăm. La poartă, interfon. Alain ne anunță. Suntem așteptați? Da, suntem așteptați. Poarta alunecă tăcută. Ne oprim în fața a ceea ce ar fi pavilionul central. În prag ne așteaptă mai marele locului, un domn surâzător, costum, cravată. Prezentări, schimb de politețuri. În centrul holului circular, scăldat în soare, un havuz din care țâșnește un larg evantai de apă cristalină ale cărei reflexe mișcătoare umplu tavanul și pereții. Aceasta, zice bosul, e apa reziduală, așa cum se înfățișează la capătul procesului de epurare. Noi, *bouche bée*. Nici nu le mai trebuie altă carte de vizită. De aici urcăm o elegantă scară în spirală care ne scoate într-o sală vastă cu un perete semicircular ocupat în întregime de un tablou de comandă. Pe tot întinsul lui clipesc leduri colorate și vibrează indicatoare pe cadrane luminescente. La pupitrele lor din mijlocul sălii, pline și ele de becuțe și butoane, doi tineri, un băiat și o fată, în salopete albastre, supraveghează tăcuți, aproape hieratici, labirinticul tablou din fața lor. Nu par deloc tulburați de apariția grupului nostru, ca și când nu ne-ar vedea, și doar când intrăm răspund bonjurului nostru cu o ușoară înclinare a capului, însoțită de giocondice surâsuri. Amfitrionul începe să explice procesul tehnologic, pornind cu sistemă, pe flux, din extrema stânga a întinsului tablou pulsatil. Până în extrema dreaptă e cale lungă și rămuroasă iar eu nu pricep mare

lucru. De fapt, el se adresează cu precădere domnului primar, ceea ce, de la o vreme, mă îndreptățește să mă consider absolvit de a-l urmări cu conștiinciozitate. Prefer să contemp lu furtiv conștiinciozitatea celor doi tineri frumoși, serioși, care par a oficia un ritual enigmatic. Și când te gândești că ei procesează, de fapt, toată ordura infernală a unui oraș de vreo jumătate de milion de oameni. Prin ferestrele largi, sala e inundată de toată lumina primăverii de afară. Palmierii de interior o îmbogățesc cu nuanțe verzui, de acvariu. În zilele ploioase, toamna, iarna, cu numeroasele surse de lumină îngropate în tavan, cu atâtea leduri și cadrane luminescente, impresia de acvariu trebuie să fie și mai puternică. Dar tot cald și plăcut. Încerc să-mi imaginez viața acestor doi tineri „operatori” după ce ies ei din tură, dar nu reușesc. Așa cum îi văd aici, nu par a ieși niciodată din tură, sunt ireversibil asimilați în decor, parte organică a lui, nu pot fi imaginați în alt loc, în altă ipostază. Aparțin viitorului. Unui viitor devenit pentru generația mea de pe acum inaccesibil. Doi navigatori pe o navă intergalactică. Perechea primordială pornită să întemeieze o altă lume. Mai nobilă, mai leală, purificată de rahatul milenar al celei din care s-a desprins. Altfel, ce rost ar avea un asemenea drum? La plecare, *au revoir*-ului nostru i se răspunde cu aceeași tăcută, surâzătoare înclinare a capului. Doar că de data asta, fata ne face și un semn amical, înălțându-și mâna delicată ca într-o binecuvântare ce-mi amintește de *Annunziata* lui Antonello da Messina, una dintre statornicele mele iubiri. Coborâm, ieșim din clădirea centrală și pătrundem într-un loc căruia nu știu cum să-i zic. Căci sală nu e, hală nu e, nu e nici hangar, ci un fel de instalație, da, acesta e cuvântul, o instalație ciclopică, puțin terifiantă, numai fierărie sură, grinzi, stâlpi, țevi contorsionate, escalatoare, benzi rulante, filtre, site, centrifuge, totul în mișcare, în rotație, în curgere, în trepidație și totul pustiu, nici un om, ba chiar nici o gălăgie, doar un zgomot de fond, ca un vuiet îndepărtat de ape. Aici e aici, aici se petrece ceea ce trebuie să se petreacă supravegheat de cei tineri în salopete albastre din sala aceea plină de lumină. Am făcut pasul de acolo încoace pregătindu-mă să înfrunt duhoarea pestilentă pe care trebuia s-o degaje un asemenea loc. Dar cum lipsește zgomotul,

așa lipsește și duhoarea. Nu ne însoțește decât un miros nici plăcut, nici neplăcut, ci mai curând indefinibil, straniu, ce-ți poate evoca deopotrivă păduri întomnate sau poduri cu păianjeni și vechituri. Efectul deodorantelor care-și au locul lor esențial, ecologic în tot acest proces, ni se spune. Dincolo de acest loc al purificării radicale, de unde apa își urmează cursul nevăzut, se întinde bateria bazinelor – nu mai știu câte – circulare, cunoscute astea și de pe la noi, de prin margini de orașe, cu apele lor încremenite, vitroase, misterioase, care-mi iscă și de data asta o reacție retractilă și-mi amintesc de un vers sau o replică – din cine oare? – „feriți-vă de apele ce dorm”. Din fericire, nici primarul nostru nu ține să mai mergem până acolo, așa că ne încheiem periplul întorcându-ne prin exterior, pe alei așternute cu pietriș fin, alb, printre peluze cu felurimi de flori. Cei doi tineri din sala de comandă sunt singurii lucrători „operaționali” (cum altfel să le zic?) pe care i-am văzut aici. Văd în schimb aspersoare, mașini de tuns iarba, un tractoraș mignon cu remorcă așijderi și trei grădinari în salopete roșii care îngrijesc tot acest veritabil parc. La plecare, primim fiecare ca suvenir o lucrare, ceva între revistă și album de artă, tipărită pe hârtie *kunstdruck*, cu fotografii și scheme color cuprinzând tot ce trebuie știut nu numai despre această stație de epurare ci și despre orașul în slujba căruia se află.

Vizita a durat de la 10 la 12. Până la prânz, hoinărim prin La Petite France și prin centru, pe străzile magazinelor scumpe, cu vitrine mirobolante. Catedrala nu poate fi fușerită, rămâne pe a doua zi. Pe străzile strâmte ce duc spre ea, ne rețin totuși buchiniștii. Ispitele bibliofile multe, dar bani ioc. Toate astea, un prim prilej de a-mi face o idee cu efecte buimăcitoare – după deceniul nostru de mizerie absolută – despre ceea ce va să zică varietatea și abundența negoțului capitalist. Culmea acestei revelații aveam s-o ating însă la prânz, când am fost duși să luăm masa la restaurantul cu autoservire al supermarketului „Mammoth”. Curat mamut! Strașnică probă dilematică alegerea între zeci de feluri de bucate, toate cu aspect seducător, dar majoritatea imprevizibile ca gust și efect asupra stomacului meu cel senzitiv. Ce-i sigur e sigur, îmi zic, și mă

resemnez la lucruri familiare: grătar cu salată de orez și coca. După masă, preț de vreo două ceasuri, hălăduim gură-cască prin magazinul fără sfârșit. Am și renunțat de la o vreme a-i afla sfârșitul. Când ieșim, suntem cu toții puțin aiuriți. Alain ne readuce la hotel să ne schimbăm și apoi să ne întoarcem la cina în familie. Renunț. Simt că, după noaptea nedormită și o zi atât de solicitantă, dacă nu mă culc la o oră rezonabilă, a doua zi voi cădea în ghearele migrenei. Mă cunosc prea bine. Alain e înțeleghător și mă lasă în grija doamnei Meckert, iar doamna M. mă invită să cobor la cină la ora opt, la masa pe care mi-o va rezerva pe terasă. A fost și acesta, momentul cinei mele solitare, un moment de neuitat. La opt mă înfățișez. Madame M. îmi recomandă călduros un *coq au vin*. O dezamăgesc. În primul rând pentru că pasărea nu e tocmai pasiunea mea gastronomică și mai apoi fiindcă, după șnițelul de la Győr și grătarul de la „Mammouth”, mă tem să nu mă trezesc cu un cocoș întreg pe masă. Bine, în cazul acesta îmi va servi ceva de care n-aveam de ce să nu fiu mulțumit. Și într-adevăr mi-a adus ceva nemaipomenit de apetisant și de gustos, care mi-a amintit de vorba prietenului Marcel Petrișor, când a cinat odată la noi: „Atâta-i de bun de nu știi că ce-i!” Mici bucați de carne care se topeau în gură, un fel de tocană cu un sos de usturoi și alte mirodenii și cu garnitură de mazăre și ciuperci. A doua dezamăgire i-am provocat-o doamnei M. când am refuzat vinul, preferând oranjada. O masă fără vin în Franța e o aberație. Dar să bei oranjadă după o asemenea cină e o blasfemie. Doamna M. n-a spus-o, însă mă tem că am scăzut considerabil în ochii ei. Dar nu asta a fost important. Frumusețea acelei seri a stat în farmecul peisajului și al atmosferei. De la masa mea aveam o vedere panoramică asupra dealurilor ale căror culmi domoale acoperite cu șirurile perfect aliniată ale viilor coborau pierzându-se în câmpie. Înserarea iscuse diafane cețuri de prin văi iar depărtările își schimbau culoarea de la o clipă la alta, ca într-un decor de operă, de la albastru înspre portocaliu și mov. Cum, din fericire, restaurantul doamnei M. nu avea muzică, nici măcar tonomat, liniștea locului era atât de vastă pe fundalul unor mărunte sunete domestice, un clinchet de tacâm, o mașină ce oprea în parcare de jos, încât era imposibil să nu simți adierea unei păci metafizice, a

armoniei universale, altfel de neatins. Treptat se ocupau și celelalte mese, veneau de obicei perechi, de toate vârstele. Se sfârșea o zi obișnuită de lucru, dar toată lumea era îmbrăcată îngrijit, nu elegant, dar decent, curat și cu gust, și toți păreau să se cunoască, se salutau, se interpelau amical. Eram o figură nouă acolo, am observat expresia lor de ușoară surpriză când mă descopereau, pentru ca apoi, trecând prin fața mesei mele, să mă salute surâzători, cu o înclinare a capului, ca pe unul de-al lor. Mă aflam evident într-o comunitate cu o marcată cultură civic-comunitară, unde, în ciuda alurii lor citadine, oamenii obișnuiau încă să se salute. M-am retras când s-au aprins luminile și peisajul a devenit invizibil. M-a trezit târziu după miezul nopții întoarcerea colegului meu de cameră, primarul. L-am întrebat cum a fost cina în familie. Era încântat de atmosfera de profundă cordialitate. Singurul lucru care l-a contrariat a fost obiceiul francezilor de a bea șampania la aperitiv și coniacul la desert, taman vițăvercia de cum o facem noi. Ca să vezi!

Fără îndoială, rememorării mele strasbourgeze i s-ar putea reproșa o naivă pornire spre idealizare. Sunt conștient de asta, dar nu fac nici un efort de a-mi tempera entuziasmul retrospectiv pentru că el reflectă foarte exact starea mea de spirit, și nu numai a mea, din acele zile. Trăiam cu neașteptată forță șocul cultural al lui Toffler: mă aflam într-o maximă disponibilitate receptivă, lipsită de urma oricărui spirit critic, care, altfel, îmi prisosește, și asta avea ca efect o perpetuă stare de surescitare exaltată. Mi se întâmplă de fiecare dată când ajung în Occident și cred că fenomenul este consecutiv contrastului pe care-l constat tot neatenuat, mereu șocant, dintre realitățile de aici și cele de acolo. După o călătorie în Germania, am publicat o suită de impresii în ziarul local, care a stârnit valuri pro și contra din cauza propensiunii comparative care ieșea mereu în defavoarea „neamului”. Unul dintre jurnaliștii din vechea gardă m-a și invitat într-un articol cu intenții de replică indirectă, căci nu mă numea, dar adresa era limpede, ca, dacă totul îmi miroase pe plaiul strămoșesc, să-mi fac bagajul și să mă mut „dincolo”. Reacție tipică de români mari. Căci așa-i românul când se sumește: dacă-i atragi atenția că e descheiat într-un loc inconvenabil, nu dă să se încheie, ci te înjură că-l „denigrez”.

Fapt este însă că, o mulțime dintre lucrurile și aspectele care mi-au provocat exaltarea necondiționată în acea primă ieșire în Occident, au devenit azi, după ce atâta lume a călătorit, niște locuri comune chiar și la noi. Ar fi naiv să stăruim în evocarea lor. De aceea, din acest punct, am să renunț la rememorarea cronologică a acelor zile, reținând doar ceea ce amintirea mea a conservat ca fiind ceva într-adevăr ieșit din comun. Așa a fost, bunăoară, acel Congres care a constituit, de fapt, motivația oficială a inubliabilului sejur. Se desfășura pe secțiuni, sub egida Forumului Național al Deputaților Socialiști și Republicani (FNESR) și avea ca temă generală „Orașul în cotidian”. Secțiunea la care eram noi invitați dezbătea problema est-vest sub aspectul unei democrații locale adaptată la o Europă a orașelor. Raportor o aveam pe primăria Strasbourgului, doamna Catherine Trautmann, deputată în Parlamentul European, iar ca participanți de mare notorietate pe doamna Catherine Lalumiere, pe atunci secretar general al Consiliului Europei, pe Pierre Mauroy, fost prim ministru, și pe Adam Michnik de a cărui anvergură însă am aflat abia în anii următori. Încă o dovadă, dacă mai era nevoie, de izolarea imbecilizantă în care trăisem până de curând. În ciuda eforturilor fiecăruia de a ne informa și a ne ține în pas cu lumea, lucruri esențiale ne rămăseseră inaccesibile ori pur și simplu ne scăpaseră, condamându-ne la retardare și inculcându-ne penibile complexe de inferioritate.

Când în dimineața de 18 mai, la ora 9, într-o zi senină și înmiresmată, am coborât din microbuz în fața „sălii” Congresului, nu ne-a venit să credem ochilor. Nu mai era nimic de recunoscut din halele acelea imense și lugubre pe care ni le arătase Alain în zorii sosirii. Totul strălucea în lumina proaspătă a zilei, culoare, animație, atmosferă mai curând de Luna Parc decât de congres. În hala imensă, între cele câteva săli de conferințe, un spațiu vast, așternut cu mochete în culori pastelate, găzduia expoziția serviciilor și utilităților citadine. Expuneau aici toate marile companii și întreprinderi de electricitate, transporturi, poștă, telecomunicații, salubritate, apă, alimentație publică, sănătate etc. etc. Din loc în loc, marile ecrane-monitor îți îngăduiau să urmărești tot ce se petrecea în sălile de conferințe. Din

loc în loc, mici scuaruri cu havuzuri și bănci, amenajate *ad hoc*, îți ofereau posibilitatea să te mai și odihnești, să te abstragi o clipă din animația care devenea de la un timp amețitoare. De altfel, și afară, în jurul acestei hale centrale, apăruseră corturi-restaurant, patiserie sau cofetărie, unde am și avut ocazia să luăm prânzul. Cum a fost posibilă toată această metamorfoză a locului în mai puțin de două zile? Foarte simplu, ni s-a spus: întreprinderi specializate, module, butaforie, instalații video și de sonorizare *dernier cri*. Era suficient să te oprești doar o clipă la oricare dintre zecile de standuri, care de care mai seducător, mai inventiv în modul de a se prezenta, pentru ca reprezentanții firmei să te ia în primire, să te invite, să te persuadeze, să te încânte, să te informeze, să-ți explice, să-ți răspundă oricărei curiozități, să te trateze cu o cafea, cu o țigară, cu un pahar de vin, cu un fursec, ba la despărțire să-ți mai dăruiască și pliante, reviste, albume, cărți, promoționale firește, însoțite de pixuri, agende, ascuțitori, brichete, brelocuri și câte altele care fac deliciul dintotdeauna al colecționarilor de fleacuri. Din cele auzite în sala de conferințe – unde rămâneam sau reveneam în timpul comunicărilor cu titluri atractive – ca și din acest periplu până la urmă puțin aiuritor, m-am ales cu o imagine panoramică a ceea ce va să zică societatea capitalistă, aceea care, după aproape cincizeci de ani de îndoctrinare comunistă, mai provoacă încă și azi la noi reacții retractile ori de-a dreptul ostile. O societate extraordinar de vie, dinamică, plină de inițiativă și inventivitate, iute adaptabilă la nou, în care incompetența este expurgată firesc, ca un corp străin, și căreia noțiuni și fenomene absurde precum blocaj financiar, producție pe stoc, ori „arierate” etc. îi sunt totalmente străine.

În încheierea Congresului, în seara celei de a doua zile, toți participanții, cam 1500, am fost invitații doamnei Catherine Trautmann și ai lui Pierre Mauroy în calitate de „president de la FNESR”, la recepția de adio. Se desfășura în „Pavilionul Joséphine”, clădire, după toate aparențele, de veac XVIII, în mijlocul unui magnific parc secular. Lume multă și bună, conversații libere peste tot, pe aleile parcului și în sălile „pavilionului”, bufete cu profuziune de bucate, cele mai multe

enigmatice, dar toate apetisante. Așa am mâncat, fără să știu, melc. Nemaipomenit de gustos. Noroc că abia *post factum* am aflat ce am îngurgitat, altfel nu mă atingeam de el și muream cu prejudecata că melcul nu poate fi decât greșos. Pentru delegația noastră însă, *le clou de la soirée* l-a constituit întâlnirea cu primărița. Nu știu dacă pentru ea a fost o întâlnire programată sau fortuită, pentru noi a rămas însă de neuitat atât prin durata, inteligența și spontaneitatea conversației cât și, nu în ultimul rând, prin *charme*-ul amfitrioanei. Între timp, în jur se adunase un roi de curioși, dar mai ales de reporteri cu camere și blitzuri. La despărțire, după ce *Madame Le Mair* se fotografiase deja *avec les roumains*, prietenului Cornel S., plin de umor, dar cu o gambă în jambieră de ghips de pe urma unui glonț ce i-a străpuns-o în timpul Revoluției, la Timișoara, îi vine ideea năstrușnică să testeze și umorul primăriței și o roagă respectuos să-i dea un autograf pe cizma de ghips. O clipă de stupoare în rândurile asistenței, dar scurtă, pentru că doamna T. marșează fără nici o ezitare și, în veselia unanimă, sub scăpărarea frenetică a blitzurilor, se lasă într-un genunchi și își pune semnătura pe albul imaculat al gipsului. Ne-am întors cu toții acasă cu trofeul istoricei fotografii.

Ajuns aici, nu simt îndemnul de a trece mai departe fără a mai adăuga un cuvânt despre această Doamnă, mai ales că peste câțiva ani avea să ajungă ministru al culturii. O caricatură din „News d’Ille”, revistă a Centrului Universitar de Ziaristică din Strasbourg, înfățișa o fetiță în costum tradițional alsacian, cu coșuleț și cocardă tricoloră la bonetă, în fața microfonului unui gigantic reporter: „Când voi fi mare, am să mă fac primar, declară ea. E vizată evident doamna Catherine Trautmann, diplomată în teologie protestantă și membră a Partidului Socialist (pentru noi, bizară combinație, da, dar ce socialism e acela!...), deputată în Parlamentul European și primar al orașului, de la alegerea căreia se împlinea la data vizitei noastre exact un an. Prilej pentru un prim bilanț al mandatului ei. „Acum un an – scria aceeași revistă – victoria ei a fost o surpriză. Azi [...] 72% din strasbourgezi se declară satisfăcuți de primarul lor [...] După un an de viață comună, povestea de dragoste continuă: competentă, simpatică, dinamică,

strasbourgezii îi găsesc Catherinei Trautmann toate calitățile. Sunt chiar pe punctul de a-i accepta și latura autoritară. Singura umbră a portretului: proiectul introducerii tramvaiului. Dar, dacă ar fi s-o ia de la început, orașul ar spune încă o dată da primarului său.” Totuși, după un sondaj de opinie, de partea „tram”-ului sunt 50%, 39% sunt împotriva, restul se abține. Adevărata rezistență o întâmpina primăria mai curând la majorarea cu 10% a impozitului local: 14% pentru, 76% împotriva. Ca pretutindeni: cine acceptă senin majorarea impozitului?! Exista, bineînțeles, și o opoziție. Iată, de pildă, ce spunea ea prin Robert Grossmann, republican, despre doamna T.: Reporter: „După părerea dv., politica municipalității e socialistă? Dl. R.G.: „Da, dar se străduiesc s-o ascundă. Ei vor să schimbe modul de viață și să insinueze o nouă pedagogie a automobilului. Ceea ce este împotriva ideii de libertate. Ei construiesc un „tram”, considerând că e „mai popular”. Rep.: „Cum vede dreapta situația sa de opozantă?” Dl. R.G.: „Ne-am regăsit personalitatea. Dar nu suntem ascultați. Asta ține de temperamentul Catherinei Trautmann: ea vrea întotdeauna să aibă dreptate. N-am auzit-o niciodată spunând: vom reflecta împreună și vom găsi o soluție. E puțin cam caporal-șef”.

Nu știu cât o fi de caporal doamna T. – la vremea aceea, singura femeie primar din categoria orașelor de peste 200.000 de locuitori – dar Strasbourgul n-ar fi fost ales capitala Europei dacă nu era un exemplu de civilizație urbană. Cum mă aflam pe atunci „în funcție” într-un consiliu municipal, am urmărit deliberat prioritar tot ce ține de gospodărie. Curat ca un pahar. Pe lucrătorii salubrității nu i-am văzut decât în zori: curați, salopete albastre, mănuși albe. Lucrau cu pubele ușor manevrabile, încărcate apoi în minicare silențioase. Sistem public de recuperare a materialelor refolosibile, ingenios, eficient, modern. Servicii ireproșabile. Sub aspect igienico-sanitar, rețeaua de alimentație publică pare de-a dreptul aseptică. Iluminatul public... ce să mai vorbim?! Transportul în comun punctual, excluzând din memorie și limbaj noțiunea de înghesuială. Autobuzele acelea, prin curățenie, culoare, eleganță, fac parte din personalitatea orașului. Unde pui că, până la urmă, doamna T. a ieșit învingătoare și în bătălia pentru

tramvai. În 1995, când descindeam pentru a doua oară la Strasbourg, pe străzile sale circula de acum, spectaculos și silențios, un soi de vehicul intergalactic căruia localnicii îi ziceau familiar „tram”. Dar, e drept, primarul are acolo un mare avantaj: departamentul nu-i pune bețe-n roate, municipiul bucurându-se de o autonomie absolută.

Curios este că Palatul Europei, pe care l-am vizitat într-o zi în manieră turistică, m-a impresionat mai puțin decât mă așteptam. Neîndoielnic, sunt memorabile splendoarea și ingeniozitatea arhitecturală, varietatea materialelor folosite și, în general, aerul acela de SF al interioarelor. Dincolo de asta însă, amintirea momentului rămâne mediocră ori poate eram eu într-o dispoziție receptivă mediocră. Control antitero la intrare, plimbare ghidată prin holuri, săli și culoare, cu oprire în rotonda Parlamentului. Tocmai se desfășura o ședință care dezbată normele sanitar-veterinare obligatorii în comerțul cu păsări vii. Puteam urmări discuția la cască în vreo 12 limbi. Sala era aproape goală. N-am rezistat nici noi mai mult de cinci minute. La plecare am primit ca suvenir și atestare a participării la o ședință a Parlamentului European, o delicată insignă reprezentând drapelul Europei Unite.

Am participat în zilele acelea și la două, să le zicem, „întâlniri de lucru”. Prima, la sediul strasbourgez al ONUDI, unde ne-a primit o secretară pimpantă care ne-a împărțit pixuri și carnețele, iar apoi ne-am întreținut preț de jumătate de oră cu un domn de o politețe glacială, căruia i-am satisfăcut interesul pentru resursele și perspectivele economice ale județelor noastre. Interes strict protocolar, de altfel, căci întrevederea n-a avut absolut nici o urmare. Cealaltă întâlnire a fost mai curând o reuniune mondenă a cărei motivație era înființarea ABREPH, prilejuită de prezența noastră. Nu mai știu exact ce semnifică această siglă, dar era vorba de o asociație de prietenie cu județul Hunedoara. Lume bună și aici, prietenoasă, guralivă, discuții libere, promisiuni de neuitare, schimburi de adrese. Totul s-a încheiat cu o agapă cordială la un local mic și simpatic. Cel mai interesant lucru pe care l-am auzit aici au fost cuvintele vecinului meu de masă, înalt funcționar la Consiliul Europei, căruia nu-i mai rețin

numele. „Veți intra cât de curând în Consiliul Europei – mi-a spus el, venind vorba – dar în Piața Comună (așa-i zicea pe atunci Uniunii Europene) nu veți putea avea acces mai curând de 15 ani!”. Prima parte s-a adeverit; cât privește a doua predicție, domnul se dovedește a fi fost un optimist. Târziu după miezul nopții ne-am despărțit cu toții, efuziv, în bulevardul pustiu. De atunci n-am mai auzit niciodată de ABREPH.

Într-una din după-amieze am cunoscut și o experiență memorabilă de o cu totul altă natură. În atmosfera aceea de calm și civilitate, se putea distinge totuși și un motiv de tensiune și neliniște latentă, ca urmare a activității Frontului Național al lui Le Pen. Am văzut în oraș, pe alocuri, înscrise pe ziduri, slogane pro și contra. Unul contra l-am putut citi chiar în centru, la loc cât se poate de vizibil: „Tineretul se cacă pe F.N.!” Violența de limbaj nu era în astfel de cazuri decât consecința violenței de acțiune a extremei drepte. La data vizitei noastre clocotea încă indignarea opiniei publice în urma sacrilegiului de la Carpentras, unde extremiștii profanaseră cimitirul evreiesc, mergând până la deshumarea și mutilarea cadavrelor. Un titlu din hebdomadarul „Vendredi” proclama solemn: *Carpentras: o profanare a Franței*. Noul nostru prieten, Marc Danon, cunoscut la soareaua înființării acelei ABREPH, profesor de germană la un colegiu din Strasbourg, găsea crima de la Carpentras mai oribilă decât actele naziste: aceia ucideau evrei vii; aceștia îi ucid încă o dată pe cei morți... În semn de protest – cum se întâmpla, de fapt, în toată Franța – municipalitatea a organizat o manifestație. Am fost întrebați dacă nu cumva am vrea să participăm și noi. Am acceptat fără ezitare. Și din curiozitate, bineînțeles, dar în primul rând dintr-un real sentiment de solidaritate cu organizatorii a căror motivație coincidea perfect cu propriile noastre convingeri. Constatăm că manifestația, fixată pentru șase după-amiaza, este un marș al tăcerii la care participau cam 25.000-30.000 de oameni. În fruntea coloanei, doar un *banner* cu inscripția *Împotriva barbariei, a rasismului și antisemitismului*. Atât. Nici o lozincă, nici o pancartă, nimeni nu se agită, nimeni nu scandează. Coloana înaintează încet, într-o tăcere sobră și demnă,

impunătoare prin forța pe care o sugerează. După interminabilele noastre agitații stradale din lunile acelea, viermuitoare, gălăgioase, cu huiduieli și lozinci în versuri cretine, care nu reușeau să-mi stârnească decât indignare sau lehamite, spectacolul acesta înșolit m-a emoționat realmente. Ne-am atașat manifestației în Place Klebér și am însoțit-o cale de vreun kilometru, peste Place Broglie și Place de la République, până în fața Sinagogii de pe Avenue de la Paix, unde coloana s-a destrămat de la sine în aceeași liniște. Pe tot acest traseu, circulația era, firește, blocată, dar sutele de vehicule așteptau răbdătoare, cu motoarele stinse. De pe ambele trotuare, o altă mulțime ne privea în tăcere. Nici o fluierătură, nici o invectivă, nici o huiduiață. Ici, colo, câte un polițist elegant și inutil. Ce să fie toate astea dacă nu efectul unei tradiții democratice de vreo două sute de ani? Dar nu numai democratice, ci și culturale de alte câteva sute de ani. Recent, elaborând numărul 1-2/2001 al revistei „Arhipelag”, unde am pregătit o evocare a lui Cornel Regman, mi-a parvenit unul dintre panseurile sale acide: „Culturii noastre îi lipsesc cei șapte sute de ani de acasă”. Este exact ceea ce nu le lipsește acestor țări de la apus, pe care le-am străbătut în ultimii ani, exact ceea ce le asigură prestața și certitudinea identitară.

Spuneam că personalitatea unui oraș rezidă, poate, în primul rând, în respectul față de propriile tradiții. Ceea ce, la urma urmelor, nu înseamnă decât respect pentru cultură. Sub acest aspect, Strasbourgul e un oraș literalmente impregnat de cultură. Aflat de două mii de ani la răscrucea unor drumuri pe care s-au perindat oștiri, mărfuri, opere de artă și oameni cu idei, permeabil la cele mai diverse influențe, el a știut să le cultive prin armonioasă asimilare, înfățișându-se azi ca o inconfundabilă și fermecătoare sinteză a culturii europene. Păstrate, ocrotite, inteligent modernizate, o veche moară, o insondabilă pivniță pentru vinurile alsaciene, o venerabilă ghețarie sau o seculară fabrică de bere apar azi aureolate de attributele unor veritabile monumente de cultură. La tot pasul, încastrate în zidurile caselor, pot fi citite plăci memoriale: aici s-a născut, sau a creat, sau a murit un savant, un artist, un ostaș, un om politic. Străzi, piețe sau întregi cartiere, cum este

seducătorul La Petite France, sunt prin ele însele adevărate muzee în aer liber, unde pulsează viața intensă a civilizației contemporane, fără a impieta prin nimic asupra memoriei culturii. Totul se dovedește a fi gândit în perspectiva tuturor conexiunilor și consecințelor posibile și în strânsă relație cu imperativele funcționalității. Totul e conceput parcă pentru a bucura privirea și sufletul, pentru a satisface orice nevoie, în sfârșit, pentru a te simți om liber, cu un trecut și un viitor, într-o lume ce stă sub veghea lui Dumnezeu. Căci vederea Catedralei, aflată exact în mijlocul orașului, tocmai această veghe a lui Dumnezeu ți-o sugerează. În primul rând, Piața Catedralei, cu „Pharmacie du Cerf” – cea mai veche din Franța (1268!), activă și azi – cu „Casa Kammerzell” din veacul al XV-lea, și cu „Maison de L’Oeuvre Notre Dame”, din al XIV-lea, este ea însăși un monument de artă. Dar Catedrala? Intenționat am lăsat-o la urmă, pentru că mi-e frică s-o evoc și mi-e greu să-mi găsesc cuvintele. Spre regretul meu, în acest prim sejur, ne-a rămas un timp ridicol și necuviincios de scurt pentru a o vizita. Culmea, n-am apucat să auzim nici cocoșul care iese și cântă din orologiul astronomic la 12 jumate fix. Am revăzut-o în schimb și l-am auzit la celelalte reveniri la Strasbourg. Atunci însă, prima întâlnire cu acest miracol de piatră a fost copleșitoare și derutantă. Gigantică, simbol și emblemă a orașului pe care-l domină prin săgeata sa de 142 de metri, începută în secolul al XIII-lea, Catedrala Notre Dame este o fantastică, indescritibilă dantelărie de piatră, înnobilită de istorice vitralii, dintre care rozeta de deasupra portalului central este cea mai mare din Europa. Ca să te familiarizezi cât de puțin cu superbebele-i detalii, ca s-o cutreieri cu sistemă, de la subsoluri până la turla, presupun că ai avea nevoie de cel puțin trei zile. Noi am avut o oră. A o evoca deci la modul descriptiv, după ce abia am reușit s-o întrezăresc, mi se pare o cutezanță pe care nu mi-o asum. Aș putea, bineînțeles, să scriu despre ea, copiind date din ghiduri și pliante, lăsând pe deasupra (celor naivi) și impresia că sunt un erudit. Dar asta ar însemna să trișez. Cum am mai spus de atâtea ori, nu urmăresc în aceste însemnări decât să dau expresie câtorva dintre impresiile primare și pure pe care mi le-a suscitât întâiul meu

contact (dar mai bine aş zice impact) cu civilizația occidentală și să reflectez, poate, pentru uz propriu, asupra câtorva repere care mi se par demne de urmat în aspirația de a ne apropia cât de cât de această civilizație. Nu voi mai spune, aşadar, decât că, în spațiul vast și auster al acestei Catedrale, unde la tot pasul întâlneam o nouă capodoperă învăluită în lumina stranie, filtrată de vitralii, mi-a încolțit gândul revelator că abisul terorii și nimicirii valorilor l-au cunoscut doar acele popoare ale căror stăpâniri au avut la un moment dat nefericita idee de a încerca despărțirea de Dumnezeu. Celelalte, cele care au avut înțelepciunea de a se păstra mereu sub veghea Lui, deși n-au fost scutite nici ele de urgii, au avut parte de o propășire organică, firească, fluentă, fără fracturi și devastatoare prăbușiri. Nu sunt un mistic și aceasta nu e o reflecție mistică, ci o constatare de bun simț, care s-a născut spontan, într-un loc binecuvântat, apărât de o extraordinară memorie a culturii.

Dimineața ultimei zile a fost aceea în care doamna Meckert ne-a invitat să-i vizităm „exploatația”. Era, de fapt, o vizită de adio. Despărțirea a fost patetică, firește, cu invitații și promisiuni de revenire. Au trecut de atunci 11 ani și, cu toate că mi-am propus-o de fiecare dată, n-am reușit să revin în acea mică oază de liniște și împăcare cu lumea din Heiligenstein. Spre neuitare și bună pomenire, madame Meckert ne-a dăruit la plecare, pe lângă inexorabilele pixuri publicitare, și un bax cu șase sticle din vinul casei. Câte una pentru fiecare. Mai păstrez de la ea un mic pliant cu poza hotelului. În interior, ca o sfioasă dedicație, scrisă cu cerneală, cu o grafie ușor ezitantă: „Fam. Meckert René + Aline”. Pe René nu l-am văzut însă niciodată.

La prânz, în acea ultimă zi, am fost din nou invitați ai familiei lui Alain. Zi superbă, ca toate cele de până acum. Masă festivă, așternută pe terasa dinspre grădina cu vegetație luxuriantă. Invitați și prieteni din vecini, ca să-i vadă pe români, familia Lecutiez, tineri, până-n 40, simpatici și locvace, cu doi copii adorabili și, din felul cum au participat la masa comună, foarte bine educați. Tatăl, medic stomatolog. Conversație animată, veselie, dar și, apărută insidios,

acea vagă melancolie ce anticipează întotdeauna despărțirile cu perspectiva unor reveniri puțin probabile. Vin bun, *a votre santé*, dar eu tot cu oranjada mea. Despărțirea e și aici patetică, însoțită de obișnuitele promisiuni ce nu vor mai fi niciodată împlinite. Aflând că Lizuca e profesoară de franceză, Lecutiezii se agită, dau fuga acasă și se întorc în ultima clipă cu o cutie de carton burdușită cu discuri, reviste și cărți franțuzești. Le-am împărțit frățeste a doua zi, în pusta ungară, unde ne-am oprit să dăm gata ultimele merinde cu care ne-au înzestrat la plecare părinții lui Alain.

Ne-am pornit pe drumul de întoarcere la cinci după-amiaza. De la zece până la miezul nopții, am făcut o escală la München. Incredibilă animație, lume plimbăreață, muzicanți și pictori la tot pasul, terasele cafenelelor pline. Primăria, o minune și asta, pusă în valoare de eclerajul savant. Marc, care ne însoțește și el de data asta, să vadă România, ne invită la berăria pe care o frecventa Hitler. Sală imensă, plină ochi, unde cu greu găsim o masă în cel mai îndepărtat colț. Mâncăm covrigi și ne străduim să golim criglele ciclopice. În jur e un vacarm indescriptibil. Strigăm și noi unii la alții, ca să ne înțelegem. O orchestră în costume tiroleze e excedată de cei ce cântă pe la mese, ținându-se de după gât și legănându-se în tact. O veselie de sfârșit de lume. Așa e seară de seară, îmi zbiară în ureche Marc. Toată veselia asta mi se pare puțin cam stupidă, îi strig și eu. Râde flatat: tipic nemțească, zice.

La 5 dimineața, de pe autostrada ocolitoare, admirăm panorama ireală a unei Viene învăluită în crepusculul zorilor, dar cu toate luminile încă aprinse. La 14,30, treceam prin vama Nădlac și începeam slalomul printre gropile patriei. O făceam însă cu voieșie la gândul că la Arad vom avea ocazia unei prime revanșe, oferindu-le de data asta noi francezilor un prânz pe cinste. Am tras, așadar, la cel mai select restaurant al locului, al cărui nume nu-l mai știu, de unde două ospătărițe botoase și insolente numai că nu ne-au scos în brânci. Cum adică, pe ce lume trăiam, noi nu știam că în ziua alegerilor nu se servește nimic până seara?! Știam că nu se servesc băuturi bețive, dar mâncare de ce nu s-ar servi? Uite, venim de la drum lung, cu

oaspeți străini... Nu și nu. Nimic. Așa sunt dispozițiile. De altfel, nici nu avem mâncare gătită. Nu-i nimic, gătiți, faceți un grătar, ceva, adăugați bufet rece, nu putem pleca așa cu oamenii ăștia. Ba să plecați. Atmosfera devenise explosivă, ne enervasem cu toții, când și-a ivit burdihanul bossul, tipul escrocului bine hrănit, care, ca să-și ducă la capăt netulburat matrapazlăcurile, s-a învățat să-i ghiftuiască prin separeuri pe toți milițienii, securiștii, activiștii și șefii, ba să le mai și trimită sarsanale burdușite „la domiciliu”. Cele două zuze l-au pus de îndată în temă, uitați, șefu, ce dorește dâștii... Și tărașenia a început cu forțe noi. Francezii urmăreau episodul amuzați și întrigați, neputând înțelege în ruptul capului de ce n-avem voie noi, românii, să mâncăm în ziua alegerilor. Până la urmă nu știu căruia dintre noi i-a venit în minte argumentul salvator, tocmai când ne pierduserăm cu toții nădejdea: cum, domnule, adică oamenii ăștia ne-au ținut ca pe palme vreme de o săptămână în țara lor și noi nu le putem oferi un prânz în țara noastră?! Se vede că huiduma o fi avut în dotare un rudiment de bun simț ori – mai știi? – o fi fost vreun român mare pe care argumentul acesta l-o fi sensibilizat subit. A cedat brusc – nu însă fără a avea aerul că ne face o mare favoare – și ne-a poftit într-un separeu unde ne-a servit cu tot ceremonialul un prânz memorabil. Așa am descoperit că aveau din belșug și felurimi de mâncăruri gătite. Pentru ca apoi, până la Timișoara, să ne batem capul pentru cine le-o fi ținut la secret.

La Timișoara am mai amânat momentul despărțirii, la o cafea, acasă la Doru M. Pentru ca, pornind în sfârșit în ultima etapă, să ne dăm seama că nu vom mai ajunge la timp să votăm la Deva. Iar noi țineam neapărat să ne facem „datoria cetățenească”. Pe la 9,30 am oprit de aceea la primul centru de vot care ne-a ieșit în cale la Lugoj. Era Duminica Orbului.

LABIRINTUL LUMII

Marguerite Yourcenar, *Labirintul lumii · Amintiri pioase · Arhive ale Nordului*. Traducere și prefață de Angela Cismaș. București. Editura Univers, 1986.

Sunt cărți care cresc pagină cu pagină din acele sedimente de cultură așternute adânc pentru ca din ele să se configureze, treptat, de-a lungul secolelor, spiritul și civilizația unui loc. Ele, cărțile acestea, devin astfel, implicit, documente-martor ale unui îndelungat proces de afirmare identitară a aceluși topos, chiar dacă mesajul lor explicit e cu totul altul, chiar dacă ele vorbesc despre configurarea unei identități individuale și nu a unui areal marcat de unicitate. Căci, urmărind în asemenea cazuri itinerariul unei deveniri personale, se percepe limpede pulsul acelor valori sedimentate în timp, care au determinat unicitatea personalității din prezentul narațiunii: odată cu profilul individului se conturează și identitatea lumii din care devenirea sa și-a tras sevele. Tipice pentru această familie de opere sunt astfel două dintre cărțile de senectute ale Margueritei Yourcenar, *Amintiri pioase* și *Arhive ale Nordului*, editate la Gallimard în 1974 și, respectiv, 1977. Odată cu rădăcinile și devenirea autoarei, ele revelează implicit și insidios și profilul identitar al unei anumite părți de Europă a Occidentului, rămasă pentru ea acea „matrice stilistică” ce stă la originile oricărui destin artistic. Asemenea opere nici nu pot fi create în toată complexitatea și adâncimea lor altfel decât după „o anumită vârstă”, atunci când sentimentul trecerii devine acut, iar trecutul, cu tot cu nostalgia valorilor sale în paragină, își dobândește adevărata importanță.

De obicei, nevoia revenirii asupra unor cărți importante o resimt

după un oarecare timp, mai curând îndelungat. De data aceasta, după lectura celor aproape 600 de pagini, cât însumează cele două titluri ale Margueritei Yourcenar, care își păstrează o neobișnuită densitate și tensiune a ideilor, revenirea, iar și iar, asupra unor secvențe sau întregi capitole, mi s-a impus imediat după încheierea lecturii dintâi. Altfel spus, o operă de care te desparți greu, presupunând că reușești să te desparți vreodată cu adevărat de ea. Impresia e copleșitoare și ușor deconcertantă, iar abundența „materiei” sugerează într-adevăr iluzia de *labirint al lumii*, titlu integrator pe care Gallimard l-a conferit celor două volume în 1977. E nevoie nu numai să ajungi la ultima pagină, ci, poate, chiar să ai o oarecare perspectivă asupra lecturii pentru a constata că, în fond, lucrurile sunt foarte limpezi, cele două cărți fiind logic și armonios structurate, conform unei intenționalități auctoriale precise care se deoaalează treptat. E vorba, deci, de o scriere autobiografică de anvergură, în asamblul căreia *Amintiri pioase* și *Arhive ale Nordului* reprezintă abia etapa pre-biografică, aceea a explorării ascendențelor, maternă, în prima, paternă în cealaltă, urcând în timp până unde se poate ajunge, ceea ce mă duce cu gândul la vechile istorii care ambiționau să porceadă „de la zidirea lumii”.

Marguerite Yourcenar face parte dintre cei ce obișnuiesc să gândească și să ducă lucrurile până la capăt. Să ne amintim de sfârșitul lui Zenon, de propoziția cu care se încheie *Piatra filozofală* (*L'Oeuvre au noir*): „Mai adânc de atât nu se poate pătrunde în sfârșitul lui Zenon.” Și, în această ordine de idei, nu poate fi decât profund semnificativă deviza „*Als ik kan*” (Pe cât pot), pe care scriitoarea o împrumută de la Van Eyck. Cât poate de adânc pătrunde ea și aici în propria-i ascendență: „Din partea tatii [...] patru străbunici în 1850; șaisprezece strămoși pe la Anul II, cinci sute doisprezece în tinerețea lui Ludovic al XIV-lea, patru mii nouăzeci și șase sub Francisc I, cam un milion la moartea Sfântului Ludovic. Cifre ce trebuie micșorate, ținând seama de încrucișarea sângelui, același strămoș găsindu-se adesea la intersecția mai multor familii, ca unul și același nod la încrucișarea mai multor fire. Și totuși, suntem cu adevărat moștenitorii unei întregi provincii, ai întregii lumi. Unghiul în al cărui vârf ne aflăm se cascadează în

urma noastră la infinit.” Orgoliu de descendentă a „marilor familii”, orgoliu genealogic? Nimic mai străin de această scriitoare care se grăbește să adauge: „Astfel privită, genealogia, știința aceasta atât de des pusă în slujba vanității omenești, ne îndeamnă întâi de toate la semerenie, dându-ne sentimentul puținătății ce însemnăm față de mulțimile cele mari, apoi ne dă amețeală.” Evident, dacă Marguerite Yourcenar are vreun orgoliu, acela este orgoliul înțelepciunii. Retrasă în mica și puțin populată Insulă a Munților Pustii de pe coasta de est a Statelor Unite, își ducea viața după preceptele simplității naturiste, nutrind convingerea profundă și definitivă că nu suntem decât parte inseparabilă a naturii și că toate ambițiile noastre de emancipare au dus la devastarea planetei, implicit la deprecierea speciei umane. Însuși modul ei de existență – ca să nu mai vorbim de operă – îi dă dreptul la acest orgoliu al înțelepciunii pe care gloria din ce în ce mai eclatantă n-a reușit să-l pervertească în vanitate. Dimpotrivă, discursul de recepție la Academia Franceză, dedicat ilustrului ei predecesor Roger Caillois, rămâne un memorabil exemplu de bun simț și de *sagesse*.

Nu altfel decât ca o carte de înțelepciune se conturează și *Labirintul lumii*, în care o istorie de familie își transcende limitele, încărcându-se de semnificații și convertindu-se în cele din urmă într-o vastă meditație asupra condiției și devenirii umane. Totul conduce înspre acest unghi de interpretare, începând chiar cu sursa și substanța motoului din Kuan Zen, așezat în fruntea *Amintirilor pioase*: „Cum arăta chipul tău înainte ca tatăl și mama ta să se fi întâlnit?” Alegerea unei astfel de întrebări ca punct de plecare în marea ei aventură exploratorie trădează fascinația exercitată asupra-i de lumea pe care o purta într-însa. Ea se apropie și se decide să pătrundă în sfârșit în această lume după o îndelungă deliberare interioară, cu dorința nu de a judeca, ci de a înțelege. *Labirintul lumii* este, ca de altfel și *Piatra filozofală* și *Memoriile lui Hadrian*, rezultatul unei îndelungi gestații. Spre deosebire de romanele amintite însă, motivele acestei îndelungate gestații sunt aici altele. În *Carnet de note la „Memoriile lui Hadrian”*, Marguerite Yourcenar spune că „Sunt cărți la care nu

trebuie să te încumeți înainte de a trece de patruzeci de ani.” De unde se poate deduce că, din rațiuni de perspectivă, atunci când cartea se inspiră din propria-ți istorie, exploatând filonul memorialistic, nu te poți încumeta s-o abordezi decât și mai târziu. Sunt, cum ziceam, cărți care nu pot fi decât ale unei anumite vârste, iar *Labirintul lumii* face parte dintre acestea, după cum se poate înțelege și dintr-o reflecție aparent incidentală din *Amintiri pioase*: „Nu trebuie să te lași prea devreme bântuit de fantomele familiei.” Vine însă o vârstă și un ceas târziu – „Vine ceasul și acum este”, cum zice Ioan Evanghelistul – când prezența lor devine obsesivă și când conștiința că trecutul tău și alor tăi supraviețuiește ajunge acută și de neeludat. E ceasul în care artistului nu-i rămâne decât calea demiurgică: a-și asuma trecutul, a-i (re)da viață și a-l (re)structura ca lume de sine stătătoare și inconfundabilă în unicitatea ei.

Când artistul creează, se naște romanul; când re-creează, se nasc scrierile memorialistice. În esență însă, mijloacele rămân și într-un caz și în celălalt, aceleași, ținând de cunoașterea teritoriilor explorate. „A cunoaște bine lucrurile – scrie Maguerite Yourcenar în *Amintiri pioase* – înseamnă aproape întotdeauna [...] a descoperi în ele reliefuri și dimensiuni noi; înseamnă a corecta imaginea golașă, convențională și sumară ce ne-o facem despre obiectele pe care nu le-am cercetat îndeaproape.” Iar pentru a ajunge la această cunoaștere, nici un mijloc nu trebuie ignorat sau subestimat. În *Labirintul lumii* – măcar în aceste două cărți, unde reconstituirea documentară prevalează asupra memorilisticii nemijlocite – este evidentă o permanentă și ireprimabilă resurecție a romancierei. Încă de la maniera de documentare. În același *Carnet de note...* găsim: „Regulile jocului: să înveți tot, să citești tot, să te informezi despre tot și în același timp să-ți adaptezi scopului *Exercițiile* lui Ignatius de Loyola sau metoda ascetului hindus care ani de-a rândul se străduie să vizualizeze puțin mai exact imaginea ce și-a creat-o sub pleoape. Să urmărești de-a lungul a mii de fișe realitatea faptelor; să încerci să redai acestor imagini de piatră mobilitatea, suplețea lor vie [...]” Adică exact ceea ce înțelege în *Labirintul lumii*, unde, fără

a se mulțumi doar cu memoriile sale, ale rudelor și cunoscuților, se folosește de scrisori și fotografii, de arhive particulare și oficiale, de muzee, de cărți, de ziarele și celelalte publicații de epocă. Se ivesc însă fatalmente hiatusuri – cu atât mai dese cu cât crește depărtarea în timp – și atunci absența surselor documentare este suplinită de imaginația proprie romancierei. Care e însă în permanență temperată de insinuarea modalităților prezumtive – prin câte un „poate”, prin câte un „se pare că” – fără a depăși niciodată limitele plauzibilului. Chiar persoanele evocate – cum însăși autoarea, mereu lucidă, supraveghindu-și travaliul, constată și mărturisește – dobândesc pe parcursul elaborării cărții regim de personaje: „Se întâmplă și cu ea [cu mama autoarei – n.RC.] la fel ca și cu personajele imagine sau reale pe care le hrănesc din propria-mi substanță pentru a încerca să le fac să trăiască sau să re trăiască.” După cum, tot în același insidios proces al tendinței de translație spre românesc, evocările unor momente, episoade, scene se convertesc, grație unui extraordinar simț al concretului, în pregnante tablouri de gen ce amintesc de pânzele bătrânilor maeștri flamanzi din universul cărora vine, de altfel, una dintre rădăcinile ascendenței sale.

Liantul acestei lumi aduse la o nouă existență este reflecția auctorială. Departe de a idiliza trecutul – structural incapabilă de idilizări – Marguerite Yourcenar rămâne o lucidă al cărei unic scop stă în aflarea adevărului, oricât ar fi el de incomod. Iar esența adevărului la care ajunge ea ar putea fi rezumată în ideea, atât de dragă și lui Gaudi, că îndepărtarea din ce în ce mai agresivă și mai iresponsabilă a omului de natură nu poate duce la nimic bun. Sau, poate, în aceea că „[...] răul nu-i niciodată mai nociv decât sub forme banale umane, lipsite de orice fel de prestigiu supranatural, și niciodată mai mult ca atunci când nu se zărește deloc sau e chiar respectat.” *Amintiri pioase* și *Arhive ale Nordului* pot fi percepute de aceea ca scrieri ale unei înțelepciuni împovărate de îngândurările specifice convulsionalității sfârșit de Mileniu Doi, ceea ce le învestește pe termen lung cu atributele operelor de actualitate. Dar, în finalul *Arhivelor Nordului* înțeleapta care avea să le resuscite peste ani abia împlinise șase

săptămâni și „[...] timpurile pe care le va trăi vor fi cele mai rele din istorie.” În ciuda acestui implacabil adevăr, *labirintul lumii* din care ea vine își redobândește în opera sa întreaga vitalitate și prospețime pe care oamenii cu imaginație și cu simț al trecutului le regăsesc în vestigiile și pe drumurile anonime ale Occidentului european, încă neatins de frenezia expansionistă a industriei turistice.

SENSUL PIERDUT

Stefan Zweig, *Lumea de ieri*. Traducere de Ion Nastasia. Prefață de Victor Ernest Mașek. București, Ed. Univers, 1988.

Opera lui Stefan Zweig se află azi într-un con de umbră, iar noile generații se pare că îl consideră, printr-un consens tacit, un scriitor clasat. Argumentele pro și contra ar merita cântărite atent, dar o atare analiză ar depăși scopul însemnărilor de față. Totuși, nu mi se pare lipsit de interes și nici de legătură cu *Lumea de ieri* – cartea care mă preocupă acum – amănuntul că, după o statistică oficială a Ligii Națiunilor, în anii 30, Stefan Zweig era scriitorul cel mai tradus. Constatarea îl surprindea pe el însuși, prilejuindu-i câteva reflecții pertinente *à propos* de enigmele creației și receptării. Nu e mai puțin adevărat însă că situația îi asigura un confort material și spiritual care, pentru majoritatea artiștilor, continuă să rămână o aspirație. Sentimentul de stabilitate, care, cel puțin în aparență, excludea posibilitatea oricărei surprize, amenința să devină însă monoton. „N-ar fi mai bine pentru mine – se întreabă atunci, imprudent, artistul – să survină ceva deosebit, ceva nou, ceva care să mă facă mai agitat, mai încordat, ceva care să mă facă mai tânăr, provocându-mă la o luptă nouă și poate și mai plină de riscuri?” Iată ce înseamnă „a țî se urî cu binele”... Destinul ia în serios acest neastâmpăr, mai curând retoric, provocându-l realmente la o luptă ale cărei riscuri artistul nici nu și le-a imaginat. El pierde lupta, iar ca unică mărturie a ei rămâne această carte plină de rațiune, cumpătare și nostalgii.

Lumea de ieri este ultima operă a lui Stefan Zweig. El o scrie în exil, dintr-o suflare, cum se zice, în timp ce, în jurul său, se năruiau

toate repererele existențiale pe care le crezuse de neclintit. Momentul e definit cu pregnanță în prefața cărții: „Din tot trecutul meu nu mai am, așadar, decât ceea ce port în spatele frunții. Toate celelalte sunt pentru mine inaccesibile sau pierdute.” Ceea ce îl determină să își asume această întreprindere este conștiința datoriei de a depune mărturie și, pe de altă parte, sentimentul de siguranță – singurul rămas accesibil – pe care i-l dă scrisul și arta: „Fugi, fugi în desișul cel mai ascuns al ființei tale, în opera ta, acolo unde ești numai eul tău palpitând, un obiect al acestui joc infernal, acolo unde numai stropul tău de inteligență mai poate acționa rațional, într-o lume ce și-a ieșit din minți.” Dincolo de acestea însă, mi se pare a desluși un mobil mai profund, mai dramatic, acționând poate din subconștient. Este cel pe care îl identifica Eugen Simion când, în *Întoarcerea autorului*, formula următoarea constatare: „Creatorul modern își scrie biografia nu ca să dea un model de urmat, își scrie viața ca să-i poată descoperi un sens într-o lume care și-a pierdut sensurile.” Căutarea sensului, deci, sau, mai exact spus, aspirația de a regăsi un sens pierdut, acesta este resortul intim care declanșează elaborarea cărții. Dar este vorba oare, la urma urmelor, de o autobiografie în accepția uzuală a termenului? Nicidecum. Căci, dacă André Maurois avertiza în prefața memoriilor sale că acestea „sunt istoria vieții unui om și nicidecum aceea a unei epoci”, Stefan Zweig ar fi putut uza de aceeași formulare, dar cu semn schimbat: *Lumea de ieri* este istoria unei epoci și nicidecum a unei vieți. Dar prin aceasta nu e mai puțin o istorie în căutarea sensului ei pierdut.

Sunt evocate aici, de fapt, două epoci separate de întâia conflagrație mondială ca de un sinistru memento din care nimeni n-a învățat ceea ce se cuvenea învățat. Stefan Zweig a fost un desăvârșit exponent al spiritului european. El evocă ambele epoci cu deplină implicare, solidar cu destinul continentului, și nu e nimic nefiresc aici la un artist care a declarat nu doar o dată că patria sa spirituală este Europa. A crescut și s-a format în această stare de spirit – căci despre o stare de spirit e vorba – în Viena cultural-artistică a Epocii Belle, în atmosfera aceea de *Wiener Gemütlichkeit*, definită prin

toleranță, eleganță, distincție și efervescență spirituală, unde a dobândit de timpuriu ceea ce el va numi „bunul cel mai de preț al inimii” sale, deprinderea conviețuirii: „Nicăieri nu era mai ușor să fii european.” Evident, fiind inițiată în anii cumpliți ai autoexilului, pe un alt continent, nefamiliar, rece și puțin terifiant prin ceea ce chiar un scriitor al locului, Alejo Carpentier, va numi mai târziu „lipsă de măsură”, – evocarea frumoasei epoci care se întâmplă să coincidă cu adolescența, cu tinerețea, cu primele afirmări ale artistului, beneficiază de un regim eminentemente nostalgic și ușor idealizant: „Pe atunci încă se mai alegeau flori ca embleme de partid.” Acest „pe atunci încă...” spune totul despre ireprimabila nostalgie agravată de prezentul sumbru al naratorului.

La data acestor evocări Stefan Zweig e totuși scriitorul cel mai citit, biograful celebru al atâtor oameni iluștri, artistul cu experiență îndelungă și solidă și știe să-și păstreze luciditatea în ciuda poziției dramatice în care se află. Idealizarea nu depășește niciodată condiția unor discrete accente de culoare, de atmosferă, evocarea în ansamblul ei rămânând permanent în limitele obiectivității atâta cât i-a fost omenește cu putință. Efortul de obiectivare e vizibil în primul rând în strădania sa de a reduce la strictul necesar referirile la propria persoană. Cât despre referirile la familie, la relațiile, evenimentele, scenele de familie, care au îndeobște o pondere atât de mare în genul memorialistic, aici lipsesc aproape cu desăvârșire. Acesta e, printre altele, și unul dintre motivele pentru care *Lumea de ieri* nu poate fi percepută ca o autobiografie. Pornind de la un episod autobiografic, schițat însă cu maximă parcimonie, anii de liceu, să zicem, Stefan Zweig se înalță deodată, ca de pe o pistă de decolare, oferindu-ne pe nesimțite panorama învățământului din *La Belle Époque*, sub toate aspectele sale. Cu cele bune și cu cele rele. Cu nostalgie, dar fără menajamente. Astfel se conturează tabloul epocii văzut ca o lume a statorniciei, așa cel amintit al Vienei, așa cel al condiției femeii și al relațiilor dintre sexe, al vieții universitare, al Parisului, în cele din urmă. În evocarea anilor postbelici apoi, ușoara propensiune idealizantă dispare, iar nostalgia intră într-un sever regim de

austeritate. Beneficiind de perspectivă, scriitorul distinge acum în *Les Années Folles* ceea ce sesizase atunci când trăise efectiv acești ani: configurarea primelor semne premonitorii ale dezastrului care avea să se declanșeze nu mai departe decât peste vreo zece ani, fără ca nimeni s-o bănuiască pe atunci.

Ceea ce conferă pondere și substanță acestei reconsiderări a trecutului din perspectiva dezrădăcinatului este însă meditația, comentariul, reflecția nu rareori aforistică ce îmbogățește și înobilează pagina, pornind de la elementul istoric concret. Cu mult folos am putea insista asupra contactelor scriitorului cu mari personalități ale timpului, asupra radiografiei lucide pe care o face nazismului, a considerațiilor asupra spiritului german, sau a călătoriilor sale. Astfel, una dintre cele mai frumoase pagini – frumoasă inclusiv sub aspect stilistic, grație traducerii lui Ion Nastasia, care-i păstrează nuanțele și savoarea – este aceea prilejuită de pelerinajul la mormântul lui Tolstoi de la Iasnaia Poliana: „Nici cripta lui Napoleon sub arcul de marmură al Domului Invalizilor, nici sicriul lui Goethe în cavoul princiar, nici acele monumente funerare de la Westminster nu te zguduie precum acest mormânt emoționant de anonim, sublim în tăcerea lui, acest mormânt aflat undeva în pădure, înconjurat numai de șoaptele vântului și care nici vorbă nu rostește, nici mesaj nu transmite.”

Ca un leitmotiv revine apoi, într-un fel sau altul, de-a lungul întregii cărți, mărturisirea artistului că „în ciuda a tot ceea ce mie și tovarășilor de destin ne-a fost dat să cunoaștem din repertoriul umilințelor și suferințelor, nu pot totuși să mă lepăd cu totul de credința din tinerețe că, în ciuda tuturor opreliștilor, lucrurile se vor îndrepta din nou.” Este însă – se simte! – o mărturisire retorică, Stefan Zweig manifestându-se aici asemenea celui ce, singur în beznă, fluieră pentru a se convinge că nu se teme. Lucrurile nu se vor mai îndrepta niciodată în sensul gândit de el, cel care, în realitate, nu mai avea nici o speranță. E perceptibilă această dezesperare în nostalgia perpetuă pe care se întemeiază evocarea, în tonul amar pe care ea îl dobândește nu o dată, în creditul pe care îl acordă aserțiunii lui Freud după care „civilizația și cultura noastră reprezintă numai un strat subțire, care

poate fi perforat în orice clipă de forțele distructive ale subumanului.” Considera libertatea personală bunul cel mai de preț de pe pământ și lucrarea spirituală bucuria cea mai deplină care îi este dată omului, dar nu era pregătit pentru o înfruntare de asemenea proporții și durată cu subumanul. Resursele sale de încredere și speranță s-au epuizat în ceasul al unsprezecelea, exact înainte de ivirea primelor semne ale zorilor. Își încheie cartea în 1942, în Brazilia, de unde percepția Europei devenise pentru el cu totul evanescentă și ireversibilă. A fost probabil motivul decisiv care l-a determinat ca la numai două săptămâni după aceea să se sinucidă împreună cu soția. *Lumea de ieri* dobândește astfel toate atributele unui dramatic testament moral. Și, dincolo de toată bogăția de idei pe care o cuprinde și de toate cheile în care poate fi citită, ea rămâne mărturia tulburătoare a căutării sensului pierdut într-o lume la a cărei prăbușire scriitorului îi fusese dat să asiste neputincios de două ori.

O REVELAȚIE TÂRZIE

Sándor Márai, *Moștenirea Eszterei*. Traducere din limba maghiară de Anamaria Pop. București, Ed. Curtea Veche, 2006.

Sándor Márai, *Lumânările ard până la capăt*. Traducere din maghiară de Anamaria Pop. București. Ed. Humanitas, 2004.

O revelație târzie, dar nu tardivă. Dimpotrivă, cel care a trăit-o s-a simțit brusc îmbogățit și mai puțin vulnerabil într-o lume a înșingurărilor tot mai profunde, disimulate sub stridențele unui consumism tot mai frenetic. Numele acestei revelații stenice e Sándor Márai și ea e târzie doar pentru noi, cei atâtea decenii doșiți în spatele „cortinei” de tristă amintire: noile generații ale Ungariei l-au descoperit îndată după 1990, iar noi, românii, cu îndătinata noastră lentoare, abia în primii ani ai veacului XXI. Deocamdată doar prin două romane. El, Sándor Márai, fiind una dintre staturile cele mai proeminente ale literaturii veacului XX.

Destinul său, prin esența dramei care l-a marcat, este comun cu al tuturor exilaților desprinși – de voie ori de nevoie – din regimurile totalitare. S-a născut odată cu veacul La Kassa (azi Košice, în Slovacia), în atmosfera deja crepusculară a Epocii Belle. Familie de burghezi înstăriți, cu *parti-pris*-uri, tabieturi și tot tacâmul decorativ care nu era altceva – cum remarcă retrospectiv Márai – decât „variante central-europeană a prostului gust îndrăgit de mic burgheziei erei victoriene”. Le va evoca toate astea, cu pregnanța-i specifică, în *Confesiunile unui burghez*, scrise în 1934-35, din care n-a apărut la noi decât un fragment, în traducerea lui Cătălin Lazurca.¹ Cert este că lumea Europei Centrale cu obiceiurile ei dinainte de prăbușirea Imperiului l-a marcat profund, iar amintirea ei își va lăsa amprenta

de-a lungul întregii sale opere. A fost neîndoielnic un tânăr precoce, cu talent, idei și inițiative, reușind să se afirme încă de la nouăsprezece ani în străinătate, la Berlin, la Frankfurt, ca publicist întâi, în câteva reviste de notorietate. Curios este că vocația de romancier și-o descoperă abia în 1930, scriind apoi, până în 1948, unsprezece romane. E un răstimp al afirmării impetuoase, când personalitatea sa face valuri nu doar prin operă, ci și prin prezența socială, de vreme ce se aud voci care îl acuză de nihilism și egocentrism. Greu de apreciat îndreptățirea unor asemenea reproșuri atâta timp cât nu cunoaștem decât o infimă parte din opera sa. Ce știm însă este că, în ciuda acestui gen de rezerve, patria îi recunoaște valoarea, consacrandu-l ca membru al Academiei Maghiare de Științe. Pentru ca peste trei ani, în 1948, să survină în existența sa acea falie abruptă după care, desigur, nimic n-a mai putut fi ca înainte. Între perspectivele cu certitudine sumbre ale Europei Centrale în care s-a născut și în a cărei „matrice stilistică” s-a format, și perspectivele marcate de incertitudine ale autoexilului, le-a preferat pe acestea din urmă. Dar nu s-a exilat doar pe sine, ci și propria operă, a cărei editare în Ungaria comunistă a interzis-o printr-o decizie, după câte știm, cu totul atipică pentru artiștii exilați care aspiră îndeobște ca măcar o parte a ființei lor să rămână în patrie prin operă. În fine, după o existență itinerantă prin Europa, se stabilește în California, la San Diego, unde, în 1989, se sinucide. Nu putem deocamdată decât să presupunem o dramă existențială ale cărei adâncimi le-am putea sonda doar dacă ni s-ar oferi posibilitatea să străbatem cele vreo douăsprezece volume ale jurnalului său. Pe lângă care, după 1948, s-a mai adăugat o nouă serie de romane și eseuri.

Din cele două romane care au apărut până acum în limba română se configurează totuși în linii cu potențial definitoriu, deși sumare, profilul unui prozator impunător, cu resurse deopotrivă epice și reflexive, atras cu predilecție de lumile crepusculare, de universurile familiale în extincție, de dramele singurătății și senectuții și, lucru ce poate să apară cel puțin bizar astăzi, de problematica onoarei. Nu cred că ne-am hazarda prea mult când, judecând doar după aceste două romane, am avansa prezumția că tema onoarei e intrinsecă întregii sale

opere, perceptibilă chiar când nu apare explicit, circulând pretutindeni subtextual, ca o apă freatică aflată foarte aproape de suprafață. Sándor Márai este un *gentleman* care, până și atunci când elaborează portretul unui hiperpanglicar, lasă loc în subtext, chiar dacă doar sugerate, prin contrast sau antifrază, comandamentelor onoarei concepută ca una dintre rigorile existențiale. Este chiar cazul celui de al doilea roman apărut la noi, dar primul scris dintre cele două, *Moștenirea Eszterei*.

Eszter e descendenta unei familii rămuroase și îndestulate, dar scăpătate din cauza stilului de viață al tatălui ei, „un bătrân aventurier”. Ar mai fi nepoata ei, Evá, dezrădăcinată și frivolă, fiica surorii sale moarte, și tatăl Evei, Lajos, cumnatul Eszterei deci, pe care, plecați în lume, nu i-a mai văzut de douăzeci de ani. Eszter a rămas astfel ultima păstrătoare a sentimentului apartenenței, a solidarității de clan și singura trezorieră a valorilor morale ale unei lumi revolute. Singurătatea ei e secundată, ca de un tainic *raisonneur*, de Nunu, eterna rudă săracă: „Nunu este ruda care a preluat în casă rolul tuturor rudelor. Sosise în urmă cu treizeci de ani [...] din preistorie, din complicatele relații tribale ale mătușelor și verișoarelor, venise într-o vizită pentru câteva săptămâni. Apoi a rămas aici pentru că era nevoie de ea. Mai târziu iarăși a rămas aici pentru că în ierarhia familiei muriseră toți înaintea ei, iar Nunu, de-a lungul deceniilor, a avansat încetul cu încetul, la fel ca într-o instituție, obținând toate rangurile.” Pentru Eszter, odată rămasă doar ele două, Nunu ajunge „felinarul, o lumină slabă și blândă, după ale cărei raze reușeam să mă orientez”, viața fără ea devenind de neimaginat: un cuplu inseparabil care devine el însuși, pe parcursul „desfășurării epice”, un simbol pregnant al supraviețuirii prin tăcere și singurătate. Singurul bun evaluabil care le-a rămas după crahul iscat de „bătrânul aventurier” e casa care dobândește la rândul-i în structura romanului o rațiune simbolică de cămin, de *Heim*, topos securizant și totodată ultim țarm: „Casa ne-a asigurat un loc de refugiu, un acoperiș; cu mobilele ei vechi, chiar devastată fiind, pentru noi reprezenta căminul. Grădina ne-a asigurat alimentele, nici mai mult, nici mai puțin decât au nevoie naufragiații. Nu știu cum se face, dar crescuse în jurul nostru pentru că i-am oferit totul, truda

și speranța noastră, și uneori arată ca o adevărată moșie, unde poate trăi în liniște cel care și-a ancorat aici viața.” Nu există dramă mai traumatizantă, poate chiar letală, pentru „o anumită vârstă” decât aceea de a fi smulsă intempestiv din obiceiurile ei și din locul în care așteaptă inexorabilul, protejată de micile dar fermele ei certitudini, pentru a fi azvârlită într-o lume străină, necunoscută și percepută aprioric, dar nu fără temei, ca ostilă. Or, tocmai această dramă îi este rezervată Eszterei, *y compris* lui Nunu, de către Lajos, escrocul de anvergură, hahalera absolută, care reapare brusc după douăzeci de ani. Brusc e însă un fel de „vorba vine”, pentru că nu se poate spune că Eszter nu aștepta această revenire cu un soi de fatalism, dorind-o totuși masochist, în taină, Lajos persistând în tot acest timp, obscur dar viu, în subteranele amintirilor sale. Așteptarea este, de altfel, un motiv recurent în aceste romane, configurându-se chiar o filozofie a așteptării văzută ca determinant al dorinței sau resemnării de a trăi. În cazul Eszterei, așteptarea zilei în care Lajos se va întoarce, pe care nu îndrăznește să și-o mărturisească nici sieși, își află motivația într-un paradox existențial: pentru ea, ființă rațională, echilibrată, demnă, cu un înăscut sentiment al onoarei, Lajos a fost și a rămas în tot acest timp marea iubire. Deși îl cunoaște foarte bine, deși e pățită cu el și îi știe toate trucurile, năravurile, toată tactica și strategia seducției, deși recunoaște că e un ticălos, „un geniu al minciunii” pe care nu trebuie să-l crezi nici când îl vezi mort. Să ascundă argintăria și să nu rămână nici o clipă singură cu el sunt primele sfaturi pe care i le dă Nunu când află de revenirea lui Lajos. Eszter râde. Îngrozită însă ea însăși de servitutea sa: „Deja îl apărăm. Dar ce puteam face altceva? Era singurul om din viața mea pe care îl iubisem.” Toate celelalte considerente întemeiate pe bun-simț și rațiune sunt excedate de acest sentiment absurd în virtutea căruia cedează persuasiunii șpanaului realmente falit și, spre a-l salva, face gestul enorm de a trece casa pe numele lui, acceptând să-și petreacă restul zilelor într-un azil de bătrâni.

Toată drama se consumă într-o singură zi și e perceptibilă încă din fraza inaugurală a cărții: „Nu știu ce-mi mai rezervă Dumnezeu,

dar înainte să mor vreau să aștern pe hârtie tot ce s-a întâmplat în ziua aceea când Lajos a fost ultima dată la mine și m-a jefuit.” Iar peste câteva pagini: „Aș dori să povestesc cu maximă fidelitate istoria acestei zile.” Performanța lui Sándor Márai stă tocmai în capacitatea de a concentra în „istoria acestei zile”, pe parcursul a douăzeci de capitole scurte, esențializate, o întreagă lume în prăbușire, cu toate nostalgiile, slăbiciunile și măreția ei. Desigur, ceea ce am încercat să rezum mai sus nu este decât, scandalos simplificată, structura epică a romanului. Ea nu este însă și structura sa de rezistență. Aceasta, adică memorabilul cărții cu mesajul său intrinsec, stă în „umplutura” tramei epice, în reflecțiile și gesturile mici dar împovărate de semnificații ale personajelor, în cele din urmă în atmosfera de o melancolie grandioasă și difuză, care ne duce cu gândul la acea *morbidezza di sfumato* care învăluie fundalul pânzelor lui Leonardo. Ziua fatală se scurge lent, fără episoade acute, ca între „oameni de lume”, durerile, revolta, scârba și abdicările sunt surdinizate sau disimulate, absorbite în ambianța aparent sărbătorească pe care o dobândește o casă cu oaspeți. Căci Lajos nu vine singur, ci cu fiica sa Evá, nepoata Eszterei, cu o femeie enigmatică și sumbră căreia îi este dator și care apare ca recuperatoare, și cu fiul acesteia, un soi de dandy agasant. Mai este de față și Endre, notarul, apropiat familiei. E, dintre toți, singurul om echilibrat, „un bărbat adevărat și distins care este nevoit să gândească tot timpul consecvent, așa cum prevăd în mod înțelept legea, obiceiurile sau rațiunea.” Personaj episodic, dar memorabil, Endre a fost invitat de însuși Lajos cel sigur de puterea sa de persuasiune asupra Eszterei, pentru a asigura legalitatea infamei tranzacții. În această viitură care le tulbură echilibrul singurătății, Nunu reușește să facă onorurile casei în care se instalează o înșelătoare atmosferă de familială cordialitate, pentru Eszter dureros amintitoare a „vremurilor bune”. Episodul, conținând și crochiul unei anumite viziuni asupra vieții, e remarcabil, în ciuda conciziei, prin forța sa de resuscitare a unei atmosfere și rămâne ilustrativ pentru „stilul Márai”: „Înăuntru plutea aroma bucatelor calde și condimentate, acea aromă de sărbătoare care conține ceva etern și care nu poate fi uitat, ceva din

emoția primară a vieții, ceva din graba gazdelor, din aranjatul mesei, din trântitul ușilor, din zornăitul farfuriilor, din conversația înăbușită a oaspeților, din frânturi de țipete, ceva din acel fortissimo al muzicii și al timpului, din faptul că *viața e frumoasă și solemnă!* Asta vedeam și simțeam oriunde îmi roteam privirea. Femeia străină s-a așezat într-un colț și vorbea monoton” (subl.R.C.)

Însemnările Eszterei sunt făcute la trei zile după dezastru. E un ceas al adevărului, când ceea ce văzuse și simțise atunci se dovedește a nu fi fost decât o iluzie efemeră, ea aflându-se acum în fața unei unice și ireversibile perspective sacrificiale, în numele unei iubiri absurde, când are revelația că „moartea poate fi o mântuire [...] că moartea este dezlegare și tihnă. Numai viața este luptă și batjocură.” Iar finalul romanului – *finis coronat...* – pe gustul anilor treizeci, cu vijelia care deschide ferestrele și flutură draperiile, e magnific tocmai prin teatralitatea lui: „Apoi a stins și flacăra lumânării. Îmi mai amintesc de acest lucru. La fel, ca prin ceață, și de faptul că Nunu a închis mai târziu fereastra, iar eu am adormit.” De altfel, nu poate fi ignorată o anumită predilecție a lui Mărai pentru categoria teatralului. Poate nu întotdeauna pe gustul vremurilor noastre, ea pare a fi o componentă a acestei personalități artistice, având un cert efect augmentativ asupra pregnanței mesajului său.

Apropo de lumânări, în ultimul capitol, tot înspre final, întâlnim următoarea frază: „Stăteam așa, îmbrățișate, așteptam ca lumânarea să ardă până la capăt sau să se oprească vijelia care de pe la miezul nopții vuia în jurul casei și smulgea crengile umede ale copacilor, sau să se facă dimineață, nu mai știu nici eu ce așteptam.” Se pare că aici se află prima anticipare a romanului *in statu nascendi*, *Lumânările ard până la capăt*, scris în 1942, la patru ani după *Moștenirea Eszterei*. Dincolo de această prefigurare a titlului, rămân curioase și semnificative pentru obsesiile autorului analogiile dintre cele două opere. Regăsim în *Lumânările...* aceleași motive centrale – singurătatea și așteptarea – răspândite difuz într-o structură compozițională aproape identică celei din *Moștenirea...* și generatoare a aceleiași atmosfere tragic-grandioase de mărire și decădere. Ambianța prezentului narativ

și a evocărilor este aici cea a aristocrației vechiului Imperiu. Cel care *așteaptă* în singurătatea domeniului său familial ascuns între păduri e un bătrân general al fostei armate imperiale. Ceea ce *așteaptă* bătrânul general este revenirea, după patruzeci de ani, a prietenului din tinerețe, care l-a trădat. Nu de alta, dar, în accepția sa, prietenia e o chestiune de onoare și nu poate concepe ca trădătorul să fie atât de laș încât să nu revină, oricât de târziu, pentru o penitență față către față. Acela vine într-adevăr și confruntarea lor, un cavaleresc duel al conștiințelor, se desfășoară de-a lungul unei nopți. Dacă *Moștenirea Eszterei* era istoria unei zile dramatice, romanul din 1942 e istoria unei nopți tot atât de tensionate, în care *lumânările ard până la capăt*. Să mai adăugăm doar că singurătatea generalului e vegheată de imemoriala devoțiune a bătrânei sale doici, pe numele ei... Nini.

Deși a intrat în literatură după căderea Imperiului, în plină ebuliție a Anilor Nebuni, Sándor Márai apare aici ca un tipic scriitor al acelei Mitteleurope pentru care Imperiul și Viena simbolizau prestanța „rânduiei”, voluptatea supunerii și virtualitatea revoltei. O lume care reînvie de-a lungul acestui roman în pasaje „marca Márai”, de o extraordinară precizie și esențializare: „Faptul că împăratul se culca înainte de miezul nopții, iar dimineța la ora cinci stătea deja într-un fotoliu american, împletit din nuiel, în fața mesei de scris, la lumina unei lumânări, iar ceilalți, care îi juraseră credință, se supuneau obiceiurilor și legilor, genera pentru cincizeci de milioane de oameni un sentiment de siguranță. Firește, era vorba de o supunere mai profundă față de prescripțiile legilor. Lucrul cel mai important era ca omul să poarte docilitatea în suflet. *Trebuia să aibă încredere că totul este la locul său*” (subl. R.C.) Momentul în care bătrânul general, educat în cultul rigorii și al onoarei, descendent al unui stufos arbore aristocratic, își contemplă în galeria castelului portretele strămoșilor este de asemenea memorabil prin capacitatea de a devoala o conduită determinată de un crez. Cu atât mai mult cu cât în filigranul acestei conduite se poate descrie opțiunea autorului însuși: „Fusesse o generație bună, oameni din aceia care preferă singurătatea, care nu se pot integra fericit în societate, în lume, sunt mândri, dar cred în

onoare, în virtuțile bărbătești, în solitudine și în puterea cuvântului, chiar și în femei. Iar când sunt decepționați tac. Cei mai mulți dintre ei tăcuseră o viață întreagă, dedicându-se obligațiilor și tăcerii, ca unui jurământ.”

Lumânările ard până la capăt este, de fapt, amplul monolog al bătrânului general, întrerupt doar când și când de replicile ezitante ale trădătorului revenit la locul faptei. Un monolog rechizitoriu, evocare și confesiune, în care sunt diseminate și disimulate mici și splendide eseuri asupra valorilor și vinovățiilor unei lumi în derivă ori, cu egală ferveare, asupra a ceea ce rămâne pentru un om de onoare de neînțeles: asupra prieteniei și a trădării, a instinctului ancestral al crimei, asupra tradiției și timpului, asupra așteptării ca posibilă motivație existențială. Când în sfârșit trăiesc clipa reîntâlnirii, după patruzeci de ani, cei doi sunt captivi ai serviciilor vârstei, înțelepțiți – cum și Eszter este dincolo, în *Moștenirea...* : „Încetul cu încetul, omul înțelege lumea, apoi moare.” Senectutea, iată o altă temă recurentă ce reverberează difuz în aceste romane care sunt, în egală măsură, cărți de atmosferă, de meditație și reflecție, focalizând însăși viziunea autorului asupra lumii sale. Rămâne totodată uimitoare exactitatea, autenticitatea, finețea cu care Sándor Márai, la numai 42 de ani, câți avea când scria *Lumânările...*, a reușit să intuiască și să dea expresie veridică artistică bătrâneții. Dar artistul de aceea e artist pentru că i s-a hărăzit darul de a descrie, de a pătrunde și trăi lucruri și întâmplări pe care nu le-a văzut și nu le-a trăit nicicând.

Există cărți în care, chiar neștiind nimic despre autorul lor, percepi încă din primele fraze un nu știu ce prevestitor: ești avertizat prin semnale inefabile că ai pătruns în universul unui familiar al marilor altitudini. După care, cu toate antenele desfășurate, anticipezi voluptatea de a-l urma. Este apanajul talentelor genialoide, printre care trebuie fără îndoială situat și Sándor Márai, chiar dacă nu ni se revelează deocamdată decât prin aceste două romane frapante prin profunzimea ideatică și eleganța stilistică. Trebuie însă adăugat de îndată că această senzație de forță creatoare ieșită din comun ar fi rămas imperceptibilă fără o traducere pe măsură. Versiunile românești

ale romanelor lui Sándor Márai sunt semnate de doamna Anamaria Pop a cărei competență contribuție la cunoașterea literaturii maghiare este de acum de o stimabilă notorietate. Întâmplarea face ca înainte de *Moștenirea Eszterei* recent apărută, să fi citit romanul *Tihna*² de Attila Bartis, în aceeași traducere. Attila Bartis s-a născut în 1968: o nouă generație, o nouă lume, o nouă *Weltanschauung*. *Tihna*, roman tradus în numeroase limbi, mult elogiat peste tot: un roman *hard* care ilustrează magistral mizerabilismul unei societăți care și-a pierdut reperatele valorilor tradiționale. O viziune hiperrealistă și deprimantă, dar pe deplin motivată și îndreptățită. Ceea ce ne-am îngădui să-i reproșăm lui Bartis este tocmai ceea ce unul dintre personajele sale îi reproșează altuia: confuzia dintre franchise și obscenitate. Ei bine, amplitudinea dintre bolgiile lexicale eminentemente sordide și terne, care fac greu suportabil romanul lui Attila Bartis, și stilul stenic, de o aristocratică eleganță și de o mereu surprinzătoare generozitate în subtile nuanțe al lui Sándor Márai, dă întreaga măsură a profesionismului dnei Anamaria Pop care află soluțiile echivalării cu aceeași exactă intuire a cuvântului și tonului just în ambele extreme. Alăturându-i numele de al celorlalți mari traducători români, Antoaneta Ralian, Viorica Nișcov, Sorin Mărculescu, Nora Iuga, Irina Mavrodin, Virgil Stanciu, Mircea Aurel Buiciuc și atâția alții, nu ne putem reprima regretul că traducători de aceeași anvergură și productivitate nu se află aiurea și în slujba literelor românești. Dar asta este de acum o altă poveste...

---

¹ În vol. *Europa centrală. Memorie, pradis, apocalipsă*. Volum coordonat de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Iași, Polirom, 1998.

² Attila Bartis, *Tihna*. Traducere din limba maghiară de Anamaria Pop. Pitești. Paralela 45. 2006

IV

ÎN CĂUTAREA SPANIEI

Nu e ușor de găsit. Spania „profundă”, autentică, la ea mă gândesc, ea mă interesa în primul rând. Înainte de plecare am recitat și citit câteva jurnale de voiaj ale unor călători români, de la însemnările seci, telegrafice, ale lui Octavian Goga, până la cele recente, alerte și delectabile, ale Luminiței Marcu. De fiecare dată am rămas cu senzația că autorilor le-a scăpat esențialul. Așa cum simt că-mi scapă mie acum, când încerc să-mi sistematizez cumva impresiile acumulate într-un voiaj spaniol de două săptămâni. Doar impresii, de bună seamă, fiindcă o imagine coerentă, substanțială și definitivă asupra unei realități de asemenea anvergură precum cea spaniolă nu se poate configura plauzibil în două săptămâni.

Adrian Marino îi sfătuia pe cei ce pornesc la un astfel de drum să facă abstracție de toate referințele culturale care le-ar putea brui percepția spontană, ingenuă a realității spaniole. Imposibil. Zestrea și prestigiul cultural sunt aici atât de vechi și de impunătoare, încât e cu neputință să le pui măcar temporar între paranteze. Cu atât mai mult cu cât ele și se înfățișează în inseparabilă asociere cu cele ale tot atât de impunătoarelor vecinătăți mediteraneene. Acesta ar fi primul obstacol – cât se poate de seducător, de altfel – care obturează accesul înspre percepția corectă a unei Spanii „de rând”, a cotidianului, a unui eventual *genius loci* în ipostază actuală. Al doilea obstacol – mai puțin seducător – ar fi globalizarea și turismul, care, prin standarde și stereotipii, sunt deopotrivă aplatizante, ucigătoare de specific, acesta rămânând, doar în mică măsură autentic, pe seama micilor restaurante

și a buticurilor cu „suveniruri”. Adevăr ușor verificabil mai ales de-a lungul litoralului.

Îată, bunăoară, acest pastelat Cambrils, unde ne-am avut „baza”. Înainte de toate, dincolo de trecutul, de prezentul și de pitorescul său, el va rămâne pentru mine locul memorabilei întâlniri cu Mediterana. Ea îmi fusese himeră, vis, aspirație latentă, purtată în subconștient încă din adolescență, poate de când citisem *Leul din Damasc* al lui Emilio Salgari sau *Cartea de la San Michele* sau, mai târziu, *Ghepardul*, cărți în care nu e vorba propriu-zis de Mediterana, dar pregnanța ei subtextuală e atât de insidioasă încât devine referențială. De aceea, încă din timpul preparativelor acestui voiaj iberic și până în clipa când am descins efectiv acolo, nerăbdarea mi s-a orientat mai curând înspre întâlnirea cu Mediterana decât cu Spania. Propensiune pur emoțională, afectivă, căci, în realitate, cele două sunt inseparabile, destinul Spaniei fiind profund și definitoriu marcat de această simbiotică (sau osmotică?) vecinătate.

Încă de pe la Perpignan am început să stau cu capul sucit tot înspre stânga, doar, doar o voi zări. Dar, porniți din Germania de cu seara, intram în Spania odată cu ziua, cam obosiți, cam buimaci, într-o dimineață nedecisă, cețoasă, cu vizibilitate precară. Pirineii, învăluiți în pâcle, greu de localizat. Peisajul vălurit, cu versanți domoli, acoperiți de arbuști, cu un aspect ușor arid, îmi amintește de Goga, care se lamenta că, după ce treci în Spania, cale de vreo patru sute de kilometri, nu mai poți zice de „frunză verde”. Nu e chiar așa, întâlnim și păduri, ele semănând mai curând a crânguri, din esențe exotice, pentru noi nefamiliare, ceea ce explică disconfortul rășinăreanului, lipsit dintr-o dată de ambianța brazilor...

Ceea ce putem admira în schimb nestingheriți e autostrada. Evident, tot pe autostrăzi de vis venisem și până aici. În Franța, coborâsem spre sud chiar pe Autostrada Soarelui, autentică Autostradă a Soarelui, cea cu patru benzi pe sens și cu toate utilitățile la locul lor și funcționale. Fiind însă noapte, ne-am făcut doar „o idee”, ca românul isteț, fără a vedea totuși mare lucru. Dar aici, în Spania, mai ales după izbânda soarelui pe un cer de o seninătate sticloasă, am avut

dintr-o dată revelația inteligenței și competenței unor guvernanți care au reușit să ridice la un nivel european o țară săracă, începând cu ce trebuia început: cu infrastructura, cu rețeaua feroviară, cu autostrăzile. Pe ruta noastră ne-au uluit pur și simplu tronsoane precum cel dintre Barcelona până spre Tarragona, care e o succesiune de „lucrări de artă”, cum zic constructorii, tunele și viaducte de o temeritate și eleganță fascinante. În fața unei astfel de realități e cu neputință să nu te întrebi cum au reușit într-un timp totuși atât de scurt, când nouă nu ne ajunge un an pentru a reface un amărât de pod luat de o „viitură” care a durat mai puțin de o jumătate de ceas? Iar dacă ar fi să găsim și un cusur acestor performanțe ingineresti, atunci ar trebui să le căutăm în zona administrativului: au prea multe stații pentru taxa de autostradă. Vezi, asta e cusurul lor... În timp ce în Franța sunt mai rare, iar în Germania nu sunt deloc. Spaniolii, cum se vede, mai lacomi, ca săracul parvenit în sfârșit la masa bogatului.

În cele din urmă, spre prânz, ajungem la Cambrils fără să fi apucat să văd marea decât intermitent, în fugă, de la distanțe mari și din unghiuri neprielnice: momente irelevante și lipsite de orice fior. Oboselii i se adăuga un început de deziluzie, agravată acum și de peisajul care ne-a întâmpinat după ieșirea de pe autostradă, pe „breteaua” spre oraș: arid, locuri virane, stufărișuri, apoi, până la hotel, străzi și blocuri oarecari. Pătrundeam prin partea opusă mării. De aceea, de cum ne-am instalat și am ușurat-o de bagaje pe Luky, cea cu motorul înfierbântat după 1500 de km., oboseala a devenit bruscă surescitare și dorință de a ieși într-un tur de recunoaștere. Întâi, negreșit, spre mare, aflată nu mai departe de vreo două sute de metri. Încă n-am ochi pentru farmecul străzilor înguste, mă duce dorința de a merge tot mai grăbit, precum cămilele care presimt oaza, traversăm faleza străjuită de palmieri, pășesc pe plaja aurie, netedă, curată, mătăsoasă, îmi lepăd din mers încălțărilor, înaintez ca halucinat și, în fine, abia acum o văd cu adevărat, o aud, o apropiu, e aici, în fine, în fine – *Thalassa!* „Impactul”, de fapt, o revelație, e abrupt, emoționant, puțin amețitor, iar priveliștea magnifică, albastrul ei e unic, orizontul, depărtările, chemarea depărtărilor devin irezistibile și evocatoare.

La gândul că asta e Mediterana, tot ce mi-a fascinat adolescența se revarsă asupra-mi, nume, oameni, locuri, istorie, Tanger, Malaga, Oran, Baleare, Sardinia, cavalerii de la Malta, Don Juan de Austria și bătălia de la Lepanto, Genova și Famagusta, o întregă enciclopedie mediteraneană. Imposibil de urmat sfatul bine-intenționat al domnului Marino, sunt aici toți, toate, le aud rumoarea în foșnetul valurilor ce se destramă pe nisip. Aș fi stat astfel oricât, în tăcere, cu ochii pironiți pe linia orizontului, asupra acelu albastru ce-și primenea neconținut nuanțele, dar copiii, care nu se aflau pentru prima oară aici, erau nerăbdători să ne arate orașul.

Care oraș e într-adevăr frumos, colorat, curat, pitoresc. Mic, crescut dintr-un vechi port pescăresc, devenit acum partea lui veche, cu digul, cu farul, cu Torre del Puerto, Turnul Portului, cu străduțele înguste și casele bătrâne și partea nouă, cea a hotelurilor recente, *dernier cri*, căroră li se adaugă mereu altele, de o neverosimilă diversitate și ingeniozitate arhitectonică. Peste tot, priveliștea caleidoscopică a buticurilor, magazinelor de antichități mai mult sau mai puțin antice, bijuterii, suveniruri, acestea mai ales oferind terenul ideal pentru o veritabilă ebuliție de kitschuri de o infinită varietate, de la cele naiv simpatice, până la cele odioase, expuse pe alocuri în întregi vitrine dedicate kitschului horror. Ce să mai zici de mulțimea teraselor, care de care mai tentantă, unde poți găsi orice, la orice oră. Ceea ce m-a surprins la asemenea densitate de localuri a fost aspectul lor aseptice, absența sferei și a duhnetului de grătare, cum și a oricăror sonorități deranjante. Atmosfera e relaxată și odihnitoare, nu lipsită totuși de accente olfactive, de fapt un melanj de arome celeste dinspre patiserii, cafelele, cofetării, parfumerii. La un moment dat, ne învâluie un parfum suav cu totul aparte, a cărui sursă o localizăm după vreo douăzeci de pași: e o „savonerie”, magazin de săpunuri artisanale, din cele mai surprinzătoare esențe. E franțuzesc, iar firma precizează chiar, nu fără o perceptibilă mândrie, originea provensală. Patronul, un tip distins, de o politețe intimidantă, vinde și prosoape, șervete, șervețele, batiste, fețe de masă, care, când sunt gata ambalate cu artă, sunt însoțite de câte un săpunel specialitatea casei.

Seara, după cină, sfidând oboseala, ne aventurăm pe dig, la o nouă întâlnire cu marea. În ultimul punct luminat, un panou avertizează că de aici încolo înaintarea e riscantă și se face pe proprie răspundere. Ne-o asumăm și înaintăm. Senzația e unică. Fulgere grandioase, în flux aproape continuu, incendiază tot orizontul departe, spre Barcelona. În urmă, ca un colier desfășurat, mărunte, luminile coastei. Farul unei ambarcațiuni singuratică, poate un pescador întârziat, se apropie încet din larg. Vânt cu miresme, pentru noi, exotice, stranii. Nevăzută, agitată, Mediterana se aude vuid în beznă.

Spre deosebire de Cambrils, care, grație portului său pescăresc, are prestața vechimii, Salou și Cap Salou sunt întemeieri turistice integral noi. Din cauza dificultăților de parcare, reductabile și aici, am pornit într-acolo cu autobuzul. Punctual autobuzul, dar cu geamurile atât de murdare, încât peisajul pare învăluit în ceață. Iar după ce coborâm, constatăm că șoferul, profitând prompt de ezitățile noastre lingvistice, ne-a ciupit vreo șase euro. Geantă latină! Lucruri de neconceput în Germania. Observ că termenul de comparație care mi se impune aici e Germania. Mereu în favoarea acesteia. Pe când în Germania, termenul de comparație e „la noi”. Mereu în defavoarea noastră.

Așadar, la Salou, zeci de hoteluri, paradă a ingeniozității arhitectonice aflată sub imperativul esteticului. Și, printre ele, vile de milionari, unele în stil maur, înconjurate de palmieri și arbuști înfloriți. Flanăm, privim, facem poze aiurea, ne amuzăm de firmele tavernelelor – *The Happy Drinker, The Old Pirate, Rovers Return Pub...* – locul e preferat de turiștii englezi – admirăm faleza cu lungă promenadă însoțită de bănci și palmieri, neîntreruptă, de fapt, de la Cambrils până aici. Mulțime de căței de companie, toți în lesă, predilecți părănd a fi cei de talie mică. Nici un maidanez. În schimb, puzderie de mâțe care trăiesc lumea albă printre atâtea pizzerii și restaurante. Lume multă, amestecată, turistică, printre care cu siguranță spaniole sunt doar mâțele, altfel localnicii fiind greu de identificat. Mulți obezi și multă vârstă a treia, veselă, relaxată, îmbrăcată lejer, în culori vii și cât se poate de mobilă chiar când se slujește de cadre sau scaune

pe rotile. Nimic specific însă, Spania nu se prea vede, nu e de găsit aici. Ce vedem noi se poate vedea – *mutatis mutandis* – de jur împrejurul întregii Mediterane: aceleași așezări pescărești, aceleași noi întemeieri și rețele comercial-turistice, aceeași lentă scufundare a specificului sub inexorabila viitură consumistă. Până și muzica ariei mediteraneene e înrudită prin aceleași inflexiuni purtătoare de vaste nostalgii fără nume, care nu pot fi altceva decât efectul exercitat de chemarea depărtărilor.

Cap Salou, promontoriu mult avansat în mare, stâncos, vântos, cu copaci necunoscuți, contorsionați. Peisaj neverosimil, de poster turistic. Uimirea că, totuși, așa ceva poate fi real. În depărtare, iahturi, iar pe linia orizontului, în fin, miniatural desen, câte o navă care pare nemișcată. Albastrul mării, în perpetuă primenire a nuanțelor. Jos, la vreo două sute de metri sub noi, printre stâncile de care se sparg în albe spume valuri, o *cover girl* în vestimentație sumară, dar cu cizme lungi, se supune docilă rigorilor unei ședințe foto. Publicitatea va înghiți totul. Neputând fi cu nimic stăvilită, a devenit cauza cea mai redutabilă a uniformizării și imbecilizării lumii.

Suntem înspre mijlocul lui octombrie, dar atmosfera e de iunie, flori se revarsă de pretutindeni, plajele sunt pline, copiii noștri sunt și ei acolo, Radu jr. experimentându-și echipamentul de „scufundător”. Între timp ne plimbăm, explorăm noi cartiere, noi ulicioare. Există un muzeu de istorie și unul de artă, dar încă nu le-am localizat și, de altfel, au un program straniu, doar sâmbăta, duminica și în sărbători, câte patru ore. Am dat în schimb peste un Muzeu al Smaradelor, de fapt un magazin profilat pe smarald brut și prelucrat, cu piese remarcabile în vitrină care însă nu mi-au mai spus prea mare lucru. Asta deoarece doar cu vreo două săptămâni în urmă, în Germania, fusesem la Idar-Oberstein, capitala europeană a pietrelor nobile, unde am văzut lucruri într-adevăr extraordinare, splendori unice, pe lângă care cele din peștera lui Ali Baba sunt o nimic toată.

În cele din urmă poposim pe o bancă și ne delectăm contemplând lumea. Ne aflăm într-o piațetă formată din capătul a trei străzi care dau aici pe faleză. În mijlocul ei e un mic grup statuar. Două femei șezând,

care împletesc sau dreg un năvod. Loc în care turiștii se fotografiază cu predilecție, tot câte unul, între cele două femei de bronz, nu lipsite de o grație inefabilă. O *operă* autentică și nu e singura. De-a lungul falezei, dar și în oraș, prin mici piețe, întâlnești asemenea expresii ale interesului pentru artă, pentru ambianță, care țin de acum de confortul urban. Mai încolo, alt bronz, un băiețel de o reușită ingenuitate, purtând un coș cu pești. Nu lipsește nici sculptura comemorativă. În vecinătatea bătrânului Torre del Puerto, tot pe faleză, e un emoționant memorial ridicat cu ocazia centenarului nașterii lui Marcelli Domingo i Sanjuan, nimeni altul decât inginerul proiectant al portului modern, care a adus pentru Cambrils prosperitatea și bunul renume. Spaniolii sunt patrioți pasionali, onoarea e una din valorile lor definitorii, dar aici, înainte de patriotism, e vorba de un frumos gest de recunoștință a unei comunități. Pe un mic luciul de apă se înalță câteva blocuri de piatră brută, la baza cărora, pe o placă purtând înscrisul evocator, se află în basorelief chipul inginerului, figură distinsă de ochelarișt gânditor, cu o privire iscoditoare și ușor melancolică.

Aici, în Cambrils, apetitul statuarului nu depășește proporțiile firescului. E prietenos și cordial, sugerând o anume tandrețe. Se poate deduce astfel că, mic fiind, orașul se manifestă artistic cu o cuviincioasă smerenie, păstrându-și adică distanța față de marile metropole, unde statuarul irumpe la proporțiile monumentalului care e relevant inclusiv prin plasament și perspectivă. Văd aici o expresie a mândriei locale sau naționale, după caz, ori, poate a orgoliului, altă dimensiune definitorie a spiritului hispanic. Am întâlnit-o prima dată la Tarragona, unde se explică până la un punct și prin moștenirea romană, absolut coalescentă a cetății Tarraco.

Pătrundem în oraș dinspre sud și, fără premeditare, nimerim în Plaça Imperial Tarraco, adică exact unde trebuia. O mare piață circulară, unde se întâlnesc radial câteva *avingudas*, cea mai importantă fiind Rambla Nova, cu o parcare subterană chiar la începutul ei, de unde ne pornim periplul pedestru. Nu cred să existe vreun mare oraș spaniol care să nu-și aibă *rambla* lui, axă, coloană vertebrală, topos referențial, vitrină și motiv de mândrie locală. De

orgoliu chiar. Spun asta pentru că trăisem de curând revelația târzie că, aflându-ne în Catalonia, era discutabil să ne considerăm în Spania. Poate chiar riscant, având în vedere fervoarea aspirațiilor separatiste ale catalanilor, specie și mai pasională decât spaniolii. Ei nici nu se consideră spanioli. Să cauți aici specificul spaniol e o eroare. Am aflat în schimb câte ceva despre cel catalan. În primul rând că orgoliul lor identitar pare a fi cu un grad mai acut decât cel al spaniolilor, dacă așa ceva se poate imagina. Cultul pentru trecutul, folclorul, tradițiile, artiștii, monumentele lor e perceptibil la fiecare pas, în primul rând în modul exemplar, profesionist, de o extremă pregnanță și totuși fără ostentație, prin care se pricep să le „promoveze”. Și, de asemenea, din toate textele și înscrisurile publice care sunt bilingve, prima fiind însă întotdeauna limba catalană.

Pornim în pas de voie pe spațiul pietonal, mărginit de platani, de pe mijlocul ramblei și, pe măsură ce ne apropiem de prima intersecție, suntem tot mai irezistibil atrași de întâia expresie a autenticului spirit catalan, vizibilă de departe, din patru direcții. Zic autentic deoarece întruchipează o tradiție folclorică reprezentativă, cu care catalanii fac ocolul pământului, uimind lumea, dar autentic și prin dimensiuni, material și concepție, elocvente și ele pentru acel orgoliu local de care aminteam. Un colosal monument, integral din bronz, care e menționat ca *Monumento a los Castells*, iar în franceză ca *Monument aux Castells*. Dificil de tradus fără prealabile informații. Nemții sunt ceva mai expliciti: *Denkmal zu Ehren der Castells*. Și, cu grija lor pentru exactitate, precizează: *Menschentürme*. Asta și este: un turn uman. Zeci de oameni în mărime naturală, ridicați într-o coloană pe șapte niveluri, unii pe umerii celorlalți. E, de fapt, un grup statuar, cu atât mai mult cu cât, la baza coloanei apar, tot în bronz, orchestra cu instrumente populare și solistul vocal, ceremonia desfășurându-se pe fond muzical, ritualic ritmat, fiecare moment al înălțării coloanei având etapele și rânduielile lui imuabile. Originile și mesajul acestei stranii tradiții datând, zice-se, din secolul XVIII, mi-au rămas destul de obscure. *Castells*, în catalană, înseamnă chiar castele, turnul uman e explicat prin ghiduri ca „alcătuire a unei structuri (sau construcții)

umane”, iar protagoniștii sunt *castellers*. Tradiția e activă în toate orașele catalane, la date fixe, care coincid de obicei cu sărbători religioase. La Tarragona poate fi admirată în prima duminică de octombrie și se deosebește de celelalte fieste de acest gen prin caracterul ei concurențial. Șase, șapte sunt nivelurile minimale ale „turnului”, dar se ajunge și mai sus, recordul stabilit cu câțiva ani în urmă fiind de zece. Impresia cea mai puternică mi-a lăsat-o până la urmă extraordinarul travaliu artistic și deopotrivă pur tehnic care a dus la această performanță monumentală.

La următoarea intersecție, un nou popas. De data asta ne reține un superb havuz, unul dintre acele *şadârvane* care nu încetau a-l uimi pe precursorul Dinicu Golescu și de care e plin Occidentul, motive de mândrie până și pentru anonime orașele de prin provincii. În paranteză fie zis, niciodată n-am văzut vreunul sec, adică în stare de nefuncționare din motive de avarie, de economie sau de tembelism. Aici, spectaculoasa arteziană îmi confirmă din nou importanța pe care comunitățile locului o acordă memoriei colective: o placă amintitoare atestă că fântâna a fost instalată prin anii 50 ai veacului trecut, cu ocazia centenarului inaugurării Ramblei Nova. Care, animată, plină de culoare, își urmează traseul rectiliniu în ușoară pantă ascendentă, pentru a se deschide brusc, retezată asupra mării, în Balcón del Mediteráneo, conceput în forma actuală în veacul al XIX-lea. Realmente balcon, larg, cu balustradă de fier forjat, punct optim de belvedere, de unde se deschid două perspective care îți taie răsufarea: una peste nemărginirea albastră a Mediteranei, cealaltă în urmă, asupra largului bulevard străjuit de clădirile monumentale și de cele două șiruri de bătrâni platan. Alături, jos și în stânga „balconului”, sub ghirlande și cascade de flori multicolore, amfiteatrul roman din al doilea veac de după Hristos. Destinat luptelor de gladiatori, e așezat chiar pe malul mării. În arenă, vizigoții au construit în secolul VI o bazilică, peste care, după șase veacuri, s-a înălțat o biserică romanică. Se păstrează din ele mai puțin decât din amfiteatrul propriu-zis, admirabil conservat, ca de altfel toate celelalte vestigii romane, începând cu impunătoarele ziduri ale cetății Tarraco, păstrându-și

încă toate, chiar și în ipostaza actuală de ruine, întreaga prestanță a unui Imperiu civilizator. Iar deasupra amfiteatrului și a Viei Augusta, importantă arteră care-și păstrează vechiul nume, tot cu fața spre mare, pe Passeig de Sant Antoni, un lung front de case, acestea tipic spaniole, pe fundații și ziduri inițiale care trebuie să fie de prin veacurile XV-XVI, fațade austere, severe, fără alt ornament în afara unor sumare feronerie pe la ferestre, urâte clădiri la urma urmei, dar cu o indenegabilă semeție care impune respect.

Catedrala apoi, operă predominant gotică, ridicată în secolele XII-XIV, dar n-am să intru în detalii fiindcă n-am avut răgazul de a le cerceta. Pe de altă parte, toate catedralele sunt aparent la fel, rămânând însă fiecare unică prin detaliile ei. În oricare dintre ele am trăit același sentiment de umilită admirație pentru credința care a putut produce asemenea capodopere și, totodată, un profund regret, vecin cu frustrarea, de a nu putea rămâne îndelung acolo, într-o bancă, în contemplare și reflecție. Ceea ce e imposibil, pe de o parte din lipsă de timp, pe de alta pentru că în catedrale turismul a ajuns de acum să compromită orice tentativă de reculegere. „Călătorești ca să contempli – spunea Marguerite Yourcenar – orice călătorie este o contemplare în mișcare.” Așa este. Catedralele fac însă excepție: ele îndeamnă la reculegere, care, ca și contemplarea în cazul lor, presupune un răgaz, oricât de scurt, de nemișcare.

Ne întoarcem prin cartierul evreiesc, secular, purtându-și încă și el prestanța sa tragică, sesizabilă până azi. În 1492, prin una din cele mai vaste prigoane din istorie, evreii au fost alungați din Spania. Au rămas însă acei *conversos*, evrei convertiți – convertiți, dar prea puțini dintre ei convingși – care au continuat să-și exercite influența asupra spiritualității hispanice prin meșteșuguri, tipar, finanțe și tradiții. Chiar și prin obiceiuri culinare. Căci, bunăoară, europenii care găteau cu untură, au deprins obiceiul de a folosi uleiul, *id est* uleiul de măsline, de la evrei, după cum spune Salvador de Madariaga citat de Fernand Braudel în *Mediterrana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*. Și doar astfel, susține Braudel, prin interferența de durată seculară dintre culturile creștină, arabă și iudaică, se poate vorbi astăzi

despre o *civilizație iberică* aparține în diversitatea culturală a Europei. Așa se explică, îmi îngădui să adaug, și persistența cartierelor evreiești din orașele spaniole, în pofda marii expulzări din 1492. Precum acesta din Tarragona, ulicioare înguste, cotite, labirintice, pe unde soarele nu prea răzbate, case înalte, strâmtorate din lipsă de spațiu orizontal, întunecate, ferestre cu obloane, balcoane mici, fenerie străveche. Atmosfera e puțin misterioasă, puțin sordidă, bănuiești interioare cu ploșnițe și subsoluri cu șobolani, iar gândul îți derapează intempestiv înspre un eventual Golem local. Până la urmă însă, totul e de un pitoresc a cărui autenticitate nu poate fi contestată, fiindcă se impune firesc și nicidecum prin banalizatele tertipuri de ademenit turiști.

Ne încheiem escapada tot în orașul vechi, pe terasa uneia din cele vreo șase, șapte cafenele din Plaça de la Font. Piață prietenoasă, dreptunghiulară, mărginită de aceiași copaci bătrâni care ocrotesc cu răsuflarea și umbra lor tot orașul. Espresso-ul, după atâta umblet, după atâta urcat și coborât scări și străzi, ei bine, espresso-ul e desăvârșit, iar priveliștea lumii care animă, veselă și vorbăreață, această mică piață pietonală, e profund desfătătoare și relaxantă.

Ploaie și cam frig. Totuși, decât să vegetăm în hotel, preferăm ieșirea, oricum proiectată, la Poblet, cale de vreo 60 de kilometri. Nu regretăm. Drumul e spectaculos, cu serpentine strânse, printre culmi brăzdate de râpe adânci și versanți presărați cu arbuști. Adevărate păduri am văzut însă, în fine, abia pe înălțimile care înconjoară mănăstirea. Se zice că sunt foarte bogate în izvoare, ceea ce va fi constituit probabil un argument decisiv pentru călugării cistercieni de a-și întemeia, prin secolul XI, sihăstria în acest loc. Căci, la început și până prin vremea Renașterii, sihăstrie va fi fost într-un astfel de loc, pe acele vremuri sălbatic și neumblat. Dar plopilor n-am văzut. Să fi fost atunci, la începuturi? Mă întreb, fiindcă numele Poblet vine din latinescul *populetum*, plopiște. Sunt în schimb azi, solitari sau în pâlcuri, chiparoși. Siluetele lor elansate, întunecate, meditative nu doar înfrumusețează, ci și înobilează orice peisaj pretutindeni pe unde am umblat.

Mănăstirea Santa Maria de Poblet e începută în stil romanic,

cu mereu noi adăugiri stilistice prin veacuri, până la poarta barocă, greoaie, din impozantul zid crenelat, de cetate, care înconjoară incinta centrală, cam ca la noi, la Sucevița. Minunat patio înconjurat de arcade gotice, cu gazon, alei pavate, chiparoși și roze care-și desfășoară tot patetismul lor cromatic de octombrie, biruitor și acum, în ciuda zilei mohorâte. În fața intrării în trapeză, un havuz circular, cu subțiri surse de apă de jur împrejur, astfel încât să se poată spăla pe mâini toți călugării în același timp, înainte de a intra la masă. De aici încolo, pătrundem într-un imperiu al pietrei, masiv, rece, definitiv. Bucătăria cu fridele ei, cuptorul căpcăunesc de lespezi, vatra de sub cazanul de tuci, trapeza sobră, vorbitorul, biblioteca înțesată de venerabile tomuri, fabuloasă, ispititoare, unde însă vizitatorii n-au voie să treacă dincolo de prag. Alăturat trapezei – aici refectoriu – o mică încăpere destinată retragerii monahilor pentru scurte răstimpuri, la vreme de iarnă. Are un abia perceptibil aer de intimitate, dar acesta e, probabil, un efect subiectiv, datorat informației că, exceptând bucătăria, acesta era singurul spațiu prevăzut cu posibilitatea de a fi încălzit. Concedaseră până la urmă și austerii cistercieni că reflecția e mai fertilă sub boarea, oricât de plăpândă, a unui cămin. Dar nu și somnul. Care nu trebuia să fie nicidecum desfătare, ci doar răstimp, scurt, de adunare a puterilor pentru o nouă rundă de rugăciuni. De aceea, dormitorul e comun, lungă și vastă sală de piatră goală, a cărei rece neînduplecare îmi dă fiori.

Biserica în gotic, cu nava înconjurată de șapte capele, a fost consacrată în secolul XII, dar definitiv încheiată în al XV-lea. Ceea ce impresionează aici în primul rând e ipostaza ei de Panteon al Cataloniei și Aragonului. Cripta regală ocrotește odihna a nu mai puțin de șase regi cu reginele lor. De jur împrejur, sarcofagele sunt încastrate în zid, la o înălțime atât de mare totuși încât să permită contemplarea gisanților de alabastru care le acoperă, cu chipuri a căror liniște păstrează totodată o extraordinară expresivitate care îi personalizează. Calitate ce poate fi regăsită în fizionomiile tuturor celorlalte sculpturi, de sfinți și de ierarhi, colosal travaliu de miză artistică. Din fericire, vremea neprielnică a împuținat turiștii, așa că pot profita de câteva

clipe de răgaz în mijlocul acestei tăceri compacte, de piatră, eșantion al păcii eterne. Șansă pe care n-am mai avut-o decât în Germania, în cripta împăraților de sub Domul romanic din Speyer.

Se zice că în mănăstire nu mai viețuiesc astăzi decât 16 călugări. N-am zărit decât doi, cu treburi, care păreau că se furișează de-a lungul zidurilor, stânjeniți de a fi fost nevoiți să iasă din partea de mănăstire neîngăduită turiștilor.

La întoarcere, ne abatem prin Montblanc, pitoresc orășel tipic medieval, odinioară cetate, atât pentru a-l vedea, cât și pentru a mânca undeva. Prilej de a-mi aminti de unul dintre sloganele mincinoase ale turismului românesc, proclamând Sighișoara ca fiind singura cetate medievală europeană care mai e locuită. Asta în timp ce toată Europa, mai cu seamă în Occident, e plină de cetăți medievale în care viața cotidiană n-a încetat nici o clipă. Dar, poate din cauza vremii și a oboselii după umblatul cel mult de la Poblet, Montblanc mi se pare deprimant. Grămădit pe un mamelon pietros, arid, cu case străvechi, multe în paragină. Urcăm și coborâm ulicioare înguste, labirintice, unele numai trepte, obosiți și flămânzi, fără a întâlni suflet de om, de parcă toți localnicii s-ar fi pustiit din calea unei invazii. Cei doar vreo doi, trei trecători întrezăriți păreau ultimii întârziați într-un loc pe care se pregăteau să-l părăsească. Atmosferă vag terifiantă. Pustiu total și în mica piață din fața bisericii baroce de veac XIX, pe ușa căreia scrie că nu se deschide decât la ora 16. Cele două locante suspecte pe care le-am întâlnit în acest excurs eratic mi-au amintit de zisa lui Dante, din parodia lui Topârceanu: „Maestre, intrarea-mi pare cam obscură...” Și am abandonat căutarea.

Mâncăm în cele din urmă pe la cinci după-amiaza într-o pizzerie din Cambrils, o pizză servită cu mult aparat de un patron năucitor de locvace. La vreo două mese mai încolo, patru clienți teribil de vocali, par că se ceartă. Dar nu, deducem că sunt familiari ai localului, care vin la ora asta să joace un fel de domino. Nu se ceartă, dimpotrivă, se simt foarte bine, dar așa e neamul, vorbăreț și vocal, așa e și limba, sonoră, accentuată, cu o solemnitate un pic dură. Acestea sunt calitățile care îl vor fi determinat pe Carol Quintul, de nu mă înșel,

să aprecieze că italiana e făcută să fie vorbită cu femeile, franceza cu prietenii, germana cu dușmanii, singura limbă destinată comunicării cu Dumnezeu fiind spaniola. Trebuie să admit că e o intuiție corectă, mai ales când auzi spaniola răsunând într-una din magnificele lor catedrale.

Montserrat e Athosul catolicismului. A ajunge acolo a fost de la început una dintre țințele acestui voiaj. Am socotit momentul potrivit într-o duminică de o seninătate sublimă. Cam 130 de kilometri. Pornim pe la 10:30 și, după vreo oră de drum, constatăm că ne-am rătăcit. Intrăm în criză de timp, dar nu regret deoarece, ca și în drumul spre Poblet, dar acum pe vreme frumoasă, ni se arată și o parte din Spania rurală. Părăsind *autopista*, alergăm pe șosele locale, altfel cât se poate de bine întreținute. Relieful e accidentat, prin sate e vizibilă încă sărăcia, casele, urâte, sunt cam părăginite, destul de multe de-a dreptul părăsite. Vreo două – să le zic – castele, foarte asemănătoare cu cel al lui Hasdeu de la Câmpina, solitare în câmp, pustii, pe cale de a deveni ruine, părăsite de cine știe ce hidalgo scăpătat. Curios e că așezările au preferat de obicei versanții, cățarate pe pante dificile, unde viața numai ușoară nu poate fi, deși mai în vale ar fi fost destul loc plan. E drept, priveliștea lor e cât se poate de pitorească, dar cu siguranță nu pitorescul l-au căutat cei ce le-au întemeiat în astfel de locuri. Și se mai văd încă pe aici, purtând rețele electrice locale, stâlpi de lemn, cum au mai rămas și la noi, de-a lungul căilor ferate.

Montserrat e o erupție stâncoasă, granitică, în forme stranii, incredibile, răsărită ca din nimic și de nimic prevestită, cu totul deosebită de înălțimile domoale de până aici. Altitudinea maximă e de 1200 m., cât Predealul nostru, dar pare mult mai mare din cauza urcușului abrupt, a prăpăstiilor înconjurătoare și a priveliștilor vaste care se deschid după fiecare cotitură. Pe la ora prânzului, după un urcuș considerabil, ajungem abia la poalele masivului, unde e marcat Kilometrul Zero al Montserrat-ului propriu-zis. De aici mai sunt 11 km. de urcuș pe o șosea cu două benzi, în continuă serpentină, de o parte prăpastie, de alta perete de stâncă. Pe măsură ce urcăm, ne dăm seama ce greșeală am făcut venind într-un asemenea loc în zi

de duminică. Afluența e enormă, sute de autocare și mașini urcă și coboară fără istov, altele, pe kilometri întregi, fără întreruperi, sunt parcate pe dreapta, pe jumătate hâite în șanț. Parcarea devine o epopee. Nu găsim nici un spațiu gol, deși urcăm până unde e posibil și se află unicul loc de întors. Coborâm din nou, resemnați, cale de vreo 7 km., până găsim, în fine, un refugiu nesigur lângă zidul unei case solitare, ce va fi fost prosperă și spectaculoasă cândva, dar acum e delabrată, pustie, lugubră chiar în seninul zilei. Una dintre acele case de care nu te miri să auzi că e bântuită. După o pauză dilematică de vreo jumătate de ceas, hotărâm să reluăm urcușul într-o nouă tentativă, doar, doar. Găsim, în sfârșit, de data asta un loc, dar tot cam precar, pe dreapta firului circulat și asupra șanțului, de unde avem încă de urcat la pas mai bine de un kilometru. Când dă Dumnezeu de ajungem, sunt deja bine obosit, dar merita osteneala. Priveliștea se deschide în vale peste o bună parte de Catalonie, iar lumina de octombrie, mereu schimbătoare, produce efecte mirifice. În spatele nostru, în sus, de asemenea, stâncăriile ciclopice și proporțiile așezământului benedictin, atestat întâi și-ntâi la anul 888, sunt strivitoare.

De zăbavă reflexivă, cu atât mai puțin de reculegere nu poate fi vorba. E primul lucru de care-mi dau seama de cum pătrund în incinta sacră. Mulțimea de toate neamurile, inclusiv asiatică, e revărsată pretutindeni, de pe vârfurile cleanțurilor de piatră până în intimitatea Sanctuarului, unde solicitarea plurilingvă de tăcere, afișată peste tot, e zadarnică, rumoarea fiind de nestăvilă. Un Athos al catolicismului, ziceam? Dar nu se vede nici un monah. Ar fi și deplasați în această mulțime frivolă. De altfel, mănăstirea, cu fațada străjuită de un magnific chiparos solitar, e inaccesibilă turistic, păstrându-și întregul mister. Accesibil în schimb e ceea ce e numit aici „Sanctuarul Madonei Negre”, adorată și ca patroană a Cataloniei. Sanctuarul e, de fapt, o Catedrală deosebită de catedralele gotice clasice prin lărgimea navei care, astfel, pe lângă înălțime, impresionează și prin vastitate. Iar un farmec cu totul aparte i-l conferă candelarele de o mărime neobișnuită, cât niște mici candelabre, fiecare altfel concepută, capodopere de orfevrerie, care se înșiruie suspendate de o parte și de alta a navei,

de la intrare până la altar. Pe ambele laturi apoi, nava e însoțită de capele dedicate, fiecare, de asemenea, capodoperă în felul ei. O profuziune de picturi, sculpturi, mozaicuri, orfevrerii le împodobesc, în compoziții și ecleraje subtile, inducându-ți o stare insolită de admirație și uimire care în anumite momente frizează perplexitatea. Obișnuita sintagmă „răbdare benedictină”, care se referă de obicei la caligrafia unor manuscrise, poate fi extinsă și asupra fantasticei investiții de jertfă, aspirație, iubire și efectiv lucru artistic acumulate aici veacuri la rând pentru a întemeia, a înălța și a împodobi acest așezământ al credinței.

Buni cunosători ai șirurilor umane care se formează în așteptarea a ceva, ne atrage atenția coada considerabilă, pornită încă din afara Sanctuarului, a celor ce înaintează încet doar pentru a trece o clipă prin fața Madonei. După un moment de ezitare, curiozitatea e mai puternică și ne atașăm. Alții și alții se adaugă mereu în urma noastră, perindarea aceasta continuându-se fără întrerupere tot timpul cât Sanctuarul rămâne deschis. Plictiseala lentei avansări, de care mă temeam, e exclusă grație minunilor care însoțesc traseul, de la lespezile de marmură ale mormintelor încastrate în zid, cu epitafurile lor epice, până la picturi, mozaicuri cu indescriptibile irizări, vitralii. Precista stă într-o nișă, foarte sus, deasupra altarului și în spatele lui, unde se ajunge, într-o ultimă etapă, pe niște trepte înguste și abrupte. Are într-adevăr chipul întunecat, de culoarea ciocolatei, dar marcat de o anume noblețe: prelung, impasibil, privind înspre o zare inaccesibilă nouă. Credința mea, foarte personală, e circumspectă: nu frecventez moaște, sfinți taumaturgi sau icoane „care plâng”, după cum pelerin n-am fost nicicând. Iar acum mă conformez obiceiului locului, atingându-i și eu mâna, cu un sentiment de păcătos scepticism, timid subminat de speranța lașă că gestul nu va fi totuși în zadar. Reușesc apoi să și admir pentru o clipă perspectiva care se deschide de aici de sus, ca un fel de racursi, asupra întregii nave înțesate de lume. O clipă doar, cei ce vin din urmă neîngăduind oprirea.

Există și un remarcabil Muzeu Montserrat în care zăbovim după ieșirea din Sanctuar. E conceput după standarde de ultimă oră, cu

secțiuni consacrate fiecărui topos biblic, cu o corectă reprezentare și a celorlalte religii ale Cărții. Dacă acestea, oricât de bogate, sunt lucruri la care mă așteptam, surpriza a fost secția de artă modernă. Dominată de artiști spanioli, e inegală, oscilând între kitsch și capodoperă. Se reliefează din ansamblu impresioniștii, printre care foarte interesanți cei spanioli, de fapt catalani cei mai mulți, încă necunoscuți mie, iar dintre ei Ramon Casas cu a sa întru toate distincta *Madeleine*, din 1892. Salvador de Madariaga, în celebrul său eseu *Englez, francez, spaniol*, remarca tendința artei spaniole de a se consacra cu precădere omului și mai puțin naturii. Adevăr verificabil și aici, unde peisajul e excedat de portretul din varii epoci și maniere, toate însă de o mare relevanță expresivă. Iată și un Picasso superb, tot portret, din perioada lui realistă; un desen, apoi, de Dali, un impromptu insolit de Jean Cocteau, variațiuni grafice pe tema „și zidurile au urechi”, schițate de el, după toate aparențele, într-un intermezzo ludic, în vreo cafenea.

Leșim, ne pregătim de plecare, trecem printre interminabilele buticuri și tarabe cu suveniruri și cu de-ale gurii mai mult sau mai puțin specifice locului. Se înserează, lumina e alta, mirobolantă, învăluind vasta și profunda perspectivă asupra Cataloniei, iar lumea se rărește văzând cu ochii, plecând cu autocare, cu mașini, cu „motoare” (ce calamitate „motoarele” astea!), cu cremaliera, cu funicularul, cu bicicletele ori, cei tineri, pur și simplu *per pedes*, cu rucsacul a spinare. Pe toți petrecându-i binecuvântarea *Pax Vobis*, de pe obeliscul ce veghează ieșirea/intrarea din aria sacră.

La anumite date intrate în tradiție, sosesc aici mii de pelerini. În piațeta din fața chiparosului aristocratic ce veghează intrarea în mănăstire, se dansează atunci *sardana*. Dans specific Cataloniei, inclusiv versantului ei francez, *sardana* e un fel de horă cu o coregrafie extrem de riguroasă, cu origini evident rituale, care e interpretat, cel puțin aici, la Montserrat, ca simbolizând unirea întru spirit a întregii umanități. Cunoșteam acest dans cu pierdute semnificații rituale din romanul lui Armand Lanoux, *Păstorul albinelor*, apărut și la noi în urmă cu vreo treizeci de ani, unde rezistența din Pirinei își transmitea în timpul războiului mesaje prin intermediul figurilor coregrafice

ale sardanei, inteligibile doar pentru cei inițiați. Aflând-o acum aici, ca tradiție a locului, am sentimentul agreabil al întâlnirii unei vechi cunoștințe. Presupun însă că și pelerinajele astea ce țin de patriotismul, orgoliul și tradițiile catalane sunt în cele din urmă mai curând niște fieste populare decât pelerinaje determinate de mari fervori mistice. Nu știu dacă cineva mai poate afla loc de reculegere și meditație la Montserrat. Poate doar în extrasezon turistic și în zi de lucru. Poate doar în intimitatea mănăstirii celei inaccesibile. Contemplan aceste edificii enorme, masive, pe câte patru, cinci, șase niveluri, mai multe corpuri, turnuri, sute de ferestre. Așa arătau încă într-o stampă din secolul al XV-lea. Câtă titanică trudă pentru a le înălța doar cu brațele, cărând de jos toate materialele și cele de trebuință pe cărări înguste, cu catării, cu spinarea, cu hârzobul! Și ce adăpostesc ele acum? Capele, sacristii, chilii, cuhnii și trapeze, odăi de oaspeți, vorbitorii, bibliotecă, tipografie, săli de conclav și oricâte altele ar mai fi, tot nu văd cu ce s-ar mai putea umple atâta spațiu ciclopic construit. Alături, probabil, de Catedrala din Sevilla, de cea din Santiago de Compostela și de Escorial, pe care nu le-am văzut, dar mi le imaginez, alături de Barcelona și de Gaudi, a căror revelație am avut-o ulterior, Montserrat rămâne una dintre marile erupții ale orgoliului spaniol. Spaniol sau catalan, – în ultimele zile petrecute aici am învățat să fiu prudent, ca unul care vede lucrurile din afară: niciodată nu știi unde și câtă e lucrarea unora, unde și câtă a celorlalți...

Barcelona a fost o aspirație și a rămas o nostalgie. Nicăieri ca aici n-am fost atât de agreabil contrariat la tot pasul și în nici un alt loc n-am întâlnit o asemenea concentrare de frumusețe, de la cea urbanistică, arhitectonică, până la cea a peisajului care se deschide mereu altul, oferind de peste tot noi și noi perspective.

Întâia emoție am trăit-o la întâlnirea cu Columb. Este – din istorie – unul dintre personajele de care mă simt cel mai atașat. Poate pentru că îi înțeleg foarte bine, la modul empatic, destinul. A începe o carte, mai ales când ea se vrea un roman de anvergură, înseamnă a te angaja într-o aventură asemenea exploratorului: știi încotro te îndrepti, ți-ai făcut toate planurile, ai stabilit itinerariul, dar nu știi niciodată

când, dacă și unde vei ajunge. Și de cele mai multe ori – presupunând că ajungi – constăți că ai ieșit la un cu totul alt țărm decât cel la care gândeai. Fără ca aceasta să devină totuși un motiv de regret. Lui i se spune aici Cristóbal Colón. Monumentul său stă într-o mare piață circulară, între port și începutul ramblei. A fost conceput de Gaietà Buigas, lucrat de sculptorul Rafael Atché și inaugurat la 1 iunie 1888, cu ocazia Expoziției Universale. Sunt astfel 120 de ani de când Amiralul, Navigatorul, Descoperitorul, cu toată slava și păcatele sale, stă în vârful acestei coloane de 70 de metri, cu brațul întins spre mare, dar în direcția opusă celei în care a navigat. Au fost atunci polemici pe chestia asta, dar în cele din urmă s-a convenit că e bine așa, deoarece arată înspre Genova, orașul său natal, și n-avea sens să arate apusul, unde nu se vede nici o mare, ci doar începutul ramblei. Oricum, l-au adoptat și îl venerază, considerându-l fiu al lor, deopotrivă Spania și Catalonia, dar numai catalanii se implică aici, în capitala lor, în omagiul epigrafic de pe monument: *Honrando a Colona, Catalunya honra a sus hijos predilectos*. Cât se poate de explicit. De fapt, ei nu-l omagiază aici doar pe Columb, ci își proclamă capacitatea și datoria de a-și onora toți „fiii predilecți”. Am remarcat această nobilă propensiune peste tot aici, de la memorialul inginerului Marcelli Domingo i Sanjuan, proiectantul portului Cambrils. Cu precizarea că, doar cu rare excepții, în toate aceste înscrisuri epigrafice, dar chiar și în epitafurile din catedrale, cuvântul *honor* e nelipsit în sintagme ca onoarea Spaniei, onoarea Catalunyei, onoarea națiunii. Onoarea și recursul la onoare sunt poate expresiile cele mai frecvente prin care se manifestă patriotismul spaniol. În eseu amintit, din 1930, Salvador de Madariaga afirmă că patria e una din componentele lumii pasionale a spaniolului. Care, însă, e gata mai curând să moară pentru patrie decât să trăiască pentru ea. Ceea ce ar explica, după Madariaga, disproporția între „valoarea Spaniei în ansamblul ei și cea a spaniolilor luați individual”. Ei, dar de aici intrăm de acum în niște subtilități pentru a căror evaluare nu sunt suficiente două săptămâni itinerante printr-un colț de Spanie. Așa cum, pentru a emite judecăți și nu doar impresii asupra Barcelonei, ai avea nevoie de câteva luni,

nicidecum de câteva ore: o simplă privire asupra planului orașului sau asupra imaginii sale aeriene îți dă senzația descurajantă că e de necuprins. Poate nici în luni, poate în ani, poate într-o viață...

Sub brațul întins al lui Columb, se desfășoară portul. N-am rămas decât puțin, el fiind la fel ca toate porturile. Mai mult decât o atenție pasageră merită însă aici clădirea „Căpitaniei Portului Barcelona”: impunător edificiu de secol 19, amintind cu o demnitate ușor vetustă de altă lume și alte vremuri, când locul era intens animat de călătorii cu vapoarele care veneau și plecau neconținut și nu de turiștii care sosesc acum cu avioanele. E ceva solemn și melancolic, de nobil scăpătat, dar păstrându-și totuși prestanța, în frumusețea acestei Căpitanii singuratice, dincolo de care, în spatele Navigatorului, parcă și el nostalgic, începe La Rambla.

Prima, adevărata, celebra, căci în această metropolă caroiată și diagonată mai sunt câteva ramble la fel de mărețe, chiar dacă se cheamă *passeig* sau *avinguda*. Nebunia de pe lume e însă aici, pe La Rambla: flașnetari însoțiți de căței, maimuțe ori papagali, instrumentiști, cântăreți, chioșcuri cu toată presa lumii, cu flori împovărate de culori și miresme, pictori, statui vii – tristă soluție: de exhibare, de supraviețuire? – vânzători de păsări și animale mici, kitschuri, cafenele, covrigării, platani monumentali, mulțimi căscând gura și păzindu-și buzunarele, poșetele, borsetele, ca și noi, ca și noi, iar de-a lungul, pe ambele părți, o circulație amețitoare. Ne-am abătut de la o vreme pe străduțe vechi, prin Plaça Reial, dreptunghiulară, cu palmieri, bătrâni și ei, înconjurată de largi arcade, prin Târgul de Antichități & Vechituri, unde am suferit literalmente printre miile de obiecte minunate și surprinzătoare pentru care nu mi-ar fi ajuns nici trei zile doar ca să le dezmierd din priviri. Dar târgul acesta se întinde chiar în largă Plaça Nova din fața Catedralei celei vechi, gotice, începută în al XIII-lea veac. Care e însă în renovare, ca foarte multe monumente și clădiri, vedem din ea doar vreun sfert din ce ar fi de văzut. Tot orașul e plin de șantiere, pe câteva bulevarde se înlocuiesc conductele, dar – de neimaginat la noi! – viața normală nu e cu nimic perturbată, nu ambuteiaje, nu praf, nu murdărie, nu mormane de

pământ, nu șanțuri. Pretutindeni semnalizări, semafoare, panouri de protecție, pasaje elaborate *ad hoc*, expresii toate astea ale unei griji pentru pieton și pentru imaginea și prestigiul orașului, care pentru noi, balcanicii, sunt absolut incredibile.

Pe una din străduțele din jurul Catedralei, două fete cu câte un mic țambal cântă seducător *Chiquitita* („Abba la țambal”, se amuză Edi), eu le las doi bănuți, iar ele îmi mulțumesc printr-un tremur al pleoapelor. Nu sunt frumoase, dar sunt expresive, îmbrăcate cu gust și își iau rolul în serios, foarte concentrate, ceea ce le conferă o anume distincție. Când am trecut din nou pe acolo, se adunase lume multă în jurul lor, cu aplauze după fiecare piesă. Cred că au avut o zi bună. Revenim pe La Rambla, dar ne abatem iar, de data asta spre stânga, în căutarea pieței, Mercat de la Boqueria. Nu înainte însă de a traversa Pla de l’Os, pavată cu mozaicul conceput de Joan Miró în stilul său ușor de identificat chiar și fără ajutorul vreunui ghid: o tresărire de surpriză și brusca sfială de a trece călcând acea imagine sub pași. Piața pe care o găsim nu e decât cea mică, dar e vastă, fermecătoare și saturată de aromele și culorile tuturor roadelor pământului, văzduhului și mării. Cum o fi cea mare?! Cumpărăm curmale proaspete, mari cât renglotele și pline de o cremă paradisiacă. Fotografiez spre arătare în patrie caserolele cu salată de fructe gata preparată și feliile de lubeniță curățate de semințe, gata secționare, cu o mică furculiță de plastic atașată, învelite în folie. Forfotă, rumoare, negustori politicoși și persuasivi, curați, cu tonete aseptice și prezentare irezistibilă a mărfii.

Popas scurt și ne semnificativ la un Mc Donald’s oarecare, singurul loc discordant în atmosfera ramblei. Prost inspirați, făceam mai bine de ne opream la una din nenumăratele taverne sau pizzerii: chiar dacă ar fi fost, probabil, o escală mai costisitoare, ar fi rămas cu siguranță memorabilă. Dar de aici încolo intram în universul lui Gaudi. Vorbesc ca și cum nu toată Barcelona ar fi impregnată de spiritul lui, de nebunia lui, de geniul lui. De la casele imaginate de el, de la designul băncilor de pe rambla, de la un parc, de la cutare portal, de la mozaicurile lui. I se spune „Barcelona lui Gaudi” și,

într-adevăr, locul nu mai poate fi imaginat fără el. A început să mă intereseze de mult, de când, prin anii 50, mi-a căzut în mână o poză a Sagradei. Pe urmă, pe măsură ce, prin ani, se tot adăugau, ca într-un puzzle, noi și noi amănunte din viața lui, am început să-l și iubesc. Erau incitante și petele încă albe din viața sa, ca și aura de exotism și mister care-l înconjurau, deoarece era pomenit rar și atunci doar ca pildă de neurtat a decăderii artei burgheze. Până la urmă, perspectiva devenită plauzibilă de a mă întâlni cu el, va fi fost argumentul decisiv care m-a determinat să accept aventura acestui voiaj târziu.

În fine, am ajuns la cel mai celebru dintre edificiile sale, Casa Milla sau La Pedrera, bine plasată pe un colț de intersecție, cu o perspectivă generoasă, din mai multe unghiuri asupra ei. Înălțată între 1906 și 1912 – Gaudi e o încununare a Epocii Belle în viziune proprie – singura vizitabilă. Cu parter, cinci niveluri și un pod, mansardă, ce-o fi, pe vreo două sau trei niveluri și ea. E imposibil de descris: galerii, culoare, scări spiralate, apartamente, ascensoare, curte interioară, terase, spații de expoziție, sală de conferințe și spectacole, adăpostește câteva instituții de cultură și ansamblul vizitabil. Unde, pentru a pătrunde, trebuie să accepți un control agasant, ca în aeroporturi, dinspre niște polițiste scunde, bondoace și cam fruste, cu tot tacâmul, detector de metale, spații de păstrare a unor obiecte socotite, după nu știu ce criterii, indezirabile. Am suportat cu refulată enervare, simțind pentru întâia oară teroarea veacului în care viețuim și zicându-mi că, negreșit, știu ei ce știu, nu s-or fi apucând să-și importuneze oaspeții degeaba. Chiar așa: n-ar fi deloc imposibil ca în mulțimea aceasta pașnică și relaxată care stă la coadă pentru bilete, să fie și un/o kamikadze. N-ar fi nici primul atentat asupra plăsmuirilor lui Gaudi.

Vizita decurge de sus în jos, de la acoperiș, de pe ultima terasă, deschisă înspre toate zărilor, populată cu fantasmеle acestui artist halucinant. Plimbarea labirintică printre ele, conjugată cu priveliștea asupra orașului, de la terasele și interioarele vecinătăților din jur, până departe, pe Montjuïc, cu crângurile sale verzi, sau înspre scăpărarea albastră a mării. Un univers absolut personal, irepetabil și

de nimic prevestit, eruptiv, rod al unei imaginații debordante, aflată într-o empatică și perpetuă comunicare cu natura lui Dumnezeu și cu însuși Dumnezeu. Cu un nivel mai jos, pătrundem de altfel într-un fel de mansardă, un spațiu întunecat, dar savant eclerat, unde sunt identificate o parte dintre sursele naturale de inspirație ale acestui artist temerar, obsedat de a readuce natura în cotidianul modernității. Până la urmă nu știi cum să te împarți între surprizele oferite de exponatele propriu-zise și admirația pentru ingeniozitatea expunerii.

Dar, sub aspect afectiv, cel mai mult aș fi întârziat în apartamentul dedicat Epocii Belle, cu Jugendstilul în expresie catalană, reconstituit în cele mai mici detalii, cu respectarea viziunii lui Gaudi asupra ambientului și a decorațiunilor interioare. Spun că aș fi rămas cât mai mult aici, pentru că, deși totul e reconstituit în așa fel încât reflectă viața unei familii din clasa mijlocie a Barcelonei începutului de veac 20, am avut tot timpul sentimentul că mă plimb prin apartamentul bunicilor. Redescopăr ca pe vechi cunoștințe o mulțime de obiecte familiare, începând din bucătărie, prin toate încăperile, până în camera copiilor plină de farmecul vetust al unor jucării care fuseseră și ale tatălui meu, pentru a le descoperi apoi prin cine știe ce debara. Dau astfel uneori peste câte o enclavă a trecutului, prinsă ca o furnică într-un strop de chihlimbar, și mă înfior la gândul că fac parte dintre tot mai pușinii care îi mai păstrează amintirea reală, încă vie, cu totul alta decât imaginea pe care noile generații și-o formează – dacă și-o mai formează – despre trecut din cărți, din albume, din filme. Când plecăm de aici, port cu mine o lungă trenă de nostalgie.

Pe una dintre „Diagonale” mergem apoi și tot mergem, cu un scurt popas de espresso energizant la „Café Saula”, în căutarea Sagradei. O găsim pe la cinci, împresurată de gigantice macarale-girafă și de mulțimi perplexe. Cum devenim și noi. Pentru un arhitect normal, numai gândul de a concepe proiectul unei catedrale unice, cu cinci nave, care să poată cuprinde 30.000 de suflete, presupun că ar fi ireversibil inhibant. Să o mai și înzestrezi cu 12 turnuri și cu o clopotniță – *campanario* – de 170 de metri și să faci din fiecare metru pătrat ale imenselor suprafețe murale o operă de artă de sine

stătătoare care să fie totuși armonios integrată ansamblului, ei bine, în fața unei asemenea realități, chiar văzând-o aievea, *să sparie gândul*. Bunul, plăpândul, vulnerabilul, zbuțiatul Antoni Gaudi a fost un geniu nefericit, cum îi șade bine oricărui geniu. Cu imaginația sa proliferantă, terorizat parcă de un perpetuu *horror vacuum*, căutându-l și venerându-l neobosit pe Creator printre creațiile Firii, întruchipează și el, pe cât de personal pe atât de plinar, mândria și grandofilia spiritului hispanic. A pornit acest proiect în 1883, la 31 de ani. A avut șansa de a-l vedea înălțându-se, dar nu și pe aceea, imposibilă, de a-l vedea terminat. L-au continuat cu intermitențe urmașii, până în stadiul în care-l vedem acum. Ceea ce nu înseamnă că n-a avut parte și de erupții ale urii, cum a fost vandalizarea – când altcândva? – din timpul războiului civil. Mulțimi imbecilizate au încercat atunci, din fericire fără succes, să dinamiteze turnurile. Au reușit, în compensație, să profaneze mormântul artistului din cripta subterană a Catedralei. Culmea e că, departe de a fi terminată, capodopera supremă a lui Gaudi se află încă în construcție, urmând milimetric, pas cu pas, proiectul său fantast. Iar termenul finalizării ei, stabilit cu realism și răbdare, e anul 2026, întâmplător sau nu, la exact un veac de când – cu fericita expresie a Margueritei Yourcenar – timpul artistului a devenit eternitate.

La sosire, de dimineață, am lăsat mașina în parcare subterană a portului. Epuizați de atâta mers pe jos cu atenția sollicitată în atâtea direcții, facem drumul de întoarcere cu metrourl. E o experiență șocantă. După baia de frumusețe, veritabilă *kaloterapie*, de care ne-am bucurat întreaga zi, plonjăm acum în plin *underground* al unui veac în curs de dezumanizare. Barcelona a dispărut subit. Schimbăm trenurile, străbătând de la unul la altul lungi culoare subterane, urâte, cenușii, cu un aer cald, sufocant. Pe unul din ele, un fals cântăreț ghemuit pe jos nu face decât să umfle și să dezumfle foalele unui acordeon obosit. Am toate motivele să cred că ne este compatriot. Măcar nu se dă la om. În metrou apoi, în ciuda aglomerației, mă apucă un soi de claustrofobie, ca în lifturile din blocurile lui Ceaușescu. O lume, aici, cu totul deosebită de cea de sus: imobilă, tăcută, suspicioasă, cu

un aer ostil. Nu-mi explic. Nu sunt decât aceiași pe care i-am văzut sus comunicativi, vorbăreți, veseli, relaxați sau exuberanți. Ce oare îi poate transforma aici într-un soi de mutanți sumbri? Am respirat ușurat când, în sfârșit, m-am văzut din nou la suprafață, sub cerul lui Dumnezeu.

În pofida ultimului episod, am părăsit Barcelona cu imaginea luminoasă a unei metropole deopotrivă orgolioasă și fastuoasă, mândră de grandoarea sa, dar paradoxal lipsită de orice aroganță, dimpotrivă, primitoare, tolerantă și – oximoronic curios! – de o sobră exuberanță. Și cu întrebarea dacă va mai fi pe undeva vreo țărâm unde să poți găsi atâtea locuri, vestigii, monumente în care ambiția dimensiunilor să se armonizeze atât de plenar cu esteticul și spiritualitatea.

Nu știu cum se face că, la Cambrils, am ajuns în portul pescarilor abia în ultima zi. Locul e căutat mai ales după-amiaza, când, de la patru până pe la patru și jumătate, se întorc unul câte unul, pescadoarele din larg. Pregătirile pentru descărcare încep înainte de sosire și continuă după, într-o aparent totală indiferență pentru pâlcurile de gură-cască de pe chei. Printre care și noi. Spectacolul e, pentru toată lumea aceasta venită din interiorul continentului, într-adevăr insolit. „Recolta” e spălată cu furtunuri sub presiune, apoi selectată. Sunt aici toate jivinele mării: caracatițe, sepii, țipari, crabii, homarii, stele de mare, doradele superbe, aurii, atât de iubite de Hem. Meserie grea, aspră, cu pornire zi de zi cu noaptea-n cap, pe orice vreme, iar oamenii sunt și ei pe măsură, duri și hirsuți, în cizmele lor lungi și salopetele de cauciuc. Riscantă, la discreția capriciilor vremii, și nici cine știe ce bănoasă până la urmă, judecând după cantitățile modeste ce se văd după o zi de muncă. Pe chei așteaptă cutiile cu gheață și mașinile restaurantelor. Plevușca e înapoiată mării, de unde, însă, o mare parte e devorată pe loc de pescăruși sau recuperată de pescarii solitari, cei cu undiță, care o folosesc ca momeală.

La întoarcere, poposim la înghețată Malaga și espresso, pe simpatica terasă a cafenelei „Lisu”, de unde se vede marea scăpărând în înserare până în depărtările tot mai întunecate ale răsăritului. Atmosferă de sfârșit de sezon, soare puțin obosit, s-au mai împușinat

terasele. Lumea e mai rară și s-a insinuat în toate o inefabilă melanholie.

Totuși, a doua zi, plajele sunt încă tot populate. Suntem în octombrie 20. Plecăm la 10:10, pe o temperatură de 26 de grade. Din nou acel drum spectaculos de pe care, când și când, mai apuc să întrezăresc marea. Încerc să ignor sentimentul că nu voi mai reveni niciodată. Nu e ușor. În Barcelona nu intrăm. Facem doar o escală la aeroport, de unde Radu jr. va lua avionul. Până la plecare ne delectăm contemplând babilonia locului și priveliștea împrejurimii văzută de pe ultima terasă a parcurii de 5.000 de locuri. Peisaj care nu mă solicită: hangare, antrepozite, gări, terenuri virane, urâte. La restaurant ne asigurăm de merinde. Au excelente sandviciuri cu ton, șuncă, brânză. Espresso, în schimb, mediocru. La 12:50 Radu jr. decolează; imediat pornim și noi. De data asta, în lumina plină a zilei, Pirinei se arată în toată splendoarea lor. Seamănă izbitor cu masivul Retezat văzut din depărtare, în zi senină. Iar după ce intrăm în Franța, pe segmentul Perpignan-Montpellier-Avignon, am revelația motivului care a atras aici irezistibil atâtia pictori, în primul rând pe impresioniști. E o lumină extraordinară, cum niciunde n-am mai văzut, limpede și diafană, care conferă culorilor o vivacitate ingenuă, lipsită de orice stridență, iar lucrurilor și peisajului în întregul său un aspect ireal, neverosimil, de parcă ar fi imponderabile. Și în tot acest timp panourile electronice ale autostrăzii avertizează: *Vent violent. Soyez prudents*. E, probabil, mistralul, definit ca „violent și rece”, coborând de pe valea Rhônului. Dar Rhônul l-am întrezărit doar intermitent și regret fiindcă-mi amintește subit de *Călătoria tatălui*, unul dintre romanele lui Bernard Clavel, citit cu ani în urmă, carte solidă, despre corăbierii de pe Rhôn, și mi-ar fi plăcut să-l contemp lu mai de aproape. Seara pe la șapte traversăm Lyonul – o parte și printr-un lung tunel – despre care am rămas doar cu o impresie confuză, de oraș puternic și vechi, cu presta nța conferită întotdeauna de un trecut, așezat pe un relief nu prea blând. Când apoi am făcut o escală la o benzinărie în apropiere de Mâcon, ne-a izbit un vânt atât de înghețat, încât – după soarele Spaniei – ne-a apucat (era și oboseala acumulată) un frig ireprimabil,

care s-a domolit greu, doar în interior, cu o cafea de la automat, având singura calitate de a fi fierbinte.

Ne-am încheiat periplul la Ludwigshafen am Rhein, la unu după miezul nopții. Erau aici patru grade, cu ploaie și vânt.

IMAGINILE LUI COLUMB

Alejo Carpentier, *Harpa și umbra*. Traducere, prefață și note de Adrian Ionescu. București, Ed. Univers, 1988.

Eduardo Galeano, *Memoria focului*. Traducere din limba spaniolă Alexandru Ciolan. București, Ed. Politică, 1988.

Nikos Kazantzakis, *Teatru. Kouros. Melissa. Cristofor Columb*. Traducere de Alexandra Medrea Danciu. Prefață de Romul Munteanu. București, Ed. Univers, 1989.

Imaginile și nu imaginea, pentru că, parafrazând, aș spune că fiecare ne avem Columbul pe care-l merităm după *cât* și mai ales după *ce* am citit despre el. Iar despre Cristofor Columb s-a scris considerabil, de la lucrări de popularizare până la docte opuri științifice, de la biografia romanțată până la romanul istoric întemeiat pe erudiție. Cu toate acestea, imaginea reală a Navigatorului – a cărei realitate e de esență tragică – rămâne încă neîmplinită și ambiguă, umbrită sau împuținată de supralicitarea fie a conchistadorului orgolios și lipsit de scrupule, fie de cea a staturii iluminatului, a vizionarului sacrificat pe altarul propriei viziuni.

Prima dintre aceste două tendințe e ilustrată în modul cel mai pregnant de un roman întemeiat deopotrivă pe fantezie și erudiție. Am numit ultima operă a lui Alejo Carpentier, *Harpa și umbra*, încheiată în 1978, cu doi ani înainte de moartea scriitorului. Un roman care, în ciuda dimensiunilor sale reduse, reușește să propună, printr-o demitizare operată fără complexe și dusă până la ultimele consecințe, un Columb a cărui imagine e de natură să suscite discuții și controverse. Ceea ce, după cât am înțeles din prefața traducătorului, s-a și întâmplat, obligându-l pe autor să-și precizeze ulterior viziunea

asupra celebrului navigator. Oricum, în urma acestei lecturi, cititorul avizat, al cărui spirit critic nu e inhibat de prestigioasa vogă a romanului latino-american, se simte îndreptățit, în mod firesc, să-și formuleze propriile rezerve și opțiuni.

Începutul romanului și toată prima sa parte sunt plasate în secolul al XIX-lea, la Vatican, în cabinetul Papei Pius al IX-lea. Întregul capitol reconstituie clipa – enorm dilatată – dinaintea semnării, după îndelungă ezitare, a autorizației de beatificare a lui Columb. Clipă de mare cumpănă, în care Papa nu cântărește atât argumentele pro și contra, cât, pornind de aici, își rememorează tinerețea, insistând îndeosebi asupra episodului când, în calitate de tânăr cleric, vizitează Chile. Atunci a luat naștere ideea, devenită treptat grandioasă viziune, pe care, ajuns papă, va încerca s-o materializeze: unificarea Lumii Vechi și a celei Noi prin consacrarea unui sfânt comun, Cristofor.

Pe de altă parte, debarcarea tânărului cleric pe pământul american, primul contact cu Lumea Nouă, traversarea Argentinei și a Anzilor, realitățile și, în primul rând, instabilitatea politică din Chile sunt prilejuri pentru Alejo Carpentier de a introduce una dintre temele recurente ale operei sale: imaginea Lumii Noi în conștiința europeanului, contrapunctată cu cea a Lumii Vechi în viziunea americanului. Spre deosebire de primele impresii ale lui Columb – pe care le vom cunoaște abia mai târziu – ingenue, idilice, paradisiace, imaginea pe care viitorul papă și-o face despre Lumea Nouă este realistă, dură, pe alocuri chiar terifiantă. Ceea ce i se revelează cu cea mai mare acuitate în comparația inevitabilă cu universul european familiar lui este „lipsa de măsură a acestei Americi pe care începea să o găsească fabuloasă, în pofida faptului că oamenii de pe aici i se păreau adesea incuți, brutali și înfricoșați în cadrul acela vast în care trăiau. Dar o asemenea natură nu putea să nu zămislească oameni diferiți.” Am insistat atât asupra acestei prime părți a romanului tocmai pentru a ajunge la sintagma „lipsă de măsură”, aleasă de Carpentier printr-o particulară intuiție artistică pentru a defini universul spiritual și geografic al Americii de Sud. Căci, într-adevăr, totul, de la supradimensionarea peisajului până la imprevizibilul

și amplitudinea reacțiilor umane, chiar până la specificitatea însăși a romanului latino-american, poate fi definit prin această „lipsă de măsură”. E o sintagmă-cheie, care nu trebuie luată în sensul ei literal și cu atât mai mult nu în sens peiorativ, ci ca marcă inconfundabilă a unei lumi concepute de un zeu hiperbolizant.

Revenind, voi observa că prima parte a romanului are alura unei proze de sine stătătoare, un fel de schiță a unui virtual *Bildungsroman*, avându-l ca erou pe tânărul Mastai-Ferreti, viitorul papă Pius al IX-lea. Abia după lectura întregii cărți, când ne aflăm în posesia unei viziuni de ansamblu asupra ei, iar intenționalitatea autorului a devenit clară, abia cum, deci, se poate constata că această primă parte nu e decât o uvertură pentru tema Navigatorului-Descoperitor, având rostul de a introduce motivele contrapunctice ale celor două Lumi – motive obsesive la Carpentier – continuându-se într-o narațiune cu tentă eseistică ce vizează evoluția Lumii Noi înspre acel viitor care „putea hotărî ce neamuri, ce năzuințe, ce idei aveau să iasă de aici când toate acestea se vor mai coace puțin și continentul va căpăta o conștiință deplină a posibilităților lui.”

Cristofor Columb apare, așadar, în prim-planul romanului abia în cea de a doua parte a sa, concepută în întregime ca monologul interior al unui muribund: pe patul de moarte, în așteptarea confesorului, el își revede existența, decis să nu treacă nimic sub tăcere. Personalitatea i se dezvăluie abrupt, încă de la primele rânduri fiind evidentă prisma demitizantă prin care scriitorul își abordează personajul. Cel aflat pe patul de moarte mărturisește dintru început: „Dintre păcatele capitale, unul singur mi-a fost întotdeauna străin: păcatul leneviei.” Deci harnic, întrepid și iscoditor, animat de o infatigabilă curiozitate creatoare, am spune noi, căci el adaugă imediat: „Doream să știu tot.” Ar fi singura sa calitate, așadar, care n-ar putea avea nici ea vreo valoare deosebită în ochii celor meniți să-i decidă beatificarea: „Crede și nu cerceta”, spune dogma, cercetarea, curiozitatea nefiind, privite din acest unghi, niște calități. Excluzând deci păcatul leneviei, Columb rămâne greu împovărat de trufie, iubire de arginți, desfrânare, invidie, lăcomie și mânie, adică de toate celelalte șase păcate capitale. El, cum singur

mărturisește, a fost mereu robul cărnii (iar Carpentier folosește prilejul pentru a enumera aici, cu pitorească vervă, toate tipurile de femeie din aria mediteraneană); el e un fel de corăbier impostor care se încurcă în calculele de navigație; el își minte sistematic echipajul asupra distanțelor parcurse, după cum își minte suveranii care l-au finanțat, asupra realităților descoperite; el notează incomparabil mai des în jurnalul său de bord cuvântul aur decât numele Domnului; el, neaflând aurul pe care mizase, capturează în compensație băștinașii noilor țărături, aducându-i în Spania spre a-i vinde ca sclavi. Și așa mai departe. În acest monolog care eludează întinse și semnificative etape din viața personajului său, Alejo Carpentier creează un condotier cumulard al tuturor păcatelor, conștient că lucrurile pe care le-a mărturisit „ar constitui un scandal, o confuzie, o răsturnare a evidențelor și revelația unor înșelăciuni pentru călugărul duhovnic, chiar dacă secretul spovedaniei va fi păstrat.” Și, în adevăr, aceste lucruri produc „o răsturnare a evidențelor”, dar nu pentru imaginarul duhovnic care nici nu mai apare, fiind doar convenția-pretext a declanșării confesiunii, ci pentru cititorul real, a cărui imagine despre Columb s-a conturat în timp, prin selectarea exclusivă a datelor atestate documentar. În *Prefață*, Andrei Ionescu însuși observă că avem de-a face cu un tipic om al Renașterii, care, prin demitizare, a devenit „un om obișnuit a cărui principală calitate este spiritul de inițiativă.” Așa este, dacă prin „om obișnuit” înțelegem, în spiritul epocii, unul care la Judecata de Apoi e sortit, fără drept de apel, focului veșnic. Ceea ce contrariază aici nu e demitizarea, ci simplificarea pe care personalitatea istorică o suportă pe parcursul ipostazierii ei în personaj românesc. Să fi fost Columb un om chiar atât de „obișnuit”?

Acest Cristofor Columb a fost obsedat de o viață al unei singure idei. Navigator prin vocație, nutrinde nostalgia perpetuă a nemărginirilor, meditănd asupra drumurilor de apă vegheate de stele, alcătuiind hărți căutate de corăbierii timpului, el a ajuns sedusul ideii fascinante și răscolitoare de istorie pe care a aflat-o în lucrarea cardinalului d'Ailly, *Imago Mundi*, scrisă cu aproximativ un veac în urmă, și anume aceea că în India se poate ajunge și navigând spre vest.

Până aici, nimic neobișnuit, de vreme ce atâtea descoperiri și invenții sunt consecințe ale unor asemenea obsesii de o viață. Frumusețea stă în faptul că obsedatul navigator a învins în alt fel decât își imaginase, adică nu aruncându-și ancora la țărmul Indiei, ci descoperind o Lume Nouă. Iar insolitul stă în aceea că el a învins cu răbdare, cu încredere, cu încăpățănare, cu un superb orgoliu, cu părul albindu-i prin ani, dar având dreptate numai până la un punct. Dincolo de acest punct aveau dreptate adversarii săi – nu meschinii, nu invidioșii, nu bigoții, nu fanaticii dogmei – aceștia nu intră în discuție – ci adversarii de bună-credință, aceia care nu negau sfericitatea Terrei, dar susțineau pe bună dreptate că nu se poate ajunge în India prin vest, pur și simplu din cauza distanței enorme: nici o corabie nu putea cuprinde proviziile necesare unui asemenea drum, ceea ce înseamnă că, dincolo de o anumită depărtare, chiar și întoarcerea devenea imposibilă. Și, ținând seama de capacitatea corăbiilor de atunci, aveau dreptate: dacă nu exista bariera Americilor, cu insulele din largul lor, Columb ar fi fost pierdut. Izbânda lui se datorează erorii de apreciere a cardinalului d’Ailly, preluată de el însuși: își imaginaseră globul pământesc mult mai mic decât e în realitate. Oricum însă, măreția destinului său stă în credința pe care a avut-o deopotrivă în Providență și în puterea propriei minți, în conștiința că se află în postura unui deschizător de nouă eră. Într-o epocă în care navigația era determinată exclusiv de rațiuni pragmatice, întreaga sa motivație era de natură culturală. Cum demonstrează Cornel Căpușan în capitolul *Columb* din excelentul său eseu *Imagini ale lumii* (Ed. Dacia, 1987): „El era și marinar, dar și un visător convins de ideile în care credea până la a se confunda cu ele, idei devenite convingeri ferme. Fără a fi un om al cărții, întreaga sa motivare e culturală.” Iar marea sa șansă, îmi îngădui să adaug, a stat în intersectarea destinului său cu acela al Isabellei, regina orgolioasă, inteligentă și lucidă, dar nu lipsită de un salutar grăunte de nebunie. În fața fantasticului plan al lui Columb, zadarnic expus până acum atâtor alți puternici ai lumii, Isabela e singura care simte fiorul revelației că se află într-unul din acele ceasuri pe care Stefan Zweig le numea „orele astrale ale omenirii”. Marele, neprețuitul ei merit a fost acela

că a intuit geniul genovezului, forța, perspectivele și valoarea pe termen lung a gândirii libere. Așa stând lucrurile, a explica adeziunea Isabelei la expediția proiectată de Columb prin faptul că a devenit amanta acestuia – cum se întâmplă în *Harpa și umbra* – mi se pare a alege calea minimei rezistențe. Nu faptul că amănuntul nu e atestat documentar suscită rezerve, căci romancierul e liber să imagineze orice, cu condiția de a fi veridic în ordine artistică. Admitem chiar ipoteza ca plauzibilă în plan istoric, deși puțin probabilă dacă avem în vedere protocolul rigid al acelei Curți mai catolice decât Papa. Ea reprezintă însă explicația cea mai simplă – ca să nu spun simplistă – și totodată trivializantă, pe care contextul romanului și destinul istoric real al lui Columb nu o cereau. Singura culpă imprescriptibilă și de neîngăduit a genovezului – cea care, de altfel, a și zădărnicit în cele din urmă tentativa de beatificare inițiată de Papa Pius al IX-lea – a fost aceea de a fi capturat băștinașii noilor țărături și de a-i aduce în Spania spre a-i vinde ca sclavi. Inițiativă reprobă și înăbușită în fașă de aceeași regină Isabela. Ideea îi venise lui Columb în disperare de cauză. Neaflând aurul și mirodeniile, corăbii întregi de aur și mirodenii pe care le promisese și pe care știa că nu numai regina, nu numai Curtea, ci orgoliul întregii Spanii le așteaptă, el a recurs la nefericita soluție – pe care o spera măcar în parte compensatorie – de a-i folosi pe indigenii Lumii Noi ca mână de lucru pentru Lumea Veche.

E o explicație, desigur, nicidecum o scuză. Cu atât mai mult această culpă gravă și reală conferă prototipului o complexitate care-i era suficientă și personajului, fără a-l mai împovăra cu toate păcatele capitale. A simțit-o, probabil, și Alejo Carpentier când, răspunzând obiecțiilor care i s-au adus, încheia cu o concesie reparatorie: „Dar era însuflețit de o convingere de nezdruccinat că va realiza ceva important.” Dar, de fapt, încă din cea de a treia parte a romanului, el simte nevoia să opereze o redistribuire a luminilor și umbrelor.

Ne aflăm din nou în veacul al XIX-lea, la Vatican, martori la dezbaterile purtate în Sacra Congregație a Riturilor, privind beatificarea Navigatorului. „Jurații” sunt imaginari: Jules Verne, Hugo, Lamartine, Bartolomé de Las Casas, Léon Bloy. Există și un

Avocat al Diavolului și e de față însuși Columb: Invizibilul. Unii îl apără, alții îl acuză, într-o dispută alertă și spirituală, uneori atât de spirituală încât dobândește pe alocuri alura de farsă, situându-se în disonanță cu timbrul echilibrat, ponderat al primelor două părți. Impresia e că autorul a pierdut aici, tocmai în finalul romanului, controlul asupra a ceea Marguerite Yourcenar numea „tonul just”. E încă un motiv, de data asta indirect, de pe urma căruia statura morală a Descoperitorului iese împuținată. Iar opinia, oarecum ambiguă, exprimată la un moment dat de Jules Verne – „Gloria lui Columb nu constă în faptul că a ajuns, ci în faptul că a pornit la drum” – poate fi luată în considerare ca o concluzie, la urma urmelor, rezonabilă, a întregului roman.

Fără a fi capodopera lui Alejo Carpentier și fără a convinge integral, *Harpa și umbra* este indubitabil un roman seducător. Ingenios în compoziție, autorul cubanez este înainte de toate un maestru al stilului luxuriant – „lipsit de măsură” – ca să folosesc sintagma sa – fascinant prin culoare și suculență, abundent în asociații imprevizibile și aluzii culturale țâșnite spontan dintr-o erudiție ce nu devine niciodată ostentativă. Dar meritul cel mai de seamă al acestei cărți cred că este acela de a fi întreprins, fără complexe și inhibiții, „o liberă examinare a faptelor istorice”, cum, cu o fericită expresie, remarca Andrei Ionescu în *Prefață*. Este dreptul și datoria dintotdeauna a literaturii și însăși rațiunea ei de a fi. Și, dincolo de posibilele rezerve pe care ni le-ar putea suscita concluziile acestei „libere examinări a faptelor istorice”, o astfel de operă se cuvine considerată cu satisfacția și respectul cu care salutăm orice victorie a libertății de spirit.

Cu aceeași unitate de măsură a „liberei examinări” trebuie considerată și extraordinara trilogie a lui Eduardo Galeano, *Memoria focului*, a cărei apariție – curios! – a trecut la noi aproape neobservată. Iată că din prima clipă am folosit un superlativ, dar cum altfel ar putea fi calificată această operă singulară și stranie, care stă în întregime sub semnul fabulosului, a acelei „lipse de măsură” care o sustrage practic oricărei tentative de clasificare printre genurile tradiționale? „Nu știu – mărturisește autorul însuși – cărui gen literar îi aparține această

voce născută din alte voci. *Memoria focului* nu este, bineînțeles o antologie; nu știu însă dacă este roman, eseu, poem epic, mărturie sau... Și nici nu vreau să știu.” Taxonomia literară nu-l interesează, treaba lui e să scrie, n-au decât alții să se ocupe de clasificări. După cum, în uriașa întreprindere la care se înhamă, nu-l preocupă nici obiectivitatea: „N-am dorit să scriu o operă obiectivă. Nici n-am vrut, nici n-aș fi putut. Așadar, nimic nu este mai străin de această prezentare a istoriei decât perspectiva neutră. Incapabil să mă distanțez, devin părținitor: recunosc și mă căiesc. Și totuși, fiecare fragment al acestui vast mozaic se sprijină pe o solidă bază documentară. Tot ce povestesc aici s-a întâmplat, chiar dacă este povestit într-o manieră personală.” Ambiția lui Galeano este aceea de a-i reda „istoriei suflul, libertatea și cuvântul”, restituind astfel Americii memoria propriei măreții.

Dar ce loc ocupă Columb în imperiul fabulos al acestei memorii reactivate? Un loc foarte redus, ceea ce poate contraria orgoliul european, dar apare cât se poate de explicabil și firesc pentru uruguayeanul Eduardo Galeano. Pentru noi, Descoperitorul reprezintă vârful de lance al expansiunii europene și un întemeietor de istorie. Pentru Galeano, care își percepe cu acuitate ascendența precolumbiană, el nu e decât un instrument al destinului și o bornă care separă legenda de istorie. Păcatele lui Columb nu-l preocupă: intuiește că ele – atâtea câte vor fi fiind – cântăresc mult mai puțin decât credința că „a ajuns în Asia pe la spate”. Adevăratele și marile păcate aparțin celor care i-au urmat, valurilor de sclerați ai conchistei propriu-zise. Descoperirea? Descoperirea, în viziunea lui Galeano, e mai curând o convenție, oricum doar un moment și ca atare o și consemnează: un moment înainte și după care se întinde luxuriantă, amestec de sublim și atroce, „lipsită de măsură”, – istoria. Descoperitorului, evocat oarecum în treacăt, îi concede totuși măreția tragică a destinului, care, conjugată cu efectul perspectivei, conferă personajului o aură de noblețe. „Cristofor Columb se stinge conștient că nu există pasiune sau glorie care să nu sfârșească în suferință [...] Oceanul nu se va mai numi Marea lui Columb. Nici Lumea Nouă nu-i va purta numele, căci îl va împrumuta pe acela al prietenului său,

florentinul Amerigo Vespucci, navigator și maestru pilot. Și totuși, cel care a descoperit culoarea aceasta uluitoare care lipsea din curcubeul european e Columb. El, orb, moare fără să o vadă.” Acest „și totuși” concentrează în sine toată viziunea uruguayanului: el e certificatul de noblete, acolada pe care acesta i-o acordă Descoperitorului animat de un ideal devastator din care n-a lipsit orgoliul.

Sub semnul aceluiși ideal își concepe personajul și Nikos Kazantzakis care însă alege ca modalitate de expresie teatrul. Cum observă dl Romul Munteanu în *Prefață, Cristofor Columb*, este o dramă psihologică iluzionistă, travestită într-un mister medieval care „rămâne doar o mască, un pretext, o provocare a omului modern.” Și totodată, așa adăuga, sub aspect tehnic, o modalitate care permite maxima concentrare în demersul de redimensionare a unui personaj epopeic. În viziunea scriitorului cretan, Columb e obsedatul unei singure idei. El e prin excelență Descoperitorul animat nu de considerente pragmatice, ci de o fervoare de esență mistică. Pragmatismul nu-i este necunoscut, dar e folosit doar ca un mijloc pentru a-i convinge pe cei ce nu au acces decât la rațiuni pragmatice. Motivația sa personală, intimă, e de natură mistică: el se simte predestinat, beneficiar al unui har care nu le este dat decât celor aleși de rațiunea divină. Nimic din acea emblematică „lipsă de măsură” a sud-americanilor nu se regăsește în structura piesei lui Kazantzakis. Dimpotrivă, subsumat unei maxime economii de mijloace, totul converge aici înspre reliefaarea unui Descoperitor sobru, auster, supus unei determinări transcendente. „Păcatele” sale – care există, deși mult estompate, și în viziunea lui Kazantzakis – devin subsidiare în condițiile unei asemenea determinări pe care el o resimte ca pe o datorie ce trebuie împlinită. Puterea și bogăția nu sunt pentru el un scop, ci doar mijloace la care se vede nevoit să recurgă, conștient că acestea sunt singurele modalități de persuadare a semenilor săi. El cunoaște natura umană și nu-și face iluzii: „Nu pentru mine îți cer asta, regină, nu pentru mine. Cunosc prea bine oamenii și mi-e silă de ei. Ca să asculte, ca să-și facă datoria, trebuie să simtă apăsarea puterii și avuției. Așadar, sunt nevoit să dobândesc putere și bogăție.”

Columb nu e conștient numai de caracterul său vizionar, ci și de faptul, greu acceptabil de spiritele pragmatice, că singurii care văd cu adevărat sunt „cei ce visează cu ochii deschiși.” Iar regina Isabela, cu toate rezervele ei inițiale, admite această ipoteză nu pentru că ar fi mai comprehensivă sau mai influențabilă, ci pentru că, fără s-o știe, face parte dintr-un program providențial. Întâlnirea dintre ea și genovezul vizionar dobândește astfel dimensiunile și semnificațiile unei conjuncturi astrale, are pentru amândoi natura unei revelații extatice și sub semnul ei se va produce descoperirea predestinată a Lumii Noi. Nu fără sacrificii, căci nici o împlinire de asemenea anvergură nu se poate sustrage sacrificiului. Iar cel sacrificat va fi chiar Descoperitorul. De acest lucru e conștientă însăși regina în clipa în care-i înmânează Crucea: „Mare Amiral al Oceanului, Vicerege al Indiilor, îți dau această Cruce de martir.” Aluzia la inevitabilul martiriu nu constituie însă pentru Marele Amiral o revelație, căci el era conștient de la bun început că prețul împlinirii unui vis nu poate fi decât jertfa de sine. O mărturisește singur, în finalul piesei, prin cuvinte care-și depășesc semnificația conjuncturală, dobândind reverberații simbolice cu forță generalizatoare: „Ca să descoperi un pământ nou, oameni buni, trebuie să azvârli totul dintr-o lovitură de picior, să te trezești singur, lipsit de orice speranță, flămând, în mijlocul oceanului.” Undeva în *Memorii*-le sale, André Maurois spune că „legenda înseamnă ceea ce trebuie spus, istoria unei existențe, după ce timpul și uitarea au purificat-o.” În cazul lui Cristofor Columb, ne aflăm exact în momentul în care existența sa ne parvine, după mai bine de jumătate de mileniu, purificată de timp și de uitare. Ea ne apare astfel azi, cristalizând tocmai „ceea ce trebuie spus”: osmoza, grandioasă în tragismul ei, dintre esența vizionară și fatala precipitare pragmatică a unei personalități deschizătoare de noi perspective în istorie.

NOSTALGIA CREATOARE

Isabel Allende, *Țara mea inventată*. Traducere din spaniolă de Cornelia Rădulescu. București, Humanitas, 2005.

Suntem religioși, dar religiozitatea ne-o exprimăm mai mult prin fetișism și superstiție decât prin „neliniște mistică sau cunoștințe teologice”. Naționalismul ni-l exhibăm printr-o susceptibilitate și un orgoliu solemn care tind să ne transpună la cea mai mică ocazie „în niște proști plini de morgă”. Avem o inepuizabilă imaginație pentru cruzime și „în afară de funeralii, povești macabre și telenovele, mai avem și crimele, subiect interesant de discuție oricând. Ne fascinează psihopații și asasinii; dacă sunt din clasa de sus, cu atât mai bine”. Sporturile naționale sunt trăncăneala, bârfa și cozile: nu ostenim să inventăm noi pretexte de a pune de-un talk-show sau de o coadă. Preferăm răul cunoscut binelui în devenire, dar ne seduce orice noutate găunoasă. Funcționarul nostru „abuzează de dramul lui de putere, plecând de la ideea că publicul e dușmanul său, sentiment perfect împărțit”. Suportăm greu succesul compatrioților și nu ezităm să-i compromitem la prima ocazie. Dacă au obținut însă succesul peste hotare și mai ales dacă sunt morți, ei devin eroi naționali. Când se întâlnesc doi dintre noi, se configurează deja trei partide, dar politica noastră se reduce la a înjura guvernul, „altă acțiune națională predilectă”. În fine, „ne studiem perpetuu”, zadarnic însă, că nu ne schimbăm deloc. Dar: „Nu vreau să se creadă că avem numai defecte, avem și ceva virtuți. Să vedem, ia să mă gândesc... De exemplu, suntem un popor cu suflet de poet. Nu e vina noastră, ci a peisajului. Când te naști într-o natură ca a noastră, nu te poți abține să nu faci versuri”. Și așa mai departe...

Așadar, ne recunoaștem. Ne recunoaștem și totuși ne indignăm: cine-și permite să ne „denigreze” în asemenea hal?! Ar fi însă o indignare intempestivă: românii mari pot fi liniștiți, nu despre noi e vorba. Cea care „își denigrează neamul” cu o fervoare mult mai pregnantă decât s-ar bănuși din citatele și parafrazele de mai sus este doamna Isabel Allende. Și o face într-una din cele mai frumoase cărți ale sale, *Țara mea inventată*, scrisă în exil și născută dintr-o dragoste fără de leac și dintr-o ireprimabilă nostalgie a patriei sale aflată – față de noi – la celălalt capăt al lumii și numită Chile.

Isabel Allende e de acum un nume ilustru al literaturii latino-americane, reprezentantă inconfundabilă, cu, adică, o „marcă” foarte personală, a realismului magic. Față de care nu se sfiește să schițeze o discretă detașare de când a devenit „un boom al literaturii latino-americane”, care l-a transformat într-o modă. Detașare care se simte de îndată în *Țara mea inventată*, această carte care glisează captivant între memorialistică și eseu, întemeiată pe experiența dură, câtuși de puțin magică a autoarei.

Ea vine dintr-o lume pe care Alejo Carpentier o numea „fără măsură”, excesivă deci sub toate aspectele, de la dimensiunile peisajului până la fervoarea pasiunilor. O lume în care nimeni nu se miră dacă-l întâlnește, la propriu, pe dracu în autobuz sau când dă colțul străzii. Ascendența familială a Isabellei Allende e apoi pe cât de stufoasă pe atât de fabuloasă. Una dintre bunici era o frecventatoare obișnuită a teritoriilor paranormalului. Firește că toate acestea au marcat-o pe nepoata scriitoare, conferindu-i acea marcă personală de care aminteam, ca și, cum singură mărturisește, propensiunea înspre realismul magic încă dinainte ca acesta să devină o modă. Dar nepoata are și un ireprimabil simț justițiar care o propulsează în arena publică. Isabel Allende e o militantă de stânga – păguboasă și onestă, trebuie adăugat de îndată – un fel de sufragetă postmodernă gata să se solidarizeze cu toți dezmoșteniții lumii. S-a implicat cu toată convingerea – cum altfel? – în regimul „socialist” al unchiului Salvador, care a sfârșit atât de prost, și apoi s-a trezit în „democrația totalitară”, cum îi zice ea, a lui Pinochet, pe lângă care unchiul

Salvador se pare că era un dulce copil. E nevoită să-și ia lumea în cap și, după o escală venezueleană, se stabilește definitiv în California, unde se căsătorește cu un yankeu nativ cu care se împacă de minune în ciuda faptului că aceleia îi vine greu să înțeleagă „particularitățile” unei personalități nu numai accentuate, ci și exotice.

De aici privește în urmă și se lasă devorată de nostalgie: „California este căminul meu și Chile teritoriul nostalgiei mele.” Așa s-a născut această evocare-meditație-eseu, în care tema patriei nu poate fi separată de cea a clanului și a propriei vieți – *Țara mea inventată*. De ce, totuși, inventată? Pentru că Isabel Allende continuă să rămână în mod organic și în primul rând artistă și, ca atare, cunoaște mecanismele creației: „Se spune că procesul cerebral al imaginației și acela al amintirii sunt atât de asemănătoare încât devin inseparabile.” Cât despre nostalgia aceasta determinantă și productivă, ea este ca „un dans lent și circular. Amintirile nu se organizează cronologic, sunt ca fumul, schimbătoare și efemere, dacă nu le aștern pe hârtie, dispar în uitare. Încerc să organizez paginile astea după teme și epoci, dar nu prea-mi reușește, amintirea vine și pleacă, precum o interminabilă bandă a lui Moebius.”

Se poate spune, așadar, că *Țara mea inventată* e o carte scrisă „la vedere”, sub imperiul nostalgiei, cu divulgarea tuturor inconvenientelor ce decurg de aici. Unul dintre acestea ar fi derapajul într-un sentimentalism clamoros care e însă contracarat de mereu treaza luciditate a acestei memorialiste reflexive, înzestrată, din fericire, și cu un indestructibil, salvator simț al umorului. Un umor subtil care-și păstrează savoarea și în secvențe grave, de nu chiar terifiante, cum ar fi acela al acutizării conștiinței inexorabilului: „Îmbătrânirea este un proces treptat și neostentativ. Uneori uit că trece timpul pentru că pe dinăuntru încă n-am împlinit treizeci de ani; dar, inevitabil, nepoții mei mă confruntă cu adevărul dur când mă întrebă dacă „pe vremea mea” se inventase electricitatea.” Când, însă, e vorba de a-și evalua trecutul, onestitatea ei funciară nu-i îngăduie să-și eludeze erorile și atunci luciditatea sa devine gravă și rece: „Credeam că omul poate fi schimbat prin îndocinare, refuzam să vedem că în alte locuri, unde

se încercase impunerea sistemului cu mână de fier, rezultatele erau foarte îndoielnice.” Unde, dat fiind că e vorba de regimul unchiului Salvador, eufemisme ca „mână de fier” pentru, de fapt, *teroare*, și „foarte îndoielnice” pentru *dezastruoase*, trebuie privite cu îngăduință. Cu atât mai mult cu cât, în majoritatea cazurilor, evaluarea trecutului, fie că e vorba de trecutul său ori al patriei sale, e neîndurătoare și corectă. Ca în aceste reflecții privind reconcilierea națională, care se dovedesc din nou de o uimitoare actualitate și pentru noi: „[...] încă mai întâlnesc unii care neagă cele petrecute, în ciuda evidențelor [...] A spune adevărul este începutul reconcilierii, deși rănilor nu se vor cicatriza curând, căci responsabilii represiunii nu și-au recunoscut vina și nu sunt dispuși să ceară iertare. Faptele regimului militar vor avea impunitate, dar nu mai pot fi ascunse, nici ignorate. Mulți gândesc, mai ales tinerii care au crescut fără spirit critic și fără dialog politic, că ajunge cu scurmatul în trecut, că trebuie să pășim înainte, dar victimele și rudele lor nu pot uita. Poate că trebuie să așteptăm să moară și ultimul martor al acestor timpuri și abia atunci să închidem acest capitol al istoriei noastre.”

Și a noastre de asemenea. Dincolo de seducătorul ei palier estetic, dincolo de îmbelșugatele ei surse de meditație oferite cititorului, *Țara mea inventată* este pentru vizitatorul român și o lectură stenică prin revelarea unor analogii calmante: nu suntem singurii care...

V

VACANȚE GERMANE

Constat că nu există locuri generice. Realitatea unui loc e autentificată de percepția personală a fiecărui vizitator, indiferent care ar fi scopul vizitei sale. Nu există o Românie unică, „eternă și fascinantă”. Între țara lui Dracula și „Țara lui Johnny” există o multitudine de Români așa cum sunt ele percepute prin filtrele subiectivității (unele dotate și cu imuabile *parti-pris-uri*) ale fiecăruia dintre cei care – mult, puțin – au cunoscut-o nemijlocit. Nu există o Germanie generică. Aceea pe care o știu din istorie și geografie, din memorii de călătorie și romane, e o abstracțiune. Pentru mine există doar Germania mea, așa cum mi s-a imprimat ea în memoria afectivă de-a lungul drumurilor în care am străbătut-o *ad libitum*, în pas de voie și deplină libertate, în afara oricăror habitudini turistice, în ipostază, adică, nu de *homo „turisticus”*, ci de *homo viator*. Plăcerea de a desluși diferența de nuanță o las în seama eventualului cititor. Pe scurt, prefer să cunosc fiecare nou loc de la firul ierbii, de la ambianța cotidianului prozaic al străzii și nu ghidat și persuadat de publicitatea turistică. Iar prima realitate specifică, vizibilă de la acest nivel, care continuă să-mi suscite aceeași, mereu proaspătă, ingenuă, golesciană uimire, e curățenia. A pune, însă, acest sentiment de reconfortantă încântare numai pe seama efectelor salutare ale elementarului act de „a face curat” ar fi limitativ și simplist. Mă tem că lucrurile sunt mai complicate și vin de departe, poate tocmai din acel *Volkgeist* propriu fiecărui popor, în existența căruia mă încapățânez să cred, în răspăr cu scepticismul scientist contemporan. Cred astfel că ceea ce

aici s-a constituit într-un veritabil cult al curăteniei, practicat firesc, cu sistemă și tenacitate, presupune o viziune colectivă asupra lumii, o *Weltanschauung* profund și îndelung asimilată, din care s-a născut apoi și aspirația înspre ordine, în accepția ei de rânduială, și înspre frumos, conceput ca element indispensabil al cotidianului. Nu poți crede altfel când până și mașina salubrității, care, cu alura ei de jucărie nouă, apare nesmintit în aceeași zi și la aceeași oră, prin strălucirea și funcționarea ei tăcută și inodoră, ilustrează o ipostază a frumosului cotidian.

De altfel, pretutindeni aici, disting un adânc înrădăcinat interes pentru detaliu. Nimic nu poate fi lăsat la voia întâmplării, nimic nu poate fi doar util și eficient, totul trebuie să aibă, cât de cât, și o *ținută* estetică. Stau și scriu/citesc sub un umbrar, într-un fund de grădină. Alături, nostimă ca o căsuță de păpuși, o înjghebare migălos articulată din grinzi de lemn. Nu e decât o magazie pentru unelte. Dar sus, în dreapta ușii, poartă o plăcuță de cupru, frumoasă ea însăși, ale cărei litere în relief vestesc numele și adresa exactă a firmei care a făcut isprava. După cum, în cimitirele care aduc mai curând a parcuri dendrologice și galerii de monumente în care funerarul e excedat de estetic, multe morminte poartă de asemenea plăcuțe discrete cu numele firmei sau omului care are în grijă acea „groapă” devenită eșantion de virtuozitate floristică. Vreau să spun, așadar, că foarte puține lucruri sunt aici anonime. Să fie vorba doar de o pragmatică propensiune publicitară? Mă îndoiesc. O fi și asta, dar îmi place să văd în acest aspect al ambianței nu numai germane, ci chiar germanice, un orgoliu înnăscut, organic, al lucrului bine făcut, un sever respect de sine, un acut sentiment al răspunderii și o incontestabilă vocație kalofilă. Aici își are originea, fără îndoială, și sintagma noastră „treabă nemțească”, – expresie a admirației, dar și disimulată recunoaștere a neputinței ori nepriceperii.

Nimic din toate astea nu e compatibil cu paragina, delăsarea, fușereala și jegul. Adevăruri evidente aici de la pădurile profunde cu aspect de *cultură* – culturi de brad, de foioase... – care însoțesc autostrăzile ori de la fiecare palmă de pământ lucrată cu rigla, fără fir

de bălărie și – paradoxal! – fără ca „lucrătorii ogoarelor” să fie vizibili pe întinderile dichisite, – până la atmosfera de civilitate din magazine ori instituții publice sau până la starea de confort, nu numai fizic, pe care o resimți într-o banală călătorie cu tramvaiul. Am pomenit de „ambianța germanică” pentru că, oricât de bine m-aș fi simțit și prin alte ambianțe occidentale, diferența e *sofort* evidentă. Iată-mă, bunăoară, într-o superbă zi de vară, în ambianța administrativă latină de alături, la Metz. Oraș într-un tot venerabil, purtătorul unei măreții augmentată de o nobilă patină și cu unice splendori. Și totuși – în contrast cu rânduile și asepticile orașe germane – o delăsare de neeludat se insinuează cam peste tot: ziduri scorojite, ambalaje abandonate aiurea, lucrători cam tălâmbi de la salubritate, dând *cu târnul* în plină zi, prin locurile cele mai aglomerate, străzi înguste, labirintice, pitorești, nu-i vorbă, dar prin care se străduie și reușesc în mod miraculos să se strecoare lungi autobuze articulate, obligându-te să te lipești de ziduri...

Sigur, toate acestea nu sunt decât expresii subiective, conjuncturale, puternic marcate de acele uimiri și entuziasme poate anacronice, dar de care nu te poți desprinde acum, scăpat în sfârșit în larg, după ce de o viață suporti guvernarea unor incompetenți ideologizați ori politizați și inhalezi miasele gunoaielor care dospesc în recipientele băloase dintre „blocuri”. În același timp însă, nimeni nu poate nega anumite realități care țin de *genius loci* și sunt mai întotdeauna inefabile.

La Mainz, veche aspirație în sfârșit împlinită. Oraș de o calmă, discretă, aristocratică eleganță. Domul romanic, aș zice *kolossal* dacă n-aș resimți cuvântul ca incompatibil cu grația. Or, aici monumentalitatea are o stranie, indicibilă grație. E duminică și nimerim în timpul slujbei. Nava e plină, poate o mie de oameni. Oficiază arhiepiscopul locului. Auster, lipsit de orice onctuositate clericală și, poate, tocmai de aceea, plauzibil. Răspund corul magnific și orga seculară. Acustica e divină, efectul copleșitor. Incapabil de fervori mistice, devin captivul fervorii estetice. Naturel prea simțitor: îmi dau lacrimile. Alături, vreo patru asiatici, după toate aparențele chinezi, au rămas efectiv paralizați, au devenit exoftalmici, cu gurile

întredeschise. Evident, trăiesc solidari o revelație. Și oare nu voi deveni ridicol mărturisind că am trăit totodată un sentiment de mândrie... patriotică? În sfârșit, după ultimul *Amen*, asist la un îndelung, emoționant moment de *standing ovation*, ca după un grandios concert. Aplauze în biserică? De ce nu? De ce să nu-i răsplătim pe „cei ce ostenesc și cântă”, mai ales când sunt de o asemenea anvergură?

Neobișnuit cu finețuri rutiere, uit și mereu încalc pista bicicliștilor. Îi simt, mai curând decât îi aud, încetinind în spatele meu. Niciodată nu mă sună. Mă grăbesc, jenat, să revin la culoarul meu. Își reiau „viteza de croazieră” și când trec pe lângă mine nu uită, tot ei/ele, să-mi spună *danke*.

De Schwetzingen nu auzisem. L-am descoperit într-o duminică briliantă de mai. Un orașel de vreo 20-30.000 de suflete, pe undeva prin preajmă de Mannheim și Heidelberg. Cum sunt mii pe tot cuprinsul Germaniei-Phoenix, fiecare cu orgoliul propriei personalități. Care să fie orgoliul Schwetzingenului? Castel de secol XVII, cu parc imens, parte în stil neoclasic francez, parte romantic englez. Ne-au trebuit aproape trei ore ca să-i dăm ocol la pas. Din loc în loc, mici temple clasicizante, dedicate ba muzicii, ba botanicii, ba lui Hermes *und so weiter*. Copaci monumentali, inventariați cu discrete plăcuțe metalice emailate. Pe întinsul peluzelor, familii se ospătează din coșulețe de picnic. De prisos să spun că, în urma lor, verdele rămâne triumfător și imaculat. Le vizitează veverițele. Pe luciul lacurilor, aceleași rățuște ale căror pene irizează lumina, dar și lebede solemne cu creștetul negru ori egrete de o supremă grație. În piața rectangulară din fața castelului, care e și centrul orașului, mulțime de tarabe cu toate fructele pământului. De pe nici una nu lipsește însă sparanghelul în zeci de soiuri, oferit de cultivatorii locului, cei în halate albe, scrobite, de farmaciști. Astfel trăim revelația neașteptată că Schwetzingen e capitala sparanghelului, fapt atestat și de un monument în bronz al aristocratei legume, devenit unicat mondial și motiv de îndreptățită mândrie pentru comunitate.

Deși e duminică și asta ar fi o explicație, mi se pare totuși curioasă neobișnuita animație. Peste tot, în piața centrală, pe străduțele

din jur, pe terasele nenumăratelor cafenele și berării, în parc, o lume dezinhibată, relaxată, surâzătoare și îmbrăcată cu gust, care mă uimește și mă încântă prin civilitate, prin ținută, în sfârșit prin ceea ce am putea numi stil. E totuși o lume prea numeroasă pentru a fi alcătuită numai din localnici duminicali. Numerele mașinilor care umplu toate parcările vorbesc de la sine: sunt venite nu numai din împrejurimi, ci și de la oarecari depărtări, Karlsruhe, Frankfurt, Mainz... Misterul se lămurește când descoperim că am picat în toiul unui festival anual de muzică clasică întins pe durata a zece zile. Mari afișe împânzesc orașul, detaliind programul pe zile și ore: orchestre celebre, dirijori și soliști de notorietate din toată lumea, promovați aceștia și prin afișe personalizate, încât spectacolul străzii oferă și o veritabilă expoziție de grafică publicitară. Și atunci, citindu-le cu jind, am avut cea mai șocantă, de-a dreptul dureroasă revelație a zilei: în orașul meu de cinci ori mai mare, căruia-i place să fie răsfățat cu xilosintagma *municipiul reședință de județ*, în orașul meu, deci, în toți cei 43 de ani de când îi sunt cetățean, n-au avut loc atâtea concerte câte răsună în aceste zile în micul, inubliabilul Schwetzingen!

Dar vin Paștile și n-avem miel. Nu că nu s-ar găsi, căci se găsește orice, vorba lui Dumitru Mircea, pe când, în mizerii ani 80, ajunsese directorul Filarmonicii din Cluj și, întors dintr-un turneu în Occident, îmi dezvăluia conspirativ, ca pe o supremă revelație: găsești, măi, orice, trompă de elefant de vrei, trompă de elefant găsești! Așadar, cum să nu găsești miel, dar nu chiar cu dichisul îndătinat, cap pentru ciorbă, măruntaie pentru drob, pulpă pentru friptură... Ne-a salvat însă un sfat amical: duceți-vă la Supermarkt-ul lui Yamal. L-am găsit destul de greu pe turc, într-o margine de Mannheim, sub o buclă de autostradă, în ceva ce fusese hală industrială sau hangar. Un spațiu vast, cenușiu, vag sordid, ticsit în stil toptan cu toate specialitățile lor, de la baclavale și halvale, până la felurimi de „bomboane agricole”, unele familiare nouă, altele stranii, toate însă ambalate după rigorile UE, de la covoare apoi, până la hăinărie de trei parale. Într-un cuvânt, aspectul stabilimentului e la o distanță cosmică de Supermarkt-urile indigene, luminoase, elegante, aseptice, climatizate. Da, dar ce te

faci, că numai la Yamal găsești mielul cu toate cele, numai gata de pus în oală, e drept, într-un raion aparte, cu prezentare impecabilă, în frigidere fără prihană.

Cât despre clienți, am contemplat preajma, numai Orient mai mult sau mai puțin apropiat. Cu care, de altfel, te întâlnești pretutindeni și pe străzi. Și care începe să creeze îngândurări, cartierele pe care le preferă dobândind o anume alură, încă difuză, și o anume tentă olfactivă specifică. La gândul că tot mai numeroșii copii ai celor ce ascultă chemarea hodgei din recenta moschee a Mannheimului, altfel drăgălași și bătuți de noroc să se nască aici, vor deveni, odată cu întâiul lor scâncet, cetățeni ai locului, nu mă pot împiedica să mă întreb cum va arăta Germania peste zece-cincisprezece ani: cuprinsă între viitura impetuoasă a subculturii americane și cea insidioasă a imigrației islamice, programatic refractară asimilării, cum va arăta cultura care mai susține încă o impozantă parte din edificiul spiritualității europene?

Pagină de jurnal. De la zece, cu Lizuca, cu tramvaiul, la Mannheim, la Institutul de Cercetări Româno-Albaneze (!), pentru a xeroxa articolul Luciei Popovici, fiica lui Dipsi. Aflăm însă că operațiunea, din motive pe care nu le-am înțeles prea bine, nu se poate face decât între 12 și 17. Cercetătorii filologi, mai ales în domenii marginale, precum româna și albaneza, se pare că n-o duc nici aici prea strălucit, judecând după înfățișarea modestă a „institutului”. Noi nu putem însă sta după 12. Ne propunem să venim în altă zi, dar am presentimentul secret că nu vom mai apuca s-o facem. Lizucăi nu-i pot cere să mai vină, știind cât e de ocupată. Resemnât astfel să renunț la articolul acela de interes unic și de negăsit în țară. Aș fi intrat azi, și nu numai azi, într-o biserică, dar nu ne-a ieșit nici una în cale. Și chiar dacă-ți ies, nu sunt deschise decât în timpul slujbelor. Iar cum slujbele la ei sunt scurte, bisericile stau mai mult închise. Admirat iar norii. Parcă mai altfel decât la noi, ba învălătuciți, denși, vârtoși, burdușiți de apă, amenințatori, ba în prelungi eșarfe orizontale, ca în dimineața asta, la răsărit, când, fără a se vedea soarele, erau luminați straniu, în nuanțe mereu schimbătoare, sidefii. Cred că e influența Atlanticului. Mi-ar trebui vocația unui Petru Creția ca să-i pot descrie.

Spre seară, la Wertkauf, același gen de magazin-hală de care m-am cam sastisit. Principalul obiectiv e pavilionul expoziției de mobilă, „Mobiliada”, pe trei niveluri. Lucruri frumoase, funcționale, confortabile, sofisticate și inaccesibile, care-mi induc un neigienic sentiment de frustrare. Copiii dezamăgiți că nu-mi manifest entuziasmul. Cel mai interesant a fost pentru mine acum, la întoarcere, traversarea Mannheimului, peisajul citadin, în înnoptare. Steagul luminat de reflectoare, fluturând în vânt pe Hotelul Maritim. Un detaliu care, prin discreta-i pregnanță, a rămas pentru mine memorabil mai mult decât fotoliile cu telecomandă de la „Mobiliada”.

La prima întâlnire cu Nürnbergul, în criză de timp fiind, a trebuit să optez între Casa Dürer și Muzeul Jucăriilor de-o parte, sau complexul propagandistic din ceasul de vârf al nazismului. L-am ales atunci pe Dürer și jucăriile. Azi însă, avem timp. Locul cu pricina ne arată două fețe. Una e a trecutului care nu se lasă uitat. De la început se impune constatarea că oriunde, fie la București, unde se cheamă Casa Boborului, fie aici, unde are mai multe nume, paranoia unui „Cârmaci” sau a unui „Führer” se exprimă prin propensiunea spre același gigantism terifiant care nu poate inspira decât oroare. Cum ziceam, aici e vorba de un „complex”: tribuna de la care își zbiera acela cuvântările, Câmpul lui Marte și esplanada de unde-l adulau mulțimile militarizate și fanatizate, lunga pistă pentru defilări, sala congreselor, concepută după modelul Colosseumului din Roma. Greoaie toate, masive, reci, cenușii. Fiecare devenită acum câte o enclavă într-un imens parc de agrement. E fața de azi a locului. Mari panouri amintitoare, cu planul exact al „complexului” și explicațiile de rigoare. Dar n-am văzut pe nimeni din această mulțime relaxată oprindu-se în fața lor. Poate că seniorii nu vor să-și mai amintească. Iar juniorii n-au ce să-și amintească. Își vor fi zicând că nu e problema lor. Mă întreb totuși cum a fost posibil ca un neam atât de ingenios, de reflexiv și de muzical să se lase prins în acel episod al ororilor? Și, poate, sunt singurul căruia i se năzar răsunând zbieretele isteroide ale aceluia, amplificate apocaliptic de megafoanele metalice ale timpului său.

Nu se aude însă decât rumoarea pașnică a acestei lumi duminicale ce pare împăcată cu sine, purtându-și în taină *Innerlichkeit*-ul, cum zicea Thomas Mann, – „interioritatea”, cu posibilele ei neliniști reziduale. Mici cafenele și terase cu exersați băutori de bere, băncile de-a lungul aleilor sunt toate ocupate, mame, copii, bunici, alergători solitari, rolleri, bicicliști pe pistele lor. Pe oglinda limpede a lacului, lebede și rațe urmate de boboci disciplinați, în amicală coabitare cu vâșlași sportivi și hidrobicicliști. Dar cel mai încântător lucru aici, cel care contracarează efectul oripilant al vestigiilor „nazi”, sunt copacii multisecolari, platanii monumentali, cei care l-au cunoscut pe Dürer, au auzit delirul Führerului și acum, iată, sub soarele torid al amiezii, ne chemă în umbra lor. Sunt nu doar ocrotiți, cu câte un număr – identitatea fiecăruia! – înscris într-o insignă emailată (estetică și asta!) nu mai mare decât un nasture de palton, ci și percepuți ca ființe fabuloase ce se cuvinenerate. Ceea ce îmi amintește de o remarcă a lui Ernst Jünger, care, regăsită la întoarcerea acasă, sună astfel: „Ei [copacii bătrâni] nu sunt doar cele mai puternice simboluri ale forței neatînse a pământului, ci totodată și ale duhului strămoșilor, așa cum acesta trăiește în lemnul leagănelor, paturilor și sicriilor. În copaci sălășluiește ca în sipete o viață sfințită pe care omul o pierde atunci când ei se prăbușesc.” Un adevăr de care omul de azi, de la noi și de aiurea, nu mai e conștient. Mai puțin omul de aici, din această Germanie a celui de al treilea mileniu, de vreme ce pădurile ei continuă să impună prin aceeași prestanță cu care au intimidat și legiunile romane. Ceea ce constată și Elias Canetti, de nu mă înșel, care afirma că nicăieri „sentimentul pădurii” nu e mai evident ca la germani. E un sentiment determinat de un fenomen mai vast, specific german, care, în expresia aceluiași Thomas Mann, s-ar chema „evlavie față de natură”. El e nu doar evident, ci activ până azi, manifestându-se în primul rând prin profesionism și respect al legilor, nu doar prin retorica vetustă a citatelor folclorice care proclamă „frăția cu codrul”.

„Baza” o avem la Ludwigshafen am Rhein. Radu jr. e licean aici, la „Theodor-Heuss-Gymnasium”, THG, cum îi zic ei. Își întreabă bunicii dacă n-ar vrea să-l însoțească la un concert în „aula” THG. Mă

tem să nu cad în vreo serbare școlară și devin prudent: ce fel de concert? *Carmina Burana*. Ei, taci! Și de unde vine ansamblul? De nicăieri, e ansamblul școlii: *Chor, Kammerchor und Schlagzeugensemble des THG*. Asta chiar că trebuia văzut! Concertul-spectacol, cu coregrafie și „efecte multimedia”, se relua trei zile la rând, la ora 19, intrarea 7 euro (autofinanțare!) și cu un caiet-program demn de orice ansamblu profesionist. Concertele cu *Carmina Burana*, operă complicată și pretențioasă, au intrat în tradiția THG și se explică prin prietenia care l-a legat pe dr. Werner Thomas, director al liceului între 1953 și 1974, de Carl Orff. Au avut loc până acum opt concerte de-a lungul anilor, unul în Statele Unite, altul în ruinele din veacul al XII-lea ale mănăstirii Limburg, aflată la vreo 20 de km. de aici, acesta, al optulea, fiind însă prima audiție integrală cu montare asistată doar de câțiva tehnicieni profesioniști. Altfel, totul e realizat de elevi și profesori, umăr la umăr, într-un soi de camaraderie goliardică: proful de latină (fac cinci ore de latină pe săptămână, fără a se pretinde urmașii Romei!) cântă în cor, printre propriii elevi, cel de muzică, firește, îi dirijează, cel „de arte” dansează pe scenă...

Curtea vastă a liceului e plină cu mașinile publicului venit din oraș. Părinți, desigur, dar nu numai, altfel spectacolul nu s-ar putea relua încă două zile. Lume elegantă. Mai sunt zece minute, dar aula de vreo 500 de locuri e plină. Atmosferă de mare concert, cu un, firește aici, suflu juvenil. Avem șansa de a mai găsi trei locuri libere în ultimul rând. Sala e ticsită, mulți copii stau în picioare, alții șezând pe treptele amfiteatrului. Totul începe cu patru minute întârziere (!) și cu o proiecție pe ecran: „Vă rugăm închideți celularele. *Danke*.” Rugămintea luată cât se poate de în serios. În clipele de liniște absolută care au precedat explozia primelor măsuri se simțea aproape fizic tensiunea sub care copiii-spectatori așteptau ceea ce sperau să devină – și a devenit – o performanță memorabilă nu numai a colegilor lor, ci a însuși THG. Tensiune doar pasager tulburată de mici, inerente chicoteli, în partea a treia, colo prin „*Cours d'Amours*”... Concertul în sine s-a desfășurat impetuos și nuanțat, cu o surprinzătoare acuratețe interpretativă și într-o ingenioasă mizanscenă. Singura diferență față de prestația

unor profesioniști va fi fost poate ușorul exces temperamental determinat de mica medie de vârstă a ansamblului și perceptibil mai ales – cum altfel? – în entuziasta prestație a *Schlagzeuge*-lor, a percuției carevasăzică. Tensiunea comprimată de-a lungul a exact 60 de minute, cât e indicat pe orice CD profesional, se relaxează brusc în final: îndelungi „urale și ovații”, însoțite de colegiale și răsplătitoare fluierături. Revenim la realitate: suntem totuși într-un liceu, nu într-un ateneu. Cu toate astea, și întâmplarea acestei seri a avut acea *finută* de care aminteam la început și în care-mi place să văd una dintre expresiile respectului de sine.

Pretutindeni și în orice anotimp, se găsește câte un pretext de *Markt* sau de *Fest*. Mergem, așadar, azi la *Kürbismarkt*-ul deschis în Berlinerplatz. Unde dăm peste pitorescul tuturor neamurilor de bostani, curcubete, ludăi, dovleci, tărtăcuțe, de la cele gigantești, vegheate cu evidentă mândrie de expozanții lor, până la cele mărunte, în pudrerie de culori și desene care-ți fură ochii. Alături și printre ele, câte toate de-ale târgului, până la tractoare de ultimă generație, colorate, sclipitoare, toate mărci celebre, vedete aici, ținând seama de lumea pe care o adună în jurul lor: Lanz Bulldog, Hanomag, John Deere, Porsche, MAN Diesel. În bună vecinătate cu un flașnetar, un prisăcar cu miere, faguri și alte cele de-ale stupului, inevitabilii cârnățari cu oferta senzațională „La cârnatul de o jumătate de metru!”, trupe de artiști itineranți, standuri, de fapt rulote, de fermieri adevărați, cu produsele lor îmbietoare, bine mirositoare. Artizanat agrest autentic, de un kitsch naiv, inocent, înduioșător prin convingerea și pasiunea cu care e făcut, obiecte ce se vor decorative și jucării din lemn, din paie, din dovleci, din flori, frunze ori rădăcini, din te miri ce, pe care toată lumea le admiră, dar prea puțini le cumpără. Și peste tot, excedând toate celelalte miresme, aroma castanelor coapte vândute de un rubicond jovial dintr-o mică locomotivă cu aburi, din care chiar se înalță aburi.

Am devenit aici colecționar de epigrafe. Fiindcă nicăieri n-am întâlnit atâtea inscripții, de o asemenea varietate, în cele mai neașteptate locuri: imperative, informative, educative, moralnice,

sfătoase, idioate ori pur și simplu haioase, ele trădează o veritabilă vocație națională. La Heidelberg, de pe Philosophenweg, văd într-o grădină puțin mai în vale, o superbă vilă de *belle époque*, care poartă în jurul lucarnei invocația „*Păzește, Doamne, această casă de vânturi, de ploi și de oameni plicticoși.*” Pe alocuri te siderează imbecilitatea juvenilă. Precum la Trier, cu vârtos spray negru, pe zidul magnificului dom romanic de secol XII: „*Două mii de ani de căcat.*” Mă consolează cutare tăbliță din nu mai știu care pădure: „*Vă rugăm să nu vă abateți din cărare. Animalele au și ele nevoie de liniște.*” Iar în „Wildpark”, lângă un trunchi căzut ce putrezește năpădit de ierburi, tot inexorabila tăbliță: „*Un lemn căzut nu e doar un lemn căzut, ci un adăpost prielnic pentru viața altor sute de mici animale, insecte și plante.*” La Ladenburg, orașel cu venerabile vestigii romane și medievale, pe frontonul unei case de veac XVI. Casă de breslaș: „*Respectându-ți meseria, te respecti pe tine și-ți cinstești orașul.*” Una din cele mai agreabile petreceri ale timpului ar fi să te plimbi în pas de voie, delectându-te cu lectura textelor pe care-ți cad ochii. Cine o fi scormit prejudecata că nemții sunt lipsiți de umor? Aici, de unde scriu, văd pe peretele micii magazii de scule o placă ceramică: un fel de Till Buhogлиндă trage la măsca din clondirul ridicat, înconjurat de uneltele grădinii. Și dedesubt, „legenda” în versuri, cu litere gotice: „*În grădină, când te iei cu lucratul, / Cel mai plăcut e udatul.*”

Und so weiter...

M-am simțit pretutindeni solidar cu muzicanții străzii. Ca între noi, artiștii... Îndeobște tineri, de oriunde ar fi, din Anzi ori din Urali, sunt decenti, cântă cu dăruire, abstrași. Nu cer. Dacă le lași o băncuță, mulțumesc demn, cu o înclinare discretă a capului. Sunt însă și din cei care cer. Luăm masa pe terasa lui „Montecristo”, în umbra Catedralei din Metz, când apar doi menestrelu cam ofiliți. Unul cu acordeon, celălalt cu nai și cimpoi, încins acesta cu un brâu tricolor. Din repertoriul lor, în care sârbele alternează cu șlagăre retro, gen *Parlez-Moi D'amour*, deducem că cele trei culori nu sunt nicidecum ale Andorrei. *Show*-ul durează cam zece minute, într-o totală indiferență a „publicului”, după care acordeonistul pornește printre mese cu o cutie goală de conserve. Moment eminamente jenant.

Am fost preveniți: nu veți vedea cerșind nici un magrebian, nici un negru, nici un asiatic. Dar călugări? Nici măcar. Și nici n-am văzut. La Luxemburg însă, de cum am ieșit din parcare de sub Place de Martyres, primul care ne-a aținut calea cu, parcă, aceeași cutie de conserve, a fost (ca să fiu și eu politicește *correct*) a fost un indo-român. Având ca recuzită o cârjă ergonomică, îngâna *s'il vous plait, s'il vous plait...* cu un glas jalnic, în total contrast cu făptura-i îmbelșugată. Iar când ne-a auzit vorbind românește, a virat brusc, uitând să-și mai târâie piciorul. Totuși, își au și ei cloșarii lor. Dai de ei de obicei pe treptele catedralelor ori în preajma marilor bănci. Sunt hirsuți, sordizi, au priviri urâte și sticle de bere la îndemână. Nu i-am auzit cerând. Dar nici să-i miluiască cineva n-am văzut. În schimb, cu bătrâna doamnă care și-a instalat scaunul cu roțile în cel mai animat punct al *Fussgang*-ului toată lumea e generoasă. Are mâna dreaptă în ghips, e curată, luminoasă, surâzătoare. Nici ea nu cere, dar nici nu e nevoie. Trecătorii nu numai că n-o ignoră, dar, mai ales femeile, se opresc câteva clipe, compasiv, la o vorbă. Atunci bunicuța pare de-a dreptul fericită. Curios e că exact aceeași scenă am văzut-o în alt oraș. Tot cu mâna dreaptă în ghips, părea o clonă a celeilalte, suscitând aceeași generozitate și compasiune. Să fie o metodă?

Și ce aș putea oare să zic despre această fetiță de vreo șapte-opt ani, drăgălașă, frumos îmbrăcată, ținând de ghidon o bicicletă strălucitoare? Cum sunt alergic la „shopping”, prefer să aștept afară, contemplând spectacolul străzii. Iar ea mă surprinde fără fașoane, firesc, ca pe o bună cunoștință: ați putea, vă rog, să-mi dați un euro? Îți dau, îi spun după o clipă de perplexitate, dacă aștepți puțin până iese *meine Frau* din Kaufhalle, că banii-s la ea... Surâde atoateînțelegătoare – o, nu, lăsați, mulțumesc... – se saltă în șaua bicicletei și dispăre tot atât de brusc cum a apărut. Din toată lumea aceea nu și-a mai încercat norocul cu nimeni. De ce m-o fi ochit tocmai pe mine? Nu știu dacă e cazul să fiu flatat sau îngrijorat...

De patru săptămâni, trecând prin cele patru Duminici ale Adventului, Germania se pregătește în felul ei să celebreze Crăciunul. Totul scapără, luminează, strălucește – lumini, luminițe, lumânări,

becuri, steluțe, ghirlande, artificii și, pe măsură ce Marea Sărbătoare se apropie, exuberanța cu care e întâmpinată crește, dobândind expresii dintre cele mai surprinzătoare. Cea mai la îndemâna oricui e împodobirea ferestrelor și balcoanelor, într-o veritabilă competiție care transformă seara străzile în priveliști feerice. Iar dacă străzile mai sunt și comerciale, vitrinele fiind, firește, și ele în competiție, totul devine orgie de lumină, de culoare, de sunet. Fiindcă și cântăreții stradali își au rolul lor în întreținerea acestei atmosfere *sans soucis*. M-a ținut locului, bunăoară, o formație andină – să fi fost din Peru, din Chile? – niște băieți care risipeau cu atâta dăruire și acuratețe splendoarea melodică a unor cântece de o vastă și stranie nostalgie, încât, de aș fi avut de prins vreun tren, cu siguranță l-aș fi pierdut. Dar nu sunt nicidecum singurii, de vreme ce de pretutindenii se revarsă – niciodată cu excесе decibelice – muzici din varii surse și diverse genuri. Muzici, dar și miresme. Experiența poate fi trăită cu maximă intensitate în *Weihnachtmarkt*-uri/Târgurile de Crăciun care au devenit în aceste zile, pretutindenii aici, punctele de unanimă atracție. Am hălăduit prin vreo trei, suficient ca să-ți faci, ca românul isteț, „o idee”. Toate sunt la fel; diferă doar întinderea lor, proporțională cu cea a orașului. Important e că peste tot am rețrăit cu delicii întâlniri neașteptate cu priveliști, personaje, gusturi, miresme, melodii brusce resuscitate dintr-o copilărie pe care o credeam uitată, dar care a avut șansa să existe înainte de fatala instaurare a guvernării Dej-Groza.

Emblematic pentru Mannheim e Wasserturm-ul/Castelul de apă. În plin centru al urbei, monumentală operă de arhitectură, cu un venerabil aer de epocă, adună acum în vastul spațiu din jurul său, ca o uriașă cloșcă, toată animația *Weihnachtmarkt*-ului. Află aici, într-o aiuritoare revărsare, felurimi de câte toate, tot ce vrei, tot ce ți-ai dorit, tot ce ai uitat să-ți mai dorești și altele pe deasupra, de care nici nu știai că există. O dragoste la prima vedere am făcut pentru artizanii în lemn, în ceramică, în textile, în ceară, în cristale, în chihlimbar și pietre semiprețioase, unele, modeste, simpatice kitschuri, – altele însă, incontestabile performanțe artistice. Și prețurile, sigur, prețurile ca pentru lucrul manual: o mică bufniță de lemn, de veghe pe o carte deschisă, nu mai mare decât o cutie de chibrituri, 37 de euro. Artiștii,

nu-i așa, trebuie să-și țină rangul. Iată-i apoi pe vânzătorii de lucruri stranii: semințe, felurimi de semințe ambalate în mici pungii, după un anumit cod, arome în minuscule sticlute, băuturi cu aspect de elixiruri și mărunte bomboane sidefii și policrome, elaborate după rețete secrete, transmise prin generații. Toate acestea pe fondul unui veritabil dezmaț olfactiv: miresme de cuișoare și anason, de ceaiuri exotice, de cârnați fripți și gogoși, de rășină, de lemn alb, proaspăt geluit, de ciocolată caldă, castane fierbinți și cafea proaspăt prăjită, de vin fiert și migdale din nelipsitul marțipan. Și, din loc în loc, ringhișpiluri și trenulețe strălucitoare, parcă acum ieșite din fabrică, împovărate de veselia ciorchinilor de copii chiuitori. Ceea ce nu încetează să mă uimească peste tot aici e imaginația nepuizabilă, aflată mereu în acțiune, a acestei lumi care n-a cunoscut niciodată reprimarea inițiativei particulare. Aceasta e, de fapt, marca distinctivă a unei lumi libere, detașată de mult de reziduurile oricărei mentalități coercitive.

De la Wasserturm până la Paradeplatz străbați una dintre arterele principale ale Mannheimului. Zonă pietonală, accesibilă doar tramvaielor silențioase, care parcă glisează, obligate să circule cu viteză redusă. Cafenelele încă nu și-au retras terasele. Au adăugat doar fiecărui scaun câte o pătură elegantă. Iar printre mese, ca și în pasajele comerciale, au apărut aeroterme despre care, până nu le-am simțit boarea călduță, ca o adiere văratică, mi-am închipuit că sunt lampadare stil felinar. Librăriile apoi, vastele, fabuloasele librării, cu atâtea cărți mirabile, râvnite dar inaccesibile, încât până la urmă te simți copleșit din nou de acel insalubru sentiment al frustrării. Ca și în galeriile de artă, de altfel, de o mare eleganță și varietate artistică. Spectacolul total îl oferă însă strada. O lume cu acces non-stop la apă caldă. Relaxată și calmă, în ciuda mării animații. E sâmbătă spre prânz, soare și un pic de ger. Terassele cafenelelor, totuși, pline. O patrulă de polițiști călare pe cai superbi care fac caca pe mijlocul bulevardului, producând singura murdărie din peisaj. O altă sursă de încântată uimire rămân apoi pentru mine stâlpii și panourile de afișaj. Prin frumusețea afișelor, prin pregnanța culorilor, a graficii, a designului, aceste „mobiliere stradale” au devenit niște simeze *sui generis* pentru

arta publicitară. Și nici un afiș nu e rupt, sfâșiat, mângălit și – ceea ce e curat de neînțeles – nici un afiș nu e lipit peste altul.

În Paradeplatz – de fapt, acesta a fost scopul plimbării – îndelung popas în fața vitrinei cinetice pe care Kaufhof-ul – unul din cele câteva supermarketuri – o desfășoară pe o lungime de vreo douăzeci de metri. Într-un decor butaforic, toate personajele celebre ale basmelor, într-o continuă mișcare, îmi resuscită amintirea Crăciunurilor copilăriei, când și vitrinele timișorene, chiar dacă nu la astfel de dimensiuni, mă țintuiau locului îndelung cu priveliștea lor. Revăd pentru prima oară după mai bine de șaizeci de ani o astfel de vitrină și mi se pare la fel de fascinantă ca odinioară. Și tot aici, în stradă, acea seducătoare orchestră a tinerilor urmași de incași. Apare însă și un alt soi de juni. Sunt vreo patru, consultă orarul tramvaielor afișat în stație, apoi își văd de drum. Nu poți să știi care-i fată, care băiat. Sunt rași în cap, doar cu câte o creastă mediană, impunătoare, rigidă. Toți cu *piercing* total, prin cele mai neașteptate locuri, toți înveșmântați în niște straie negre, păroase, țepoase, de care atârnă inele, lanțuri, fiare, drugi și cu ghete diforme, butucănoase, cu vârfurile dotate cu țepi. S-ar părea că aparțin unei aripi *soft*, neagresivă, a sataniștilor, dar e mai înțelept, se zice, să nu-i privești prea insistent. Nici nu le dă nimeni atenție, sunt, evident, o minoritate excentrică cu care lumea s-a obișnuit. Majoritari (încă?) rămân totuși cei care cântă, adunând în jurul lor pe cei ce se bucură ascultând. Și, ieșite la plimbare, multe turcoaise învăluite, împingând cărucioare, unele cu câte doi copii și alții vreo doi, trei pe de lături. Căroră le va veni vremea să devină și ei părinți. Ceea ce iar mă duce cu gândul – s-o spun, să n-o spun? deși am mai spus-o – cu o strângere de inimă mă duce gândul la felul cum va arăta peste vreo 15-20 de ani acest pilon capital al spiritualității europene pe care-l numim Germania. Voi fi plecat însă la timp ca să nu aflu...

Cu un asemenea scepticism, o revenire la Speyer nu poate fi decât reconfortantă. Fiindcă aici, în cripta de sub magnificul Dom romanic, își dorm somnul etern câteva generații de împărați și regi. Cei mai vechi locatari sunt aici din veacul al XII-lea. De altfel, atâția împărați, regi și principii, mai toți cu consoartele, plus episcopii și

arhiepiscopii se află la veșnică odihnă în Catedralele Renaniei, la Speyer, la Worms, la Mainz, la Aachen, la Köln, încât nu-i de mirare că nimeni în afara istoricilor nu-i mai știe. Revăd Domul din Speyer după zece ani. Șocul e la fel de puternic ca la prima întâlnire. Mi s-a resuscitat subit aceeași stare de spirit, amestec de smerită perplexitate și entuziastă afecțiune. Pe cât de entuziastă, pe atât de inefabilă. Afecțiune față de ce? Față de acest monument, față de Dumnezeuul care-l locuiește, față de anonimia care au trudit de-a lungul veacurilor la desăvârșirea lui, față de stilul romanic ca atare? Dar exact aceeași stare de spirit o retrăiesc în oricare dintre marile Catedrale gotice. Nu-mi pot ierarhiza intensitatea iubirii pentru aceste două expresii care sunt deopotrivă ale credinței și al artei. Ea, afecțiunea mea, se naște, probabil, din măreția lor pe care, spre deosebire de alte opinii, o percep lipsită de aroganță, dar vie, activă, ca pe aceea a însăși Divinității, severă și în același timp patern-ocrotitoare. Ceea ce îmi amintește iar o însemnare din jurnalul lui Ernst Jünger: „Astăzi am avut presimțirea că aceste catedrale sunt opere, opere vii, departe de masele moarte ale lumii muzeale.”

Nimic mai străin, într-adevăr, de lumea muzeală decât această Catedrală în care, de cum pășesc, mă simt ocrotit, apărat mai mult decât oriunde. Și, ce e mai straniu, percep cel mai profund acest sentiment jos, în Cripta Împăraților. Nimic macabru aici, nimic funebru. O plăcuță discretă invită la păstrarea liniștii. Și e chiar liniște, o liniște de piatră, liniștea eternității de piatră, într-un ecleraj voalat, cu pâlpâirea nicicând stinsă a făclioarelor din candelerele de pe lespezile masive și reci. Se poate citi aici, ca într-un filigran, esența măreției unei civilizații. Rămâi nemișcat, ascultă tăcerea – *vecia e mare, e deasă...* – și simți insinuându-se convingerea că nimic rău nu mai poate fi „dincolo”.

La ieșirea din criptă, o înștiințare, discretă și aceasta, care în urmă cu zece ani lipsea: întreținerea Domului se ridică la 7.500 de euro pe zi. Poți s-o iei ca pe o simplă informație de uz turistic ce va fi uitată la următoarea sursă de uimire; ea e însă, de fapt, o invitație aluzivă de a nu ignora mica pușculiță de inox de alături. Dar cu cât poate oare ușura o biată monedă un asemenea efort?

Plecăm, dar înainte de a părăsi această minune fără a ști de o voi mai revedea cândva, țin să mai contemp lu o dată întâia priveliște care m-a emoționat încă în urmă cu zece ani. Sus, la mare înălțime deasupra altarului principal, o superbă, imensă cruce veghează asupra tuturor. E suspendată cu cabluri atât de subțiri, încât pare a pluti, nemișcată, în văzduh.

Dacă-mi scot ochelarii fatalmente idilizanți, pot desluși și oarecari probleme ale locului. O parte din ele mi le divulgă prietenul și doctorul B., pediatru, român stabilit aici de ani buni. Mă invită să-i vizitez *praxis*-ul, utilat cu aparatură de ultimă generație, inclusiv cu un mic laborator pentru analizele uzuale și cu calculatoarele conectate la serverul secției de pediatrie a Spitalului Municipal. Se plânge de birocrăția căreia trebuie să-i facă față. Da, zic, dar cu toate astea, la voi sistemul funcționează, pe când la noi e sufocat de birocrăție și incompetență. Ca tot omul care e la bine, dar vrea și mai binele, are obiecțiile lui și e sceptic în privința viitorului. Ceea ce nu e rău atunci când ai ceva de apărat. Recunosc însă că, în calitatea mea de *Ausländer* aflat aici doar în *Besuch*, accept că încă n-am acces decât la superficiala lucrurilor. Nu mă simt îndreptățit la păreri și mă mulțumesc cu impresii. Iar impresiile, în răspăr cu previziunile sumbre ale amicului meu, sunt mirobolante. Le receptez cu delicii. Fericit peste poate de a nu mai ști ce panseuri a mai emis una sau alta dintre figurile eterne ale talkshow-urile noastre, de a nu mai vedea gunoaie și trotuare sparte, de a nu mai auzi manele, de a nu mai da peste priveliștea deprimantă a unor mulțimi cenușii îngrămădite de cu noaptea la nemuritoarele cozi ale birocrăției române. Nu mă mai gândesc la nimic și trăiesc în cheie *carpe diem*, bucurându-mă de priveliștile nepoluate de nimic, de culorile și florile de peste tot, de buna funcționare a tot și a toate, de la clanțe până la tramvaie, și de toată lumea aceasta neverosimilă care, *pe unde mă duc, pe unde mă-ntorc* – vorba clasicului revolut – îmi surâde și-mi mulțumește, încât încep să mă simt binefăcătorul Germaniei și singurul pe care-l mai așteptau ca să fie fericți.

M-am tot străduit să descopăr cheia acestei bune funcționări care ne va rămâne încă mult timp inaccesibilă. Și (cred că) am

găsit-o unde nimeni nu s-ar fi așteptat: în *Setea* lui Titus Popovici. Încă de la prima lectură am simțit o simpatie obscură, inefabilă pentru Găvrila Ursului. Inefabilă și inexplicabilă pentru vârsta mea de atunci, fiindcă personajul, în interpretarea manualelor și a criticii oficiale era „un negativ” care ar fi trebuit „înfierat”. Azi însă știu. Simpatia mea, intuitivă pe atunci, pentru acest „negativ” (susținută, probabil, și de faptul că peste el se suprapune amintirea chipului lui George Calboreanu din versiunea cinematografică a cărții) a rămas constantă deoarece Găvrila Ursului îi detesta explicit pe comuniști, pe care îi percepea ca pe niște „vinituri” pornite „să strice rânduiala”. El e un apărător și, implicit, un simbol al rânduiei. Am auzit și sintagma *bună rânduială*. Cred că e pleonastică. Rânduiala nu poate fi decât bună, ea e ori nu e. Ea e celălalt nume al civilizației. A trăit și Germania momente de stricare a rânduiei, dar nemții au avut resurse și disponibilități pentru a-și reveni de fiecare dată. E și o chestiune de mentalitate, de tradiții, de climat – și când zic climat, mă gândesc la vecinătăți. Încât azi Germania e din nou o țară rânduie și sper că va găsi în ea însăși, în propria-i zestre spirituală, puterea de a rămâne astfel, împotriva tuturor amenințărilor mai mult sau mai puțin conturate care o împresoară.

La întoarcere, regăsesc profunzimile patriei încă din autocarul luat deja în stăpânire de un cârd de bișnițărese care umpluseră în prealabil cala mașinii cu enorme sarsanale turcești. Sunt planturoase, bune de clanță și își împărtășesc „impresiile” în gura mare, peste scaune. Își au și ele o Germanie a lor. Mai ales una, de o insolență naturală, pare a fi lidera cârdului, le domină vocal pe toate. Stă aici de două ori pe an, la fiică-sa, dar nu-i place, nu-i „convine”... *Că tot la noi e mai bine, că degeaba e aici curat și plin de flori, da' nu ești liber, e ca-ntr-un cimitir, că acasă, când mă duc la vecina, punem d-o cafea și dăm drumu' la combină de zăngăne toate geamurile blocului, ha-ha, da' aici nu poți vorbi decât în șoaptă și dă Rusalii, la unșpe ziua, nu erea niminea pe străzi...* După care somează șoferul: *Ia mai pune domne d'alea d'ale noastre, pă Costi, pă Vali, că d-aia am plătit!* Peste trei luni va reveni în plicticosul cimitir care-i îngrădește „libertatea”, dar îi asigură osânza.

ADDENDA NOBLEȚEA PIETREI

Uzual li se spune pietre semiprețioase, altele pietre prețioase. Nici una dintre aceste denumiri nu le acoperă însă identitatea reală. Semiprețios e un adjectiv cu o conotație concesivă, nedreaptă, adică nu li se recunoaște prețiozitatea, dar totuși... Un fel de rude sărace ale pietrelor prețioase, cum ar veni. A doua variantă – pietre prețioase – e și ea improprie, deplasată în cealaltă extremă, laolaltă cu diamantele și metalele realmente prețioase, dar atât de dragi parveniților, cărora le îngăduie exhibarea arogantă a opulenței. Prefer de aceea cea de a treia variantă, cea germană: *Edelsteine*. E adevărat, *edel* are înțelesul dublu: prețios și nobil. Dar în asocierea cu *Steine*, accepția înclină mai curând spre nobil. Pietre nobile, așadar. Chiar asta și sunt aceste cristale de o infinită varietate, alcătuind un univers fabulos, descoperit și exploatat încă din copilăria omenirii. Noblețea lor rezidă și în simbolistica morală, ca și în virtuțile ezoterice care li s-au atribuit de-a lungul mileniilor. Sunt purtătoare de aură, de taine și de puteri oculte. În ce mă privește, scepticismul meu e contrariat și mă surprind cochetând cu virtualitatea – dar dacă? – ori de câte ori mă aflu în preajma lor. Le iubesc – dincolo de frumusețea lor fascinatorie și mereu alta – le iubesc tocmai pentru că-mi oferă această șansă. Am trăit de aceea o fericitoare surpriză – ca la întâlnirea neașteptată a unui vechi prieten – când am descoperit că și Ernst Jünger era sensibil la noblețea pietrei. De fapt, n-ar fi trebuit să fie o surpriză, deoarece aplecarea sa asupra a toate cele ce țin de natură – un amestec de interes științific și afecțiune empatică – este de notorietate. Nu știam însă că ea se extindea și asupra lumii pietrelor.

În primăvara anului 1940, căpitanul Ernst Jünger mărșăluia tactic, cu trupa, pe valea râului Nahe. Valea e îngustă, șerpuită, iar versanții abrupti ai masivului Hunsrück sunt acoperiți de păduri fabuloase. Regiunea își are celebritatea ei istorică și economică, iar puțin mai spre vest se află Trier care, grație vestigiilor sale romane, se pare că ar fi cel mai vechi oraș al Germaniei de azi. Militarul de carieră din Jünger era în permanență dublat de omul de știință pentru care iscodirea naturii devine prilej de reflecție morală și orice popas cazon ocazie de a-și confrunta cunoștințele deloc cazone cu realitatea locului. La 19 mai ajunge la Idar-Oberstein și e cazat „sus pe deal”, la un „fabricant”. Nu știm ce fabrica gazda sa, dar e de presupus că, asemenea majorității celor de acolo, era un întreprinzător în branșa prelucrării pietrelor nobile. Scriitorul ireprimabil – a treia ipostază, alături de cea a militarului și a naturalistului – notează în jurnalul său: „La cină, discuții despre pietre semiprețioase, a căror comercializare și prelucrare înflorește în zonă. Încă din vremea romanilor aici erau deschise mine de agate și, după cum spunea gazda noastră, în Idar se mai păstrează nume de familie romane. Într-adevăr, intrând în oraș, am văzut firma unui anume Căsar, care pe deasupra mai purta și numele Julius.”* A supra trecutului roman al locului reflectează și a doua zi: „Aici este colțul nostru cel mai roman, abstracție făcând de sudul Tirolului – scrie el. Alegerea teritoriilor în care se așezau romanii nu era rodul întâmplării. Noi, oamenii, suntem ființe cu rădăcini nevăzute, care știu să trăiască oriunde, *prosperitatea* însă [subl. aut.] o aduce doar locul potrivit.”

Dedicată odihnei, a doua zi e folosită pentru vizitarea locului și în primul rând a „halei de meserii, un fel de muzeu al comerțului, în care sunt expuse din belșug pietre semiprețioase.” E vorba, probabil, fie de ceea ce azi e cunoscut ca Monumentul Industrial Jakob Bengel, fie de forma de atunci a Deutsches Edelsteinmuseum, instituții ce aduc reputația aparte de care se bucură orașul azi. Continuându-și explorarea, descoperă în cursul aceleiași dimineți „morile de agate, dărăpănate și închise în sine ca reședințele alchimiștilor sau ale venețienilor. La vederea lor intuiești că aici meseria s-a avântat pe

trepte înalte, magice. Lângă unele zăceau în grămezi bulgări cenușii de agate, mari cât un cap de copil. Mori de pietre prețioase.” Și observației îi urmează, ca de obicei la el, concluziv, reflecția morală: „Acolo unde comorile devin enorme, se pierde relația lor cu banul, ele intră într-o ordine mai înaltă de valoare.” Această „ordine mai înaltă” îl impresionează de îndată aici, la Idar-Oberstein, și, mai mult decât atât, pătruns în vraja acestui univers al cristalelor, percepe înfiorat un fel de enigmatic mesaj al transcendenței. E, de altfel, un fenomen pe care îl percepe pretutindeni în natură și la care e neconținut receptiv: „Am simțit totodată înfricoșarea specială care ni se transmite de obicei în apropierea lumii minerale cu peșterile, grotele și galeriile ei subterane în care spiritul, închis adânc, ca prin descântec, e încătușat în frumusețe rece.”

De existența unei patrii a pietrei nobile, numită Idar-Oberstein, am aflat abia de aici, din jurnalul lui Ernst Jünger, apărut la noi în 2002. Iar când, recent, mi s-a ivit ocazia să calc eu însumi pe acest tărâm, n-am stat pe gânduri. Din însemnările destul de laconice ale lui Jünger nu puteam însă bănuși că mă voi afla pe neașteptate în cel mai puternic centru artistic, cultural, istoric, economic și turistic al regiunii Rhein-Main. El s-a configurat și s-a impus rapid și impetuos prin unirea, în 1933, a orașelelor Idar și Oberstein, devenite astfel un oraș de mărime medie, dinamic, cu 13, așa-zicând, cartiere, care nu sunt altceva decât așezările limitrofe asimilate în timp și care și-au pierdut orice semnălmnt al fostei lor identități rurale.

De la Ludwigshafen am Rhein până la Idar-Oberstein sunt vreo 90 de km. Am pornit într-o zi meteorologic incertă, dar ne-am zis că un muzeu se poate vizita și pe ploaie, fără să bănuim câte altele mai sunt de văzut în afara aceluși muzeu. Autostrăzii i-am preferat ireproșabilele șosele de land, prin „sate” – ghilimelele sunt de rigoare – îngrijite, curate, pline de mici pensiuni ispititoare, din care, de-aș fi apucat, nu m-aș mai fi dat dus. Peisajul e tot mai seducător, mai pădureț și mai abrupt, desimea brădetului de un verde întunecat, pajiștile cu iarba ca un gazon umed și gras, păscut de vaci aseptice, planturoase, coborâte din clipurile publicitare. Șoseaua e tot mai șerpuită și, pe măsură ce ne

apropiem, vremea se întunecă și *cețuri cresc prin negre văi*, iar când descindem într-o parcare din centrul orașului plouă mărunț și rece. Ceea ce ne obligă să ne grăbim spre Deutsches Edelsteinmuseum, uimiți de a vedea pe distanța foarte mică două expoziții private de pietre nobile și vreo trei magazine specializate, aici fiind neîndoielnic capitala mondială a *Schmuck*-urilor.

Deutsches Edelsteinmuseum e cel mai complet din lume și, inutil s-o spun, cum mă și așteptam, e o splendoare, de la vila de secol 19 care-l adăpostește, ea însăși monument istoric, până la modul de expunere și, firește, tezaurul expus. Căci tezaur este, imposibilă și zadarnică fiind orice tentativă de descriere. Am pornit entuziast să fac poze, dar am renunțat curând, fiindu-mi peste puțină să selectez doar „ce e mai frumos”. Alegerea poate deveni oricând un act dureros, cu atât mai mult într-un astfel de loc unde frumusețea, în ipostaze de cele mai multe ori spectaculare, e debordantă. Dacă mi s-ar fi îngăduit să-mi aleg, pentru a o lua cu mine, o singură piesă din această profuziune de splendori, mi-ar fi fost imposibil. Aș fi renunțat. A alege de aici o unică piesă ar fi o jignire pentru toate celelalte, cu nimic mai puțin demne de superlativul absolut. Iar dacă stau să mă gândesc, ceea ce e efectiv fascinant în această desfășurare de forme și culori, o fascinație de natură hipnotică, este tocmai acea „frumusețe rece” care „încătușează spiritul” la vederea ei. E un paradox aici deoarece „răceala” acestui gen de frumusețe nu este una arogantă, care să impună distanță și inhibare a comunicării, ci una seducătoare – prin ce? – tocmai prin mesajul moral pe care-l transmite, odată cu cel estetic: rectitudinea liniilor, rigoarea minerală, limpezimea luminii, precizia culorilor, incompatibile toate acestea cu vremelnicia degradabilă a organicului, se constituie într-o imagine a conceptelor de puritate și incoruptibil. Pietrele nobile sunt incoruptibile. Acesta e mesajul pe care-l transmit oricare ar fi ipostaza lor: fie în starea lor primară, frustă, așa cum au străbătut mileniile, fie prelucrate, elaborate cu subtilă și migăloasă artă, de la modeste ace de păr până la somptuoase obiecte de cult, trecând prin toate expresiile posibile ale imaginației artistice și profesionale. Dintre care nu lipsesc cele create în voluptatea gratuității jocului

artizan, cum ar fi, bunăoară, acest mic „TIR” *cu totul și cu totul din aur* de 18 karate, care poartă drept container un paralelipiped de 10 cm, superb exemplar natural al turmalinului de California. După cum o vedetă, clasificabilă la curiozități, este macheta la scară a New York-ului, polizată cu respectul celor mai mici detalii dintr-un enorm cristal de stâncă. Dar o emoție cu totul aparte am trăit recunoscând piesa care a solicitat și admirația lui Ernst Jünger, singura asupra căreia a simțit nevoia să stăruie în jurnalul său: un „mare bloc de ametist, presărat cu agate, ai căror ochi somptuoși răsăreau din zăpada de cristal, de un bleu cenușiu.” Aici, în fața acestui atipic ametist – dar aici nimic nu e tipic – a simțit el „înfricoșarea specială” la întâlnirea cu spiritul „încătușat în frumusețe rece.”

Dar tot ce poate fi văzut la Idar-Oberstein nu e de cuprins într-o singură zi. Sunt, pe de o parte, monumentele istorice, pe de alta, tot istorice de altfel, cele ce țin de exploatarea și industria pietrei nobile. Pe pârâul Idarbach, ultima moară de apă – Weicherschleife – asemenea bătrânelor mori de apă de pe la noi, dar profilată pe polisajul pietrelor. La Monumentul Industrial Jakob Bengel, care are și azi o producție limitată, la comandă, de bijuterii în stil art deco, realizate cu utilajele originale, poate fi văzut tot procesul de producție din *illo tempore*. Punctul de atracție al celuiilalt muzeu, care poartă numele orașului, este „camera fluorescentă”, în fapt o cameră obscură, unde sunt savant expuse toate speciile de minerale luminescente, ceea ce creează senzații onirice memorabile. Castelul-fort Bosselstein stă dinainte de 1196 pe stânca Kirchfelsen. Mai la vale, Castelul Oberstein, de la 1320. Felsenkirche, biserică ctitorită la 1482 de cavalerul Oberen Stein, stă deasupra orașului, într-o nișă din stâncă, la o înălțime de 60 de metri. Ocrotește o cruce naturală, putând fi considerată miracol, din agat, un retablu remarcabil, opera unui maestru necunoscut din Școala de la Mainz și, desigur, pe lângă multe altele, o venerabilă orgă Stamm originală.

N-aș vrea însă ca însemnările astea să ia aparența de ghid turistic. Voiam să ajung la o idee anume și de aceea am lăsat la urmă aspectul cel mai eclatant, absolut senzațional, a cărui revelație am

avut-o la Idar-Oberstein: *aici exploatarea industrială a pietrelor nobile a fost sistată încă din anul 1870!* Încă de atunci comunitatea aceasta solidară, cultivată și înțeleaptă a ajuns la concluzia că poate trăi mult mai confortabil și mai civilizată din turismul întemeiat doar pe prestigiul pietrelor nobile. Nici o clipă nu le-a dat prin cap gândul dement de a-și reteza munții pentru a trece la exploatarea de suprafață, deși ar fi fost tentant și perfect posibil. Nici de a construi baraje, nici de a infesta mediul, nici de a distruge sate, biserici și cimitire ori vestigii romane unice în lume doar pentru a satisface pohta ce-au pohtit orice venetic. Dimpotrivă: de aproape 140 de ani, cultivă și sposesc tot ce au avut de preț. Galeriile sunt intacte și vizitabile. Ba au amenajat una anume pentru cei ce, după ce li se face un instructaj și li se dau sculele și costumul de protecție, vor să-și ofere plăcerea de a-și căuta singuri piatra cea nobilă. Au făcut pretutindeni căi de acces și parcări. Au amenajat zeci de kilometri de piste pentru cicloturism, baze de echitație, cluburi de badminton și tenis. Au un aeroport la 20 de km., legături feroviare și rutiere în toate direcțiile. Și 21 de hoteluri de la trei stele în sus. Și uite așa, harnici și plini de idei, îndestulați, civilizați și în relație cu întreg mapamondul, dar știind să rămână fără ostentație mereu ei înșiși, vor trăi în armonie până la adânci bătrâneți. Fiindcă numai cei ce știu prețui noblețea pietrei pot avea parte și de răsplata ei.

---

* Toate citatele sunt din vol. Ernst Jünger, *Grădini și drumuri. Însemnări caucaziene*. Traducere, prefață și note de Viorica Nișcov. Iași. Polirom, 2002.

LA DRUM CU ERNST JÜNGER

Ernst Jünger, *Grădini și drumuri • Însemnări caucaziene*. Traducere și prefață de Viorica Nișcov. București. Ed. Polirom, 2002.

În recentu-mi periplu german, am luat cu mine, pentru răstimpurile de răgaz, cel de al doilea jurnal al lui Ernst Jünger tradus la noi, *Grădini și drumuri. Însemnări caucaziene* (Polirom, 2002). Alegerea mi-a fost determinată de amintirea de neuitat a *Jurnale(lor) pariziene* (Humanitas, 1997) și s-a dovedit cât se poate de inspirată deoarece m-a ajutat ca, depășind rumoarea prezentului, generatoare a unor impresii de suprafață, să pătrund cât de cât în profunzimea a ceea ce numim *genius loci*, spiritul autentic al locului. Și – ceea ce e poate la fel de important – mi-a spulberat definitiv prejudecata care m-a însoțit o bună parte din viață, că nemții sunt lipsiți de umor și de imaginație. O prejudecată întreținută cu tenacitate și vinovată complicitate după înfrângerea celui de al treilea Reich, îndeosebi prin forța propagandistică a filmogrofiei aliaților, unde nemții apar invariabil fie ca niște bestii cu propensiuni sadice, fie ca niște imbecili. E meritul doamnei Viorica Nișcov, competența traducătoare și totodată prefațatoarea acestor jurnale, acela de a restabili dreapta judecată, *sine ira et studio*, într-o chestiune sensibilă, capabilă încă să producă inflamații intempestive. Nu e vorba de a estompa în vreun fel episodul nazist care – în pandant cu bolșevismul – a provocat un imens rău umanității, ci de a nuanța lucrurile, operând totodată câteva disocieri pe care ni le impun rațiunea și un elementar spirit al dreptății. O asemenea necesară distincție este cea dintre nefastele, inumanele, eminentemente represivele misiuni și acțiuni ale Gestapoului, SS-ului, SD-ului, Einsatzgruppe-lor și a celorlalte, câte vor mai

fi fost, formațiuni paramilitare ale terorii hitleriste, și cele dintr-un alt plan, preponderent militar, ale Wehrmacht-ului, unde ofițeri de carieră, de „școală veche”, educați în cultul onoarei, se opuneau, cât le era în putință, aberațiilor *Führerului*, perpetuând astfel spiritul adevăratei Germanii, „generoase, cultivate, cavalești”, cum corect o definește prefațatoarea.

Unul dintre acești ofițeri este și Ernst Jünger a cărui notorietate o depășește pe cea a camarazilor săi grație destinului său artistic care-l situează printre scriitorii proeminenți ai veacului trecut, reprezentant de acum nu numai al spiritualității germane în ce are ea mai nobil, ci a însuși spiritului european. La data când își începe însemnările din jurnalul numit, Jünger are 44 de ani, iar la încheierea lor, în 1943, are 48. Are de asemenea în urmă o viață plină, iar însemnările acestei etape atestă experiența dramatică și esențială pe care i-o prilejuiește noul război. E, poate, puțin prematur înțelepțit, oricum, a dobândit conștiința unei „anumite vârste” și a superiorității pe care aceasta i-o conferă. Observând, la 18 iunie 1939, cu deprinderea sa de entomolog, detaliile fizionomice ale unui conlocutor, notează cu luciditate: „Spre a observa astfel de lucruri trebuie să avansezi în vârstă – *trebuie să poți vedea generațiile*” (subl.R.C.) Tot jurnalul său poartă, de altfel, această sagacitate proprie vârstelor senecte, care deține capacitatea de „a vedea generațiile”, de a vedea dincolo de lucruri, precum și conexiunea intimă, enigmatică dintre ele. Acestea sunt însă calități proprii doar solitarilor, marilor introvertiți, susținuți totodată și de o vastă cultură. E tocmai cazul lui Ernst Jünger. Trăind printre „mari focare de spaimă”, el devine un militant solitar care nu recunoaște decât „ierarhiile spirituale”. Așa stând lucrurile, „ținerea unui jurnal – notează el – adică ordonarea de fapte și idei, face parte din traiectoria, din sarcina pe care autorul și-o asumă. În asta stă o consolare solitară de care el are nevoie.” Sensul adânc al lucrurilor, convingerea că ele, oricât de umile, își au un rost al lor, nu poate fi însă pătruns decât în locuri singuratice, neprofanate încă de agresiunea omului comun și ignar. De aici și preferința sa pentru locurile ocolite îndeobște de acesta: mlaștinile din preajma reședinței de la Kirchhorst, casele

părăsite, podurile colbuite, cimitirele, toposuri prielnice reflecției, meditației, comuniunii cu o natură percepută în toată măreția ei pe care omul n-o poate decât macula: „Dintotdeauna am avut simpatie pentru podurile colbuite: te miști prin ele ca printr-o împărăție a uitării. Am impresia că în spațiile nelocuite se adună o substanță, un humus spiritual, din care forța imaginilor își trage o hrană bogată.” Sau, străbătând peisajele pustii și deprimante ale Franței invadate: „Lucrurile sunt astfel întocmite, încât din casa părăsită *nomos*-ul dispare; larii și penaii nu mai rămân. În orice caz, asemenea priveliște ne îngăduie să prețuim munca enormă, aproape nevăzută, pe care o depune familia.”

Sentimentul apartenenței, familia, tradiția, demnitatea, onoarea, spiritul creator, ordinea cosmică sunt valorile cardinale pe care și-a întemeiat întreaga existență. Fortificațiile Liniei Siegfried îl oripilează: „Abia aici am recunoscut locul ca fiind o reședință a ciclopilor experți în fier, dar lipsiți de ochiul interior.” În totul, acest nou război în care se vede implicat e perceput de el ca o anticipare a unei noi lumi, lipsită de spiritualitate și mister – „dezvrăjită”, spune el – și contaminată ireversibil de „americanism”. E preocupat de demnitatea sa și a armatei căreia îi aparține și notează cu satisfacție un fel de recomandare-ordin a comandantului său pe teritoriul Franței invadate: „El s-a limitat la a spune: *Domnilor, să rămânem cavaleri, altminteri nu vom ajunge departe*. Mica propoziție a avut un efect înviorător.” Cu atât mai „înviator” pentru el, cu cât, mai târziu, în Rusia, în drum spre Caucaz, când îi parvin primele vești despre gazarea evreilor, constată sec: „O silă mă cuprinde atunci în fața uniformelor, a epoleților, a ordinelor, a armelor a căror strălucire am iubit-o atâta. Vechiul cavalerism a murit; războaiele sunt duse de tehnicieni.” Experiența, educația care-i conferă capacitatea de a discerne, bunul simț și cultura învestesc jurnalul său și cu, surprinzătoare azi, daruri premonitorii. Una dintre premonițiile sale este „americanismul”, noțiune care, în accepția sa, numește ascensiunea unei civilizații hipertehnicizate, lipsită de mister și de suportul tradiției. (Nu întâmplător editează în 1959, în colaborare cu Mircea Eliade, revista „Antaios”.) Altă previziune pe care, vai, am

avut de asemenea ocazia s-o vedem împlinită, a notat-o în Caucaz, la 15 ianuarie 1943: „Mă tem că după război, părți mari ale planetei se vor închide ermetic.” Și s-au închis.

Într-un astfel de context demoralizant al terorii, notează cele trei intenții bune care l-au animat dintotdeauna: a trăi moderat, a avea „întotdeauna ochi pentru cei nefericiți” și a se comporta demn. Și, ca ultimă soluție în fața abdicării, abandonului, depresiei: „Această posibilitate de a ne abstrage în destinul nostru personal e uneori tot ce ne mai rămâne.”

Străbăteam locurile, azi paradisiace, ale Renaniei, pe unde el însuși trecuse în campania din 1939-40, iar seara, când îi deschideam jurnalul, Ernst Jünger îmi deslușea spiritul lor. Dar îi resimțeam prezența poate cel mai pregnant atunci când pătrundeam în tăcerea solemnă și totuși atât de vie, de activă, de reconfortantă a catedralelor din orașele care însoțesc fluviul. Căci pretutindeni mă urmărea însemnarea sa din 10 iunie 1940: „Astăzi am avut presimțirea că aceste catedrale sunt opere, opere vii, departe de masele moarte ale lumii muzeale. A contribuit la asta și gândul că această biserică se afla sub ocrotirea mea; am strâns-o la piept ca și cum s-ar fi făcut mică de tot.” Pentru ca, în alt registru, să percepem umorul acestui sobru aristocrat al caracterului, al spiritului și al artei. Dar cuvântul umor e prea apăsător; Jünger n-are nimic a face cu umorul în sensul comun, trivial al termenului; el e un maestru al spiritului discret, cu zâmbetul abia reținut, dar cu atât mai savuros, precum într-o asemenea secvență antologică, notată la Villechétif, unde gazda la care e încartiruit, „robustă și elastică precum femeile frumoase la Villon”, se năpustește „puțin înfierbântată” înăuntru: „Capitaine, la dumneavoastră e voie să se bage femeilor mâna pe sub fuste? / – Desigur, dacă sunt de acord. / – Ah, vă mulțumesc, asta am vrut să știu. / După care s-a repezit afară. Dăm astfel mereu peste tipuri de oameni care au gustul dezordinii.” Concluzia, de un comic savuros prin seriozitatea și pedanteria ei mimată, rămâne totuși aceea a unui moralist. Ceea ce, într-o accepție superioară și în ultimă analiză, Ernst Jünger chiar este.

ÎN POSTUL UITAT

Ernst Jünger, *Pagini din Kirchhorst • Coliba din vie. Ani de ocupație*. Traducere, prefață, note și indice de Viorica Nișcov. Iași. Polirom, 2004.

In 1997, când apăreau *Jurnale(le) pariziene* ale lui Ernst Jünger¹, am trăit revelația copleșitoare a unei personalități ce se impunea evident printre vârfulurile veacului trecut. Acum, după ce am parcurs și ultimele-i două jurnale, stau de câteva zile în fața paginii albe în tentativa neașteptat de dificilă, de laborioasă, de a-mi sistematiza cât de cât ideile și impresiile. Am senzația că mă aflu pe un tărâm fabulos în care am avut acces dar din care nu mai găsesc ieșirea, sedus de diversitatea și insolitul prveliștilor și perspectivelor care se deschid la tot pasul. Ele au o asemenea pondere a semnificațiilor surprinzătoare, insolite, profunde, încât mai că nici nu mi-aș dori să ies, ci, dimpotrivă, să mă adâncesc și mai mult în această lume unde cosmos și umanitate coabitează într-un tot armonios, în eterna confruntare cu demonicul, cu haosul, cu lumea „dezvrăjită” a lui Cain, fratricidul. Impresia ieșirii din comun e augmentată și de calitatea acestor ediții elaborate de d-na Viorica Nișcov. În primul rând, firește, de calitatea traducerii, care nu excelează doar prin acuratețe stilistică, ci și printr-o veritabilă acribie filologică, mergând până la intuirea unor sensuri obscure și subtilități de nuanță. Se pare că traducătoarea ș-a însușit chiar opinia lui Jünger, care considera că „[...] fiecare operă își are textul ei primordial secret. Acesta e situat în indicibil, în idee, în intenție, care se desenează în limbă ca într-o oglindă. Dacă se izbuteste să se pătrundă în această zonă, atunci se poate întâmpla ca traducerea să-și depășească modelul.” Mai e apoi „infrastructura” acestor ediții, datorată tot benedictinei strădanii

a traducătoarei, studiile introductive care însoțesc fiecare volum (inclusiv captivantul eseu *Cartea ceasului de nisip*) și impunătorul corp de note, alcătuint împreună, prin complexitate și volum de muncă, o lucrare enciclopedică *sui generis*, grație căreia cititorul nu rămâne un intrus printre aluziile și referințele atât de abundente ale lumii lui Jünger. Nici un premiu, oricât de prestigios, nu poate răsplăti la adevărată sa valoare excelența acestui gen de ediții de care cultura noastră are încă atâta nevoie.

Cuprinse într-un singur volum, *Pagini din Kirchhorst și Coliba din vie* sunt subintitulate *Ani de ocupație*. E vorba de cei patru ani dintre 14 august 1944 și 2 decembrie 1948. Este etapa cea mai dramatică din existența centenară a lui Jünger. Chiar dacă în tinerețe, în degringolada înfrângerii și mizeriei consecutive primului război, crezuse în partid și în *Führer*, o dată cu trecerea anilor trăise revelația adevăratei realități a dictaturii: se detașase treptat și în acest spirit scrisese *Pe falezele de marmură*, prompt dezavuată de regim, căzuse în dizgrație și intrase, compensatoriu, în relații de taină cu camarazii săi conspiratori, cei mai mulți purtători ai particulei nobiliare „von”. Învinsese educația sa militară întemeiată pe cultul cavalerismului și al onoarei, o *Weltanschauung* elitară, instinctul de apărare a individualității, credința în omniprezența unei transcendențe care-și află expresia în ordinea cosmică. Învinsese în cele din urmă ascendența sa nobiliară oripilată de ebuliția acelei creaturi „demonice” de origine obscură, exponentă a „erei maselor și mașinilor”, care incitase plebea înspre practicarea infamiei instituționalizate. În 1945, însuși fiul său Ernstel, la numai 18 ani, își exprimă public opinia că Hitler trebuia executat pentru ca Germania să-și redobândească demnitatea. Firește, e arestat, condamnat, apoi, din detenție, trimis pe frontul italian, unde, abia ajuns, avea să cadă.

Moartea lui Ernstel e momentul cel mai traumatizant într-o etapă care e ea însăși eminentă traumatizantă. Din reclusiunea de pe micul său domeniu de la Kirchhorst, Ernst Jünger asistă la dezastrul Germaniei. Prezisesse de mult și nu doar o dată în însemnările sale zilnice că demența *Führerului* va sfârși astfel. Acum

asistă la împlinirea propriei previziuni. Și, cu toate că se considera un „cetățean al lumii”, sentimentul său de apartenență la o patrie se resuscită dramatic, făcându-l să sufere câinește. O suferință a cărei profunzime e percepută doar de cititorul avizat. Lectorul superficial riscă să nu depășească aparența expresiei sale austere care, de altfel, a și fost percepută ca rece, inautentică, manieristă etc. Ernst Jünger nu e însă genul clamoros. Stilul său, într-adevăr elaborat, e în același timp disimulat, iar austeritatea expresiei sale nu e un simptom al vreunui deficit de afectivitate, ci al unei demnități ce se manifestă și printr-o marcată pudoare sufletească. În jurul său totul se prăbușește. Bombardamentele anglo-americe se dezlănțuiesc cu o inutilă barbarie asupra unui adversar căzut ireversibil. Sunt nimicite orașe istorice fără nici o importanță militară, iar populația civilă în refugiu e decimată deliberat inclusiv prin mitralieri de la joasă înălțime². Locul e bântuit în lung și-n lat de indivizi fără căpătâi, gata la orice, dezertori, evadați sau eliberați din lagăre, refugiați rămași doar cu zdrențele de pe ei. Urmează pătrunderea trupelor aliaților occidentali, operațiune însoțită de abuzurile soldățești obișnuite de când lumea în asemenea împrejurări. În același timp, din est pătrunde glorioasa Armată Roșie. Ceea ce în vest era doar o soldatescă oarecum de rigoare, în est a devenit bestialitate dezlănțuită asupra civililor, femei, copii, bătrâni, violuri în masă, execuții sumare și violențe inimaginabile, torturi, jafuri, incendieri. Și Ernst Jünger notează: „Dacă în epoca triumfurilor sale, germanul m-a întristat adesea, acum, în nenorocirea sa, îmi inspiră cel mai mare respect.” Nu mai puțin sobru e însemnat momentul despărțirii de Ernstel: „Ernstel e mort, căzut la arme, copilul meu bun, mort încă din 29 noiembrie anul trecut! Vestea a sosit ieri, pe 11 ianuarie 1945, puțin după șapte.” Atât. Abia a doua zi ecoul hohotului de plâns refulat în adâncurile sufletului răzbate în cuvântul scris: „Bunul meu băiat! De copil căuta să-și imite tatăl. Și, iată, chiar din prima dată a izbutit mai bine, l-a depășit atât de infinit de mult. / Fost azi în mansarda lui mică, pe care i-o cedasem și în care mai era aura lui întreagă. Intrat încet ca într-un sanctuar. Printre hârtiile lui, dat acolo peste un mic jurnal intim, care începea cu mottoul: *Cel*

mai departe ajunge acela care nu știe unde merge.” De aici încolo prezența lui Ernstel, explicită sau subtextuală, va rămâne constantă în însemnările sobrului părinte pentru care despărțirea fizică de fiu marchează o falie existențială: „Moartea fiului înserează în viața mea o dată, unul din punctele de reazem și de cotitură. Lucrurile, gândurile, faptele de dinainte și de după se deosebesc.”

Răceală, manierism, artificialitate? Nu e decât obstinată elaborare. Dar elaborarea e expresia respectului față de stil, care nu e decât una dintre manifestările respectului de sine al artistului. Un artist înzestrat cu un extraordinar sentiment al naturii, cu o neobișnuită capacitate de a percepe corespondențele tainice dintre lucruri și fenomene, care trăiește cu toate simțurile voluptatea contemplării reflexive a lumii, nu poate fi un frigid: „Atunci dobândesc cunoștințe splendide și mă inundă un sentiment de grațitudine la gândul că poate îmi mai sunt hărăziți câțiva ani de privit.” Trebuie să fii însuși lipsit de antene adecvate pentru a numi inautentic un scriitor în ale cărui texte țâșnesc aproape la tot pasul reflecții surprinzătoare prin strania și discreta lor măreție: „Stăm asemenea unor faleze în brizantii silențioși ai veșniciei.” Răceală? Cum ar putea fi „rece” un prozator care celebrează poezii? „Poezii – gândește el – dăruiesc marele refugiu, marele adăpost. De aceea, acolo unde ei lipsesc, se întinde de îndată pustietatea îngrozitoare. Ținuturile continuă, ce-i drept, să fie locuibile, dar devin neospitaliere, lipsite de sens, *necunoscute în adâncime*” [subl. R.C.] Dar el însuși e, în esența sa, poet. Căci cum altfel decât poem poate fi socotită o frază ca aceasta și altele asemenea, dacă o segmentăm în unități prozodice?: „Ceasul amurgului – noaptea se anunță ca o apă în flux care, murmurând, aproape imperceptibilă încă, își trimite înainte primele unde. E ceasul în care bufnițele se pregătesc de zbor și ies în drum leproșii.”

Curios – pe cât de curios, pe atât de ilar! – e că „justițiar” postbelic îi reproșează până și răceala impersonală a rapoartelor sale militare, de serviciu. Astfel, într-un articol relativ recent, William Totok anunță descoperirea unei expertize asupra executării unor ostatici în Franța, în primăvara lui 1942, pe care, după constatare,

Jünger o redactează și o înaintează superiorilor. Și proaspătul justițiar conchide apodictic: „Stilul rece și protocolar al textului, lipsit de orice sensibilitate umană, este o nouă dovadă pentru moralitatea precară a acestui scriitor.”³ Concluzie absurdă care ne duce cu gândul că dl. Totok n-a citit jurnalele celui incriminat. Fiindcă altfel ar fi trebuit să știe că exact în acele zile Jünger era un conjurat, la limita conspirației, și nota în primul jurnal parizian această reflecție care se constituie postum într-un răspuns la acuza ce i se aduce azi: „Trebuie să se știe, de asemenea, că mulți francezi aprobă astfel de planuri și sunt avizi să presteze servicii de călăi. [Cunoaștem și noi fenomenul! – R.C.] Dar aici, în grupul nostru, domină forțe capabile să împiedice sau cel puțin să întârzie unirea partenerilor, ceea ce trebuie să se facă, firește, cu cărțile acoperite. *Important este mai cu seamă să se evite orice aparență de umanitate.*” [subl. R.C.] De altfel, destinul său se aseamănă cu cel al lui Mircea Eliade prin înverșunarea cu care îi sunt dezgropate și „înfierate” păcatele tineretelor. Aspect interesant, analizat documentat și fără *parti pris* de d-na Elisabeta Lăsconi într-un remarcabil eseu apărut în „Adevărul literar și artistic”⁴. Spre deosebire, de Eliade însă, Jünger n-a eludat în jurnalele sale episoadele devenite inconvenabile ale propriului trecut. Dimpotrivă, cu calm și luciditate, a căutat de câte ori a avut prilejul, să reflecteze asupra lor și să și le explice în primul rând sieși. „Este o diferență – meditează el la un moment dat – care vine, desigur, din distanța care există între un om de douăzeci de ani și unul de cincizeci [...] Nu mai sunt de mult un om al războiului, ci unul gata să se bată fără greș împotriva oricărei violențe și injustiții.”

Gata să se bată fără greș mai departe, chiar de unul singur, în „postul uitat”. Una dintre numeroasele metafore recurente în textele lui Jünger: ostașul rămas singur într-un post înaintat și primejdios, unde continuă să creadă în valorile lumii sale pe care a fost destinat să le apere. Ernst Jünger nu e purtătorul unor idei fixe, ci al unor convingeri profunde, consecutive evoluției de-a lungul unor dramatice reevaluări ale trecutului. El este reprezentantul exponențial al acestei epoci pe care François Mitterand, cu prilejul primirii sale la Elysée, în 1984, o

numea „[...] ambivalentă și ambiguă, când lucrurile trecutului și-au pierdut valoarea, în timp ce lucrurile noi n-o au încă.”⁵ În aceasta stă, la urma urmelor, dincolo de stilul inconfundabil, statura sa artistică și morală, care desfide orice tentativă de incriminare sau subestimare.

---

¹ Ernst Jünger, *Jurnale pariziene*. Traducere din germană și prefață de Viorica Nișcov. București, Humanitas, 1997.

² Despre modul barbar în care aliații au pervertit, în ultima fază a războiului, înfrângerea Germaniei naziste într-o răzbunare irațională asupra Germaniei în integralitatea ei s-a scris însă prea puțin. Vd. în acest sens Jörg Friedrich, *Der Brand. Deutschland im Bombenkrieg 1940-1945*. München, Propyläen Verlag, 2002. Carte a cărei traducere ar fi cât se poate de binevenită și la noi pentru a echilibra punctele de vedere în chestiune.

³ William Totok, *Un document inedit al lui Ernst Jünger*, în „Observator cultural”, nr. 179/2003.

⁴ Elisabeta Lăsconi, *Vase comunicante*, în „Adevărul literar și artistic”, nr. 731 și 733/2003.

⁵ apud Elisabeta Lăsconi, art. cit.

STRĂIN PRIN EUROPA

Virgil Nemoianu, *Străin prin Europa. Note de călătorie 1983-1992*. București. Institutul Cultural Român. 206. 233 p.

În 1991, aflat la Paris, Virgil Nemoianu își surprinde imaginea în metrou. Neașteptat și tulburător, momentul e notat seara: „Mai să nu mă recunosc: un om scund, bătrânicios, gras ca un butoi, mânios și bănuitor.” Avea 51 de ani, o operă și o semnificativă experiență de *homo viator*. Portretul e însă evident reduționist, afectat de un exces autocritic determinat fie de luciditate, fie, mai curând, de o pasă proastă. Profilul plauzibil al lui Virgil Nemoianu nu e de găsit aici, ci în cel conturat treptat și fără intenție de-a lungul tuturor notelor de călătorie dintre 1983 și 1992, adunate sub titlul sugestiv *Străin prin Europa*. Pentru un cititor avizat, o carte vorbește în primul rând despre cel care a scris-o. Adevăr cu atât mai evident aici, unde cartea oferă un palier autoreferențial generos, neelaborat, de o sinceritate genuină, și totodată varii și mereu proaspete surse de reflecție pentru cititor. Începând chiar de la titlu. Străin prin Europa? Dar străinul cine e, de unde vine? E creditabilă această autosituare ca străin? Fiindcă ori de câte ori se referă în notele sale la *acasă*, nu știi niciodată sigur care este adevărata sa *Acasă*: America? Mitteleuropa? Banatul? Casa copilăriei de la Borloveni?

O *Notă explicativă* care prefațează „notele” propriu-zise debutează abrupt, cu o propoziție descurajantă: „Volumul de față nu e prea interesant în sine.” Mai mult: el „aduce impresii mai mult sau mai puțin inteligente” și, mai departe, „Observațiile sunt mai mult decât o dată naive și elementare [...]” Ai zice că toată această autosubestimare ține de inerenta îndoială care-l împresoară pe

scriitorul autentic când se află în pragul editării unei noi cărți. Sau, poate, de ticul – tot atât de propriu breslei – de a cocheta cu modestia. Pe măsură ce lectura progresează, se impune însă constatarea că autorul e cât se poate de realist. Într-adevăr, Virgil Nemoianu se înfățișează în două ipostaze. Una – cea care îi justifică severitatea față de sine – este a unui om mai curând blazat decât obosit, „mânios și bănuitor”, care a văzut prea multe ca să se mai entuziasmeze la orice noutate. Parcă mereu iritat de un program care-l obligă să-și suspende habitudinile și ticurile domestice, e acru în observații, mai ales prin Portugalia, Spania, Franța, unde nu se simte *acasă* decât sporadic, și are o percepție acută a disconfortului, promiscuității și mitocanilor: „Într-un parc, doi îndrăgostiți tineri; fata avea o pană în mână și-l tot gădila ușor pe gât și ureche pe băiat. N-am putut să mă bucur de scenă, căci îl și vedeam proiectat în chip de mitocan spaniol de 30 de ani.” Sau, la Paris: „Poluarea e groaznică [...] oameni proști, escroci, profitori, chipurile țărănoase, suspicioase, niște veșnic adolescenți, dornici să înscrie puncte; infrastructura civilizatorică e sărăcăcioasă și înapoiată, zgomotul continuu creează nervozitate.” Iar în fața monumentelor sau a operelor din muzee, aprecierile nu depășesc convenționalul: foarte frumos, splendid, grandios etc. În schimb, la Bruxelles, răsfățatul Manneken Pis „e o nimica toată”. Când călătorește din motive profesionale, pentru a participa la conferințe, simpozioane, colocvii, are o atitudine disimulat retractilă: „Mă autoobserv și la această conferință, ca la atâtea altele. Am un soi de automată, furioasă dorință de a mă izola, de a mă separa aproape.” De altfel, despre acest gen de reuniuni, cu intrigăriile lor de culise, are o părere deloc măgulitoare: „La conferință am fost numai două ore, totul mi se pare o mizerie, umplutură de banalități marxizante.” Asta e: în asemenea situații chiulește; stă doar strictul necesar, apoi dispare *à l'anglaise* și trăiește plener bucuria de a se simți singur și liber. E sensibil la seducția străzii, gustă din plin „livrești concupiscente” prin marile librării sau anticariate, trenează voluptuos prin muzee, unde are nu doar o dată revelația, onest mărturisită, a unor artiști de care încă nu auzise.

Aceasta e a doua ipostază, cea în care Virgil Nemoianu apare ca autentic *homo viator*, opus turismului consumist, capabil de neașteptate efuziuni agreste în care vibrează parcă ceva din spiritul senzual al lui Jean Giono: „[...] am rătăcit pe drumuri de țară cât mai micuțe, printre livezi, castele abia menționate în ghiduri, mulțime de vii [...], fructe de câmp, libertatea visătoare a cărărilor printre ierburi înalte și flori mari de câmpie, aerul cald, greu, palpabil, dar nu apăsător; atmosfera care se simte (obiect senzorial) e drăgăstoasă, erotică, bună, fără a fi excitantă – dragoste și maternitate simultan – pământul e binecuvântat, rodnicia e deplină.” Totodată, cu o mare disponibilitate de a cunoaște locuri și oameni și de a se bucura de revederea unor prieteni. Ori de a-și face netulburat siesta de după prânz, sau de a bea un vin, delectându-se cu cuvinte încrucișate, seara, singur, în camera lui de hotel. În astfel de ceasuri ale desprinderii de orice dependență, reapare omul de cultură în tot firescul lui, lipsit de orice fițe snoabe, cu o sinceritate și un simț al umorului constitutive, format într-un mediu familial de veche și solidă tradiție (poate singura sa dependență) și care a avut șansa de a se întregi profesional într-o lume liberă. Așa se face că printre aluviunile banalului cotidian, inerente în orice voiaj, apar la tot pasul, ireprimabile, formulările, reflecțiile, opiniile, comentariile mereu surprinzătoare prin sagacitate și pregnanță, ale intelectualului de anvergură. Iată, bunăoară, într-o asemenea viziune, cu conciziunea care o caracterizează, o schiță a profilului spiritual al Angliei: „[...] în Anglia ordinea și libertatea se completează, nu se împotrivesc una celeilalte. Sărăcia engleză le întregește caracterul. Funcția socială a monarhiei, aristocrației și a tradițiilor pompoase este enormă: lumea rezistă perfect, își ține firea, bunul simț și bunele maniere pentru că e mândră și plină de încredere în sine: așa o țin instituțiile tradiționale. Fără aceste instituții, zise iraționale, moralul național s-ar năru. În plus se obțin niște modele de comportament și de înfățișare exterioară [...]” În muzee, când răgazul e deplin și dispoziția prielnică, trăiește, ca la Orsay, câte „o adevărată baie de satisfacții și delicii”. Reflecția depășește în asemenea clipe stereotipia evaluărilor curente și devine, spontană, colocvială, cu formulări

insolite și caracterizări concise, care merg direct la esențe. Astfel, reflectând asupra impresionismului – față de care are de altfel rezerve, prețuindu-i doar câteva individualități, Sisley, Pissarro, Guillemin, Monet (nicidecum pe „prostul de Édouard Manet”!) – ajunge la o concluzie integratoare a întregului curent, rostită oarecum în treacăt, la modul „fiindcă veni vorba”, dar absolut memorabil: „Care e, în fond, geniul și atracția impresionismului? Plăcerea aerului, a culorilor fine, a luminilor senine, tehnica extraordinară a variației pe spații mici, da, toate astea. Dar, mai mult decât ele, *deschiderea* [subl. aut.] spre lume, generozitatea fără descompunere, evitarea pericolelor de desprindere din univers. Surprinzător poate, impresionistii [...] admit fără mofhuri și ezitări că ne-am cam pierdut siguranțele sau certitudinile epistemologice, dar că, în pofida acestui fapt și chiar prin el, se poate ajunge la sănătate și protecție, la un fel de blând confort în propria piele și în universul înconjurător.”

Notele de călătorie se opresc în 1992, când revine, după 17 ani, la București. După impresiile de până acum, care, fie ele posace sau euforice, erau, oricum, delectabile, cele din București cad brusc într-o zonă ce pare iremediabil sortită retardării. Cu atât mai mult cu cât ele vin contrastant, și la dus, și la întors, după câte o escală într-o Budapestă care, chiar dacă nu e întru totul eliberată de sechelele trecutului, e un loc incontestabil civilizată, european, primitiv. Sejurul bucureștean e, în schimb, de o infinită tristețe, care se revarsă asupra cititorului însuși: „Când sosesc la aeroportul Otopeni din București, am impresia că am ajuns la capătul pământului, la un soi de sfârșit: totul pare părăsit, terminat, iarba crește prin pavajul pistelor, autobuzele par rable, avioanele au elice. Oamenii sunt ponosiți, obosiți, neglijenți, au mișcări lente. Casele sunt neîngrijite, sărăcicioase, vegetație multă și *lipsită de demnitate*” [subl. R.C.] Peste tot, „semne de primitivitate”. E invitat la televiziune, dar i se pun condiții restrictive. Refuză. În România profundă, până și Borlovenii copilăriei îl dezesperează prin ignoranța localnicilor predispuși să voteze feseneul...

E limpede după acest episod că *Acasa* lui Virgil Nemoianu nu mai poate fi de acum decât cea nord-americană. Și totuși, rădăcinile

sale, inubliabile întrucât mereu perceptibile, matricea sa spirituală în cele din urmă, sunt aici, în această Mitteleuropă care-l face să vibreze afectiv ori de câte ori îi distinge semnele identitare răspândite pe drumurile Occidentului. Acea Mitteleuropă a Biedermeierului cu „bâldul confort”, cu *Gemütlichkeit*-ul său intrinsec și cu Jugendstilul Epocii Belle, care-i amintesc, oriunde ar întâlni-o, de întâiul topos al copilăriei, atât de pregnant reconstituit în *Arhipelag interior* din 1994. „Pentru Virgil Nemoianu – scrie Monica Spiridon – în memorialistică, în corespondență, în publicistică, *etalonul* [subl. R.C.] Biedermeier este un instrument de reflexivitate și de autoevaluare.” (D.G.L.R.) Așa este și aici, în *Străin prin Europa*, unde poate fi interpretat și ca semnalment identitar.

Așadar, cine/ce este, la urma urmelor, Virgil Nemoianu? Un bănățean de soi, din cei de viță veche. O spune el însuși, spulberând orice dubiu, în amintitul *Arhipelag interior*: „Sunt un bănățean, al cărui cadru de existență au fost întâi Bucureștii, apoi continentul nordamerican.” O realitate constitutivă de care nu poate (și nici nu vrea, probabil) să se detașeze. Ea rămâne uimitor perceptibilă – după ce a trăit de la 9 ani la București și apoi 31 de ani peste Atlantic! – până și în cele mai intime pliuri ale stilului său, în care se poate distinge o discretă nuanță retro de sorginte bănățeană: *fălos, mânios, bolând, half* (mijlocăș), *bec* (fundaș), pe campanilă *nu m-am suit*, am umblat *pe picioare, joacă un film* etc. etc., forme cu atât mai savuroase pentru bănățeni, cu cât sunt aproape dispărute azi în Banat.

Aflat în Provence, în 1984, lui Virgil Nemoianu îi scapă această tulburătoare reflecție: „Nimic nu e mai paradoxal decât modul în care suntem ruși între frica de moarte și plictiseala de viață, simt eu intens acum.” Avea pe atunci 44 de ani, dar fiorul metafizic al acestei mărturisiri, care ar putea părea prematură, interferează tot memorialul său de voiaj, constituind straturile sale profunde ce determină interesul cu care se citește.

CUPRINS

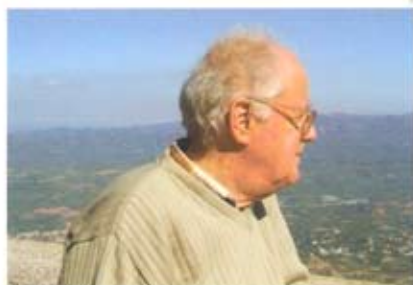
I	
Portul Rozelor	5
Un voiaj inițiativ	23
Capriciile barbare ale istoriei	27
II	
La Moscova! La Moscova!	33
Grandoare și tragism	67
O doamnă din Sankt Petersburg	72
Zăpezile de altădat'	77
Europa lor, Europa noastră	82
III	
Ridicarea cortinei	86
Labirintul lumii	111
Sensul pierdut	117
O revelație târzie	122
IV	
În căutarea Spaniei	131
Imaginile lui Columb	158
Nostalgia creatoare	168
V	
Vacanțe germane	172
Addenda. Noblețea pietrei	190
La drum cu Ernst Jünger	196
În postul uitat	200
Străin prin Europa	206

Editor: Corina Victoria Bădulescu
Lector: Corina Sein
Tehnoredactare și prepress: Zsolt Novac
Coli tipografice: 13,25
Bun de tipar: 07.08.2008
Apărut în 2008

Tipar executat la S.C. BISTRA S.R.L.

Domul romanic, aş zice *kolossal* dacă n-aş simţi cuvântul ca incompatibil cu graţia. Or, aici monumentalitatea are o stranie, incredibilă graţie. E duminică şi nimerim în timpul slujbei. Oficiază arhiepiscopul locului. Auster, lipsit de orice onctuozitate clericală şi, poate, tocmai de aceea plauzibil. Răspund corul magnific şi orga seculară. Acustica e divină, efectul copleşitor. Naturel prea simţitor: îmi dau lacrimile. Alături, vreo patru asiatici, după toate aparenţele chinezi, au rămas efectiv paralizaţi, au devenit exoftalmici, cu gurile întredeschise. Evident, trăiesc solidari o revelaţie. Şi oare nu voi deveni ridicol mărturisind că am trăit totodată un sentiment de mândrie... patriotică? În sfârşit, după ultimul *Amen*, asist la un îndelung, emoţionant moment de *standing ovation*, ca după un grandios concert. Aplauze în biserică? De ce nu? De ce să nu-i răsplătim pe „cei ce ostenesc şi cântă”, mai ales când sunt de o asemenea anvergură?

Radu CIOBANU

Află mai mult pe:
www.excelsiorart.ro
ISBN 978-973-582-204-7

5 948398 000927